

**T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKLER ANABİLİM DALI**

27 MAYIS 1960 DARBESİ VE VESAYETİN KURUMSALLAŞMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sinan KIYANÇ

1441014007

Doç. Dr. Özlem KIRLI BAYDUR

**TEMMUZ, 2019
MUĞLA**

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

27 MAYIS 1960 DARBESİ VE VESAYETİN KURUMSALLAŞMASI
SİNAN KIYAŇ
1441014007

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
Tezli Yüksek Lisans
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 07.08.2019
Tezin Sözlü Savunma Tarihi: 03.07.2019

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Özlem KIRLI BAYDUR
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Özgür ÖNDER
Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Berkan HAMDEMİR

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Tuncay ÖĞÜN

TEMMUZ, 2019
MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 29.05.2019 tarih, 892/2 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24/6 maddesine göre, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Sinan KIYANÇ'ın "27 Mayıs 1960 Darbesi ve Vesayet Kurumsallaşması" adlı tezini incelemiş ve aday.03.07.2019.tarihinde saat 14.30.'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 90 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin kabul edildiğine oy birliği ile karar verildi.

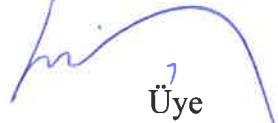
Tez Danışmanı

Doç. Dr. Özlem KIRLI BAYDUR

Üye

Doç. Dr. Özgür ÖNDER

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Berkan HAMDEMİR

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “27 Mayıs Askeri Darbesi ve Vesayetin Kurumsallaşması” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

03/07/2019
Sinan KIYANÇ

TEZİN YAZILDIĞI DİL: TÜRKÇE

TEZİN SAYFA SAYISI: 103

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Siyasal Bilimler
2. 27 Mayıs 1960 Darbesi
3. Askeri Vesayet

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELEER:

1. 27 Mayıs 1960 Darbesi,
2. Asker,
3. Vesayet,
4. Türkiye,
5. Demokrasi

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELEER

1. May 27, 1960 Coup,
2. Military,
3. Tutelage,
4. Turkey,
5. Democracy

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum	O
2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir	X
3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir	O

Yazarın İmzası : Sinan KIYANÇ

Tarih : 02.08.2019

27 MAYIS 1960 DARBESİ VE VESAYETİN KURUMSALLAŞMASI

ÖZET

27 Mayıs 1960 darbesi Türkiye Cumhuriyeti'nde darbe geleneğini başlatan en önemli süreçlerden birisidir. Darbe ile İkinci Dünya Savaşı sonrasında çok partili hayata geçen ve demokrasisini güçlendirmeye çalışan Türkiye'de demokrasi ve çok partili yaşam kesintiye uğramış ve kurumsallaşma sürecinde yeni bir dönem başlamıştır.

Darbe süreci ve sonrasında devletin yapısında, işleyişinde, kurumsallaşmasında kapsamlı değişikliklere gidilmiştir. Değişikliklerin bir kısmı asker/darbeyi yapan cunta tarafından bir kısmı da aydın kesim tarafından şekillendirilmiş, olgunlaştırılmıştır. Değişikliklerin bir kısmı temel hak ve özgürlüklerin anayasal güvenceye kazandırılmasına ilişkindir. Bir kısmı ise devletin ve kurumların yeniden şekillendirilmesine dairdir. Kurumsallaşmaya yönelik çabaların bir kısmı devletin daha etkin ve verimli çalışmasına yönelik iken, bir kısmı askerin siyaset üzerindeki belirleyiciliği devamlılığını sağlamaya yöneliktir. Askerin vesayetini kurumsallaştırmaya yönelik çabalar beraberinde tartışmaları, tasfiyeleri getirmiştir. Darbe sürecinin sonrasında askerin vesayetini arttırmaya dair en çok tartışılan kurumlardan birisi Milli Güvenlik Kurulu'dur. Ayrıca Genelkurmay Başkanı'nın Milli Savunma Bakanı yerine Başbakanı sorumlu kılınmıştır. Askerin kendi mekanizması içerisinde yargı kurumunu oluşturması ve Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK)'ın kurulması askerin siyasal sistemden "kendisini korumanın" ötesinde siyasal, ekonomik, hukuksal süreçte bir aktör olarak sahneye çıktığının göstergelerinden olmuştur.

Kurumsallaşma düzeyindeki köklü değişimler/yeni yapılanmalar siyasetin işleyişini derinden etkilemiştir. Ordu devlet yönetiminde ve siyasetin şekillenmesinde "gölge güç" haline gelmiştir. Ordu sadece askeri güç olarak değil, siyasetin gölge gücü olarak gerekli gördüğü zamanlarda doğrudan siyaseti şekillendiren aktör olmuştur. Her darbe sonrası yapılan düzenlemelerle vesayetçi yapı güçlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 27 Mayıs 1960 Darbesi, Asker, Vesayet, Türkiye, Demokrasi

MAY 27, 1960 COUP AND MILITARY TUTELAGE INSTITUTIONALISATION

ABSTRACT

May 27, 1960 coup, is one of the most important processes initiated the coup tradition in Turkey. After the Second World War with multiparty life and seek to strengthen democracy and multiparty democracy suffered outages in Turkey and began living a new era in the process of institutionalization.

During and after the coup, comprehensive changes were made in the structure, functioning and institutionalization of the state. Some of the changes were shaped and matured by the junta who made the military coup. Some of the amendments relate to the granting of fundamental rights and freedoms to constitutional guarantee. Some of them are about the reshaping of the state and institutions. While some of the efforts towards institutionalization are directed towards the more efficient and efficient functioning of the state, some of them aim to ensure the continuity of the military's determination in politics. Efforts to institutionalize the guardianship of the military brought about discussions and liquidations. One of the most debated institutions to increase the custody of the military after the coup was the National Security Council. General Staff was also made responsible to the Prime Minister instead of National Defense Minister. The military establishment of the judicial institution within its own mechanism and the establishment of the Armed Forces Pension Fund (OYAK) have been indicative of the fact that the military emerged from the political system as an actor in the political, economic and legal processes beyond protecting itself.

Radical changes / new structures at the level of institutionalization have profoundly affected the functioning of politics. The army has become a shadow power in state administration and in shaping politics. The army was the actor who shaped politics directly when it deemed it necessary not only as a military power but as a shadow power of politics. The guardianship structure was strengthened with the regulations made after each coup.

Keywords: May 27, 1960 coup, military, Tutelage, Turkey, Democracy

ÖNSÖZ

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde birçok kez çok partili hayata geçilmeye çalışsa da başarılı olamamıştır. Çok partili hayata geçiş ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası gerçekleşmiştir. Genç Cumhuriyetin bu yeni süreci ile birçok parti kurulmuş, bu partilerden Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950 Milletvekili Genel Seçimi ile Cumhuriyet Halk Partisi iktidarına son vermiştir. Demokrat Parti iktidara gelmesi ülkenin demokrasisi için önemli bir adımdır. Ülke demokrasisi 1957 sonrasında yaşanan gelişmelerle önemli bir demokrasi sınavı vermiştir. Demokrat Parti'nin iktidarda, Cumhuriyet Halk Partisi'nin muhalefette her geçen gün sertleşmesi 1960 yılında sokağa yansımıştır. Bu süreçte ordu içinde birçok cunta kurulmuştur. Üniversite öğrencilerinin ardından Harp Akademisi öğrencilerinin gösterileri ve Demokrat Parti'nin gerginliğe gerekli önlemleri alamaması cuntayı hareket geçirmiştir. Ülke demokrasisi sınavını kaybetmiştir.

Demokrat Parti'nin on yıllık iktidarının 27 Mayıs 1960 darbesi ile sonlandırılması, ülkede darbe sürecinin başlangıcıdır. Darbe sonrasında 15 Ekim 1961 tarihine kadar ülkeyi yöneten Milli Birlik Komitesi destek aldığı bir kısım aydınla devlet yapısında önemli değişiklikler yapmıştır. Bu kapsamda muhalefet partilerin ve bir kısım aydının destek verdiği reformlar hayata geçirilmiş, bireysel hak ve özgürlükler anayasal güvence altına alınmış, egemenlik anayasal kurumlar arasında paylaştırılmıştır. Milli Birlik Komitesi bu reformların yanı sıra askerin zümre haline gelmesi için adımlar atmıştır. Bu adımlar ülkede askeri vesayetın oluşmasına neden olmuştur. Her ne kadar 15 Ekim 1961 Milletvekili Genel Seçimi neticesinde ülke yönetimini sivillere bırakılsa da asker siyaset üzerinde baskı unsuru oluşturmuştur. Ülkede yaşanan darbeler ve müdahaleler ile elde edilen özgürlükler sınırlandırılmış, askeri vesayet güçlendirilmiştir.

Çalışma da 27 Mayıs 1960 darbesinin tarihsel akışının yanı sıra askeri vesayetın nasıl ortaya çıktığını göstermektedir. Vesayet sisteminin gelişmelerde nasıl rol oynadığı belirtilmektedir. Bu kapsamda hazırlık aşamasında elde edilen bilgi ve bulgular araştırmanın savunduğu tez kapsamında bilim dünyasına sunulmaktadır. Bu araştırma

ile 27 Mayıs 1960 darbesinin aydınlatılması, askeri vesayetin daha iyi anlaşılmasının yanı sıra ülkenin demokrasisine katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Bu araştırmanın ortaya çıkmasında katkılarından ötürü Doç. Dr. Özlem KIRLI BAYDUR'a, Dr. Öğr. Üyesi Berkan HAMDEMİR'e, Nazmiye KIYANÇ'a ve oğlum Burhan Ali KIYANÇ'a teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iii
FOTOĞRAF VB. MALZEMELER DİZİNİ	v
GİRİŞ	1
Problem.....	1
Araştırmanın Amacı	1
Araştırmanın Önemi	2
Varsayımlar	3
Sınırlılıklar.....	4
Yöntem	4

BİRİNCİ BÖLÜM

DARBE GELENEĞİNDE 27 MAYIS 1960 DARBESİ

1.1 Darbe Nedir.....	5
1.2 Darbenin Tarihi	6
1.3 Türkiye Cumhuriyeti'nde Bir Miras Olarak Darbe.....	9
1.4 Türkiye'de Askeri Darbeler	13
1.5. 27 Mayıs 1960 Darbesinin Yapısal Özelliği	14
1.6. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Türkiye Demokrasisi.....	18

İKİNCİ BÖLÜM

ASKERİ VESAYETİN KURUMSALLAŞMASI

2.1. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Reformlar	22
2.1.1. 1961 Anayasası ve Hazırlanışı	26
2.1.2. 1961 Anayasası'nın Yapısal Özelliği	28
2.1.3. Anayasa Mahkemesi	30
2.1.4. Milli Güvenlik Kurulu (MGK).....	33
2.1.5. Genelkurmay Başkanı'nın Başbakana Karşı Sorumluluğu	34
2.1.6. Askeri Yargı	35
2.1.7. Cumhuriyet Senatosu.....	36

2.1.8. Devlet Planlama Teşkilatı.....	41
2.1.9. OYAK (Ordu Yardımlaşma Kurumu).....	42
2.1.10. Basın İlan Kurumu.....	47
2.1.11. İnkılap Mahkemeleri.....	49
2.2. Darbenin İhraçları	51
2.2.1. Türk Silahlı Kuvvetleri'nden Tasfiye.....	51
2.2.2. 147'ler Olayı.....	56
2.2.3. Yargıdan Tasfiyeler	59
2.2.4. 14'lerin Tasfiyesi.....	59
2.2.5. Silahlı Kuvvetler Birliği	62
2.3. Hesaplaşma	67
2.3.1. Şartlı Sivilleşme	68
2.3.2. 1961 Milletvekili Genel Seçimi	72
2.3.3. Süleyman Demirel ve Ordu.....	74
2.3.4. Kuyudan Adam Çıkarma	76
2.3.5. 147'lerin Dönüşü.....	81
2.3.6. 12 Mart 1971 Muhtırası ve 27 Mayısçıların Tutuklanması	82
2.3.7. Anayasa Değişiklikleri.....	83
2.3.8. 27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı.....	85
SONUÇ	86
KAYNAKÇA.....	91

FOTOĞRAF VB. MALZEMELER DİZİNİ

Harita 1. 1950-2010 Yılları Arasında Yaşanan Darbe Girişimleri ve Başarı Oranları.9

Harita 2. 2019 Dünya’da Özgürlük Haritası.....19

GİRİŞ

Problem

27 Mayıs 1960 darbesi Türk siyasal hayatında son derece önemli bir yeri bulunmaktadır. Türkiye tarihindeki ilk darbe, Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde emir komuta dışında, cunta tarafından gerçekleştirilmişti. Darbe sonrasında ülkede bir kısım aydından destek almış, darbelerin adımlarının şekillenmesinde etkili olmuşlardı. Bu destek günümüze kadar 27 Mayıs 1960 darbesinin yorumlanmasında varlığını göstermiştir. Müdahale kimilerine göre darbe, kimilerine göre ihtilal veya devrim olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle günümüze devrim-darbe tartışmasıyla gelmiştir.¹

27 Mayıs 1960 darbesi ile devlet yapısında kapsamlı değişiklik yapılmıştır. Bireysel hak ve özgürlükler konusunda önemli adımlar atılmış ve bu haklar anayasa da güvence altına alınmıştır. Ancak aynı zamanda egemenlik meclis tekelinden çıkarılmış yeni kurumlar ile paylaşılmıştır. Siyasi otorite denetlenir hale getirilmiştir. Devlet yapısında böylesine önemli değişikliklerin yanı sıra askeri vesayet kurumsallaşmıştır. O güne kadar koruyucu görevini sürdüren asker darbe ile siyaset üzerinde bir güç haline gelmiştir. Araştırma da şu sorulara cevap aranmaktadır: Askeri vesayet nasıl ortaya çıkmıştır? Ülke demokrasisinde bu vesayet kurumlarının oynadığı roller nelerdir? Bu kurumlar ülke tarihinde asker bir zümre/sınıf haline dönüşmüş müdür?

Araştırmacının Amacı

Türkiye’de yaşanan darbelerin ortak özelliği darbeyi gerçekleştirenlerin belirli bir süre ülke yönetimini ele aldıktan sonra yeniden sivil iktidara bırakmasıdır. Bu durum darbeler tarihinde sıkça görülen bir uygulama olmamıştır. Darbeyi gerçekleştirenlerin amacı ülkede diktatörlük kurmak yerine sivil iktidara bırakmasıdır. Böylece asker ülkede siyaseti dizayn eden rolünü üstlenmiş, kimileri için yaşanan politika

---

¹ 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin devrim olarak değerlendiren bazı eserler şunlardır: Suna Kili, *1961 Anayasası: 27 Mayıs 1960 Devrimi Kurucu Meclis*, Boyut Yayınları, İstanbul 1998; Haydar Tunçkanat, *27 Mayıs 1960 Devrimi (Diktadan Demokrasiye)*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1996; Walter F. Weiker, *1960 Türk İhtilali*, Çev. Mete Ergin, Cem Yayınları, İstanbul 1967.

karmaşalarda kurtarıcı rolü üstlenmiştir. Böylece asker ülkede siyaset üzerinde bir güç haline gelmişti.

Türkiye’de askerin böylesine iktidarda devam etmek yerine sivillere bırakmasını anlamak için 27 Mayıs 1960 darbesini iyi tahlil etmek gerekmektedir. 27 Mayıs 1960 darbesi gerçekleştirildiğinde ülkede yaşanan olumsuz gelişmelerin darbe ile çözüleceği umulmuştu. Oysa daha darbenin ilk günlerinde ülke yönetiminin karmaşık yapısıyla karşılaşan Milli Birlik Komitesi, atılan adımlarda fikir ayrılıklarının yerini çatışmaya bırakmasına neden olmuştur. Milli Birlik Komitesinde bir kısım ülke yönetimini bir an önce sivillere bırakmak isterken, radikaller olarak adlandırılan diğer gurup ise reformların gerçekleşmesi için askeri yönetimin devam etmesi gerektiğini savunmuşlardı. Bu çatışma kısa süre sonra yerini ayrışmaya bırakmıştır. Milli Birlik Komitesi bünyesinde yaşanan ayrışma komitenin güç kaybına neden olmuştur. Bu güç kaybı ile bir kez daha askerin korumacı özelliği ortaya çıkmış ve Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde Silahlı Kuvvetler Birliği kurulmuştu. Silahlı Kuvvetler Birliği ile Milli Birlik Komitesi güvence altına alınırken, atılacak adımlarda ikinci bir karar verici ortaya çıkmıştı.

Milli Birlik Komitesi iktidarda bulunduğu süre zarfın da devlet yapısını ve siyaseti yeniden şekillendirmiştir. Bu şekillendirmede 1961 Anayasası ile belirleyici olmuştur. Yeni anayasada bireysel hak ve özgürlükler güvence altına alınmış, egemenliği paylaşan kurumlar kurulmuş ve ülkede yıllarca güçlenerek devam edecek vesayet kurumlar da oluşturulmuştur. Birbirinden farklı iki bakışın bir araya geldiği yeni anayasanın getirdiği bireysel hak ve özgürlükler sonraki yıllarda sınırlamaya gidilmiştir. Bu sınırlamanın karşısında askeri vesayet kurumları güçlerini artırarak devam etmiştir. Bu çalışma da Türkiye Cumhuriyeti’nde 27 Mayıs 1960 darbesinin askeri vesayet sistemini nasıl ortaya çıkardığı ortaya konulmaktadır. Bu kurumlar sayesinde ordunun siyaset üzerinde bir baskı unsuru haline geldiği savunulmaktadır.

Araştırmanın Önemi

27 Mayıs 1960 darbesi toplumsal hafızada geniş yer etmiştir. Günümüzde hala devrim mi-darbe mi tartışmalarının sürdüğü 27 Mayıs 1960 süreci hakkında birçok çalışma (kitap, makale, tez vb.) ortaya konulmuştur. Bu çalışmalarda 27 Mayıs 1960 darbesinin

tarihsel süreci hakkında geniş bir literatür ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin demokratikleşmesinde darbelerin önemli olduğu kabul edildiği için farklı disiplinler de ele alınması, incelenmesi konunun daha geniş perspektifte değerlendirilmesine imkân vermektedir. Toplumsal hafızada geniş yer eden 27 Mayıs 1960 darbesinin askeri vesayeti nasıl oluşturduğu yeterince ortaya konulmamıştır. Bu durum araştırmanın literatür taraması aşamasında tespit edilmiştir. Darbenin tarihsel süreci hakkında geniş literatür olmasına karşın, vesayet kurumları hakkında literatür yetersiz kalmıştır. Bu çalışmanın odak noktası vesayet kurumlarının tarihsel süreçleri ve nasıl işlevler yerine getirdiğidir. Böylece bu konuda literatürdeki eskiliğin giderilmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle yüzeysel tanımlamalardan kaçınılmış, vesayet kurumlarının tarihsel temelleri üzerinde durulmuştur. Bunun yanı sıra 27 Mayıs 1960 darbesinin Türk Silahlı Kuvvetleri, Üniversite, Basın gibi kurumları nasıl etkilediği tespit edilmiştir.

Varsayımlar

27 Mayıs 1960 darbesi Türkiye Cumhuriyeti tarihinde birçok tartışmalara konu olan Yüce Adalet Divanı ile hatırlanmaktadır. Yüce Adalet Divanı yargılamaları neticesinde Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan idam edilmiş, onlarca insan farklı sürelerde hapis cezasına çarptırılmıştı. Bu kararlar toplumda geniş bir tepkiye neden olduğu gibi özellikle idamlar 27 Mayıs 1960 darbesinin toplumsal hafıza da geniş bir yer etmesine neden olmuştur. Bunun yanı sıra askeri vesayetin kurumları sayesinde siyaset üzerinde baskı haline gelmesi ülkede birçok kez darbe ve darbe tehlikesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bu gelişmelerin yanı sıra sonrasında yaşanan darbeler benzer acıların yaşanmasına neden olmuştur. Darbelerin çizdiği yolda yürüyen Türkiye, demokratikleşme sürecinde engellemelerle karşılaşmıştır. Bu engellemeler sadece darbelerle değil, darbelerin yaralarının sarılmaya çalışıldığı süreçlerde varlığını göstermiştir. Buna en iyi örnek 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında Adalet Partisi darbenin olumsuzluklarını gidermeye çalışırken karşılaştığı engellemelerdir. 10 Ekim 1965 Milletvekili Genel Seçimi ile tek başına iktidar olmuştu. Bu güce rağmen atılan adımların birçoğunda geri adım atmak zorunda kalmıştır. Bu durum herhangi bir siyasi partinin tek başına iktidar

olabilecek gücü elde etmesine karşın belirli kararlarda gücünün sınırlandırıldığını göstermektedir. 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında ortaya çıkan askeri vesayet, TBMM çoğunluğu ele geçirmesine karşın, yürütme gücünün sınırlarını çizmiştir.

Bu durum ülkede askeri vesayet ve onun destekçisi sivil bir sınıfın oluşmasını sağlamıştır. Bu yapı sivil siyasetin üzerinde ağırlığını hissettirmiştir. Bu nedenle ülkede her ne kadar sivil iktidarın varlığını sürdürdüğü görülse de görünmeyen bir gücün karar almada etkili olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu durum ülkenin demokratikleşmesi sürecinde engel teşkil etmiştir.

Sınırlılıklar

Araştırma da 27 Mayıs 1960 darbesi hakkında bilindik gelişmelerin tekrarından ve tarihsel bir akış halinde verilmesinden kaçınılmaktadır. Bu durum tarihsel ve konu sınırlılıkları ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. İlk bölümde darbe kavramı üzerinde durularak, Türkiye Cumhuriyeti'nde darbe geleneğinin daha iyi anlaşılabilmesi nedeniyle askerin siyaset üzerinde etkisi ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bunun yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu sürecinde yaşanan isyan ve darbeler açık bir şekilde belirtilmektedir. 27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştirenlerin darbenin yasal dayanağı oluşturmasında kullanılan ifadeler derinlemesine irdelenmektedir. Bu durum araştırma da devrim-darbe tartışmasının bir kez daha ele alınması zorunluğunu doğurmuştur. Diğer bölümde 27 Mayıs 1960 darbesinin tarihsel süreci yerine etkileri üzerinde durularak askeri vesayet nasıl ortaya çıktığı üzerine tespitler ortaya konulmaktadır. Bu nedenle tarih ve konu sınırlılıklarına gidilmektedir.

Yöntem

Araştırma da geçmişte var olan bir durumu olduğu şekliyle tanımlamayı amaçlayan tarama modeli kullanıldı. Böylece 27 Mayıs 1960 darbesi öncesinde ve sonrasında yaşanan gelişmeler hakkında birinci el kaynaklar, süreli yayınlar, TBMM Tutanaklar ve dönemi aydınlatacak eserler tarandı ve fişleme yapıldı. Böylece 27 Mayıs 1960 darbesini aydınlatacak zengin literatür belirlendi. Bu fişleme ile elde edilen bilgiler tezin ortaya çıkmasında ilgili başlıklar altında aktarıldı.

BİRİNCİ BÖLÜM

DARBE GELENEĞİNDE 27 MAYIS 1960 DARBESİ

1.1 Darbe Nedir

İnsanlık tarihinde geniş bir yer tutan darbe kavramı eski tarihe sahip olmasına karşın kavramsal olarak ele alınması yenidir. Demokrasinin güçlendiği modern devlet anlayışında darbe olağan bir olgudan çıkarılarak, demokrasi karşısında en büyük tehlikelerden birisi olarak ele alınmıştır.² Böylece darbeler kavramsal olarak ele alındığı gibi tarihsel süreci hakkında araştırmalar ortaya konulmuştur. Darbe kavramı son derece karmaşık bir süreç olduğundan günümüzde her ne kadar siyaset bilimi ve tarih bilimi araştırmacılarının ilgisini çekse de farklı disiplinlerden de araştırılması ve incelenmesi gerekmektedir.

Darbe araştırmaları İkinci Dünya Savaşı sonrasında modern sosyal bilimler araştırmalarında asker-sivil ilişkilerinde, asker-siyaset ilişkileri araştırmalarında yer bulmuştur. İlk araştırmalarda (İkinci Dünya Savaşı'ndan 1970'li yıllardaki Güney Amerika'daki darbelere kadar geçen süreci kapsamaktadır) ordu sivil ilişkisinin kendiliğinden modernleşme sürecine gireceği, liberal düzleme çekileceği ve askerin sivil denetime tabi olacağı fikri hâkim olmuştur. Modernleşme sürecinde askerin rolü üzerinde durulmuş, modernleşme de asker hızlandırıcı bir rol oynadığı fikri güçlenmiştir. Askerin hiyerarşik ve otoriter yapısı liberal düzenin unsurları olan demokrasi, özgürlük, eşitlik ve barış gibi ideallerde ters düşmüştür. Askerin modernleşme de hızlandırıcı rolü üzerine iyimser fikirler yaşanan kanlı darbeler ile değişmiştir. Darbeler neticesinde ülkelerde modernleştirici rol yerine milli güvenlik devlet yapısıyla daha fazla müdahil rol oynadığı ortaya çıkmıştır. Asker-sivil ilişkilerinde bu fikrin yıkılmaya başlamasında Samuel P. Huntington önemli rol oynamıştır. Huntington, askerin siyasi sistemin koruyucu rolüne vurgu yapmıştır. Bu dönüşüm darbe kavramının modern anlamını kazanmasını sağlamıştır.³

² Edward Luttwak, *Coup d'Etat A practical handbook*, Alfred A. Knopf Published, New York 1969, s.3

³ Evren Balta, "Siyasal Şiddetin Örgütlenmesi", Ed. Yüksek Taşkın, *Siyaset Kavramlar, Kurumlar, Süreçler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 181-182.; Agah Sabri Atay, *Çok Partili Dönemde*

Darbe, Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre, “bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükümeti istifa ettirme ve rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işidir.”⁴ Bir başka ifadeyle iktidarın, siyasi hizipleşme ve/veya ordu tarafından anayasaya aykırı bir şekilde zorla ele geçirilmesidir. Bu tanımlamada dikkat çeken nokta darbenin gerçekleşmesinde *demokratik yolların* kullanılmasını da darbe süreci olarak ifade etmiştir. Türk Dil Kurumu darbe tanımını 2013 yılı Gezi Olayları sonrasında değiştirmiştir. Yeni tanımlamada *demokratik yolların* kullanımı ifadesi yer almıştır. Bu durum aynı zamanda ülkede yaşanan siyasi gelişmelerden kurumların doğrudan etkilendiğini göstermektedir.⁵

Darbe ile ilişkili bir diğer kavram ise *ihtilal*dir. Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre, ihtilal, bir ülkenin siyasal, sosyal ve ekonomik yapısını veya yönetim düzenini değiştirmek amacıyla kanunlara uymaksızın cebir ve kuvvet kullanarak geniş halk hareketi olarak tanımlanmıştır.⁶ İhtilal ile daha yakın bir kavram olan *Devrim* ise, belli bir alanda hızlı, köklü ve nitelikli değişikliktir.⁷

Bu tanımlamaların ötesinde sosyal bilimlerde askerın müdahale etmesi ya da siyaset üzerinde bir güç haline gelmesi *Pretoryenizm* olarak adlandırılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde askerın 27 Mayıs 1960 darbesi ile siyaseti şekillendirdiği gibi sonrasında da siyasetin üzerinde önemli bir etken olduğundan ülkedeki bu durumu kapsayacak en iyi kavram Pretoryenizmdir.⁸

1.2 Darbenin Tarihi

İnsanoğlu tarih boyunca birçok darbe ile karşılaşmıştır. Dünyanın neredeyse her ülkesinde darbe, toplumsal ve tarihsel süreçte rol oynamıştır. Darbenin geçmişi hakkında farklı iddialar bulunmaktadır. Ancak Atina’da Pzistrat’ın gerçekleştirdiği

---

Türkiye’de Ordunun Siyasal Rolü ve Devlet Yapısı İçindeki Yeri, Anadolu Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1998, s. 7.

⁴http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c8b460e3cdd90.92064369 (Erişim Tarihi: 10.09.2018)

⁵ Jonathan M. Powell&Clayton L. Thyne, “Global Instance of Coups from 1950 to 2010: A New Database”, *Journal of Peace Research*, Cilt: 48, Sayı: 2, 2011, ss. 249-259.

⁶http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c94cb0bd60453.20307732 (Erişim Tarihi: 22.03.2019)

⁷http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c94cb168ed556.23612182 (Erişim Tarihi: 22.03.2019)

⁸ Birsen Örs, *Türkiye’de Askeri Müdahaleler Bir Açıklama Modeli*, Der Yayınları, İstanbul 1996, s. 7

darbe ilklerden birisi olarak kabul edilebilir.⁹ Sparta Kralı Agis'in M. Ö. 241 yılında daha 20 yaşındayken bir darbe ile devrilmişti. Adaletli kararlarıyla tarihte yer etmiş olan Kral Agis'in idam sehpasında söyledikleri sözler darbeleri niteler gibidir: “*Ağlamayı bırak dostum, doğru olmayan, haksız bir karar sonunda ölüyorum. Bunun için de, katillerimden daha iyi bir insanım...*”¹⁰

Darbelerin tarihte geniş yer etmesinde en önemli neden devletin ve iktidarın cazibesidir. Devlet, siyasi olarak en büyük güçtür ve bu gücü ele geçirmek için tarih boyunca birçok yöntem geliştirilmiştir. Bu gücü ele geçirmekteki en önemli güç askerdir. Asker, devletleri sadece dış tehditlere karşı savunma göreviyle kalmamış aynı zamanda siyasi yapının şekillenmesinde de önemli rol oynamıştır. Bu kapsamda asker siyasetin şekillenmesinde kimi zaman kendi bünyesinde bir liderle ya da kimi zaman sivil bir liderle rol oynamıştır. Kimi zaman ise mevcut liderin görevinden uzaklaştırılmasında müdahale etmekten çekinmemiştir.

Günümüzde demokrasi karşısında en büyük tehlikelerden birisi olarak görülen darbe, mutlak monarşilerde de sık sık ortaya çıkmıştır. Birçok İmparator ve Kral darbeler neticesinde tahtlarından olmuştur. Bu olguya dikkat çekici bir örnek ise Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda padişahlar ordunun başkomutanı sıfatının yanı sıra halifelik sıfatına da sahiptiler. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı İmparatorluğu'nda Padişah, dini,¹¹ askeri ve bürokrasi olarak en üst makam olarak görülmüştür. Buna karşın Osmanlı İmparatorluğu'nda sık sık meydana gelen isyanlar ve darbeler neticesinde padişahlar değişmiş, bazı padişahlar ise hayatlarını kaybetmişlerdi. Osmanlı Padişahlarından II. Osman, attığı adımlar kısa sürede Osmanlı İmparatorluğu'nun en güçlü askeri birliği olan Yeniçeri Ocağı'nın ve Ulemanın tepkisini çekmiştir. Bu tepkiler kısa sürede isyana neden olmuş ve II. Osman bu isyanda katledilmiştir.¹²

---

⁹ Yazar Belirtilmemiş, *İhtilaller ve Darbeler Tarihi*, Çev. Sabiha Bozbağlı, Cem Yayınevi, İstanbul 1967, s.7.

¹⁰ Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1993, s. 39.

¹¹ Halifelik, Hz. Muhammed'in yeryüzündeki temsilcisi anlamında kullanılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu bu unvanını kullanımı I. Murat'tan itibaren görülmektedir. Azmi Özcan, “Hilafet”, DİA, Cilt: 17, s. 546; Hasan Gümüsoğlu, *İslam'da İmamet ve Hilafet*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2017.

¹² II. Osman'ın katledilmesi ile ilgili detaylı bilgi için bakınız: Hasan Yaşaroğlu, “Osmanlı'da Bir Darbe ve Tahlili: Genç Osman Örneği”, *Turkish Studies Journal*, Sayı: 8/7, 2013, ss. 705-732.

İmparatorları ve kralları tahtlarından çoğu zaman da ölümlerine neden olan asker modern süreçte köklü değişiklik yaşamıştır. Askerin profesyonelleşmesi bu köklü değişikliğin en yalın göstergesidir. Askerin profesyonelleşmesi beraberinde asker-sivil ilişkisinin tartışılmasına neden olmuştur. Yıllardır devletin temeli olarak görülen özel eğitimlerden geçen askerin, sivil tarafından denetlenmesi beraberinde çatışmayı da getirmektedir.¹³ Tarihsel pretoryenizmin genel özelliği asker ile siyaset ilişkisinin geleneksel olmasıdır. Modern pretoryenizm de ise bu ilişki yasal temele dayanmaktadır. Geleneksel pretoryenizm de asker profesyonel değilken, modern pretoryenizm de asker profesyoneldir. Geleneksel ve modern pretoryenizmin bir başka fark ise geleneksel pretoryenizm de ordu siyaset yönetiminin meşrutiyyetini korurken, modern yapıda sivil siyaset yönetiminin meşrutiyyetinin azaldığı ve yok olduğunda siyaset gücü ele geçirmesidir.¹⁴

Pretoryenizm, bir toplumda siyaset katılım ve siyaset hareketlilik, siyaset kurumsallaşma düzeylerini aştığı zaman ortaya çıkar. Gelişmiş toplumlarda siyaset üzerinde etkin olacak uzmanlaşmış toplumsal gruplar varken, pretoryen toplumlarda siyaset kurumlarının yokluğu toplumsal grupları politize etmektedir. Bu toplumlarda hiçbir siyaset kurum veya politik yapı, grup çatışmalarını hafifletecek meşru yapılar sayılmaz. Her grup gücüne uygun araçlar kullanır. Varlıklılar rüşvet verir. Öğrenciler ayaklanır, işçiler grev, asker darbe yapar. Bu tip toplumların ortak özelliği demokratik kurumların özerkliği, tutarlılık ve uyum sağlama açısından eksiktir.¹⁵

Soğuk Savaş süreci dünyada pretoryenizmin yeniden şekillendiği bir dönemdir. Bu dönemde sıcak çatışmalar yerini istihbarat çatışmalarına bırakmıştır. İki kutuplu dünyada birçok darbe meydana gelmiştir. Bu darbeler iç ve dış nedenlerle ortaya çıkmıştır. Ancak bu süreçte darbelerin iki blok arasında bir güç göstergesi olduğu da söylenebilir. Bu kapsamda 1950-2010 yılları arasında 457 darbe girişimi yaşanmıştır. Bu darbe girişimlerinden 227'si %49,7'si başarılı olurken, 230'u %50,3'ü başarısız olmuştur. Darbeler girişimlerinin gerçekleştiği coğrafyalara bakıldığında Soğuk Savaş

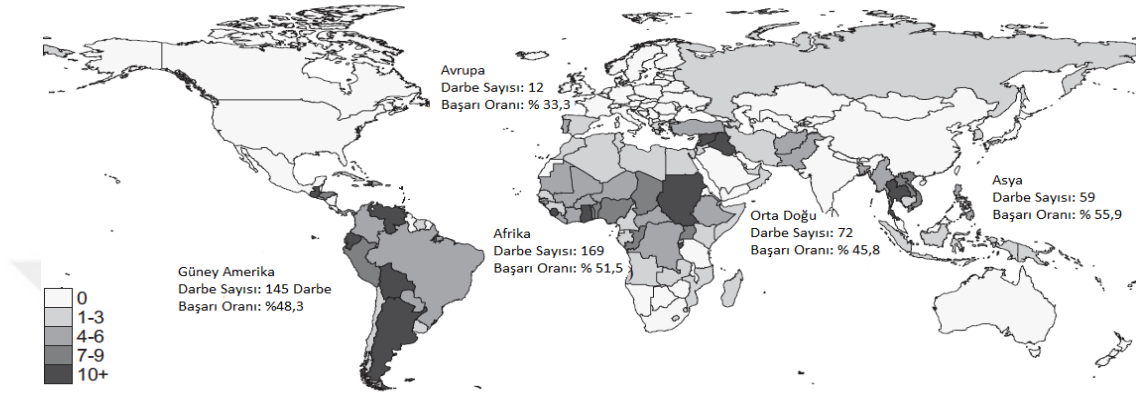
¹³ Samuel P. Huntington, *Asker ve Devlet, Sivil-Asker İlişkisinin Kuram ve Siyaseti*, Çev. K. Uğur Kızılaslan, Salyangoz Yayınları, İstanbul 2004, s. 115-116.

¹⁴ Örs, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁵ Suat Parlar, *Silahlı Demokrasinin Ekonomi Politikası*, Bibliotek Yayınları, İstanbul 1997, s. 26.

yıllarında iki bloğun güç çatışmasına girdiği coğrafyaların olduğu göze çarpmaktadır.¹⁶

Harita 1. 1950-2010 Yılları Arasında Yaşanan Darbe Girişimleri ve Başarı Oranları

1.3 Türkiye Cumhuriyeti'nde Bir Miras Olarak Darbe

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde darbe geniş yer tutmaktadır. 27 Mayıs 1960 darbesi ile başlayan bu süreç, 12 Mart 1971 muhtırası, 12 Eylül 1980 darbesi ve 28 Şubat Postmodern darbesi ile devam etmiştir. Bu müdahaleler yanı sıra Talat Aydemir'in 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 tarihlerindeki darbe girişimleri, 2007 yılında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin resmi internet sayfasından yayınlanan e-muhtıra ve 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan FETÖ/PYD Terör Örgütü mensupları tarafından yaşanan kalkışma ülke tarihinde yer almıştır.

Soğuk Savaş yıllarında iki blok arasında yolunu belirlemeye çalışan Türkiye'de bu kadar sık darbe yaşanması sosyoekonomik yapıdaki değişiklik, siyasi çıkmazlar ve dış müdahale tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi dünya da yeni bir sürecinde başlangıcı olmuştur. Soğuk Savaş'ın gergin havasından kurtulan dünya da demokratik adımlar atılırken Türkiye'de 28 Şubat postmodern darbesi yaşanmıştır. 28 Şubat postmodern darbesi ile yeniden şekillenen ülke siyaseti beraberinde yeni sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Türkiye'de darbe ve müdahale

¹⁶ Powell ve Thyne, *a.g.m.*, s. 255.

şekillerinde de farklılıklar meydana gelmiş ve gelişen dünyadaki kitle iletişim araçları kullanılmaya başlanmıştır. Ülke o güne kadar darbe, müdahale ve postmodern darbe ifadeleri ile tanışmıştı. 27 Nisan 2007 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri resmi internet sitesinden e-muhtıra yayınlanmıştır. Böylece ülkede demokrasi her defasında darbe olgusuyla önu kesilmeye çalışılmış, asker siyaset üzerinde etkisini hissettirmiştir.

Türkiye’de darbeleri anlamak için ilk olarak ordunun tarihsel önemini kavramak gerekmektedir. Türk tarihinde ordu son derece önemlidir. Türk tarihinin ilk izleri bu unsur ile atılmıştır. Mete Han tarafından oluşturulan askeri sistem, sadece ordunun değil aynı zamanda toplumsal yapının da şekillenmesinde önemli bir unsur haline gelmiştir. Türk tarihinde toplum ordunun ayrı bir unsuru değil temel unsuru olarak görülmüştür.

Ordunun tarihsel misyonu dünya tarihinde geniş bir kısmına sahip olan Osmanlı İmparatorluğu’nda da görülmektedir. Onlarca zafere imza atan Osmanlı İmparatorluğu ordusu tarihte az görülen bir imparatorluğun kurulmasına ve yaşamasına neden olmuştu. Osmanlı İmparatorluğu’nda ordu devlet idaresinde de önemli bir güçtü. Bu güç devleti koruma, kollama ve zaferler kazandırma görevinin yanı sıra birçok kez isyan etmiş ve darbe yapmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’na fetihler yaşatan ordu isyanları neticesinde birçok devlet adamının yanı sıra padişahların da hayatlarına mal olacak sonuçların doğmasına neden olmuştu. Machiavelli, Hükümdar kitabında belirttiği gibi padişah güvenliği için ordu ile iyi geçinmeliydi.¹⁷

Osmanlı İmparatorluğu’nda ordu birçok kez isyan etmiş, yönetimi kendi adına değiştirmeye, şekillendirmeye çalışmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nda bu süreç Fatih Sultan Mehmed’in padişahlığının hemen başına 1446 yılındaki Buçuktepe İsyanı ile başlamış ve Birinci Dünya Savaşı’nın hemen öncesine 1913 Bab-ı Ali Baskınına kadar devam etmiştir. Bu isyanların bir kısmı başarılı olmuştur. Bu isyanlar Osmanlı İmparatorluğu padişahlarının taht süresini etkilemiş, 12 padişah tahtını isyanlar sonucunda kaybetmişti. Bu durum Machiavelli’nin tespitinin ne kadar isabetli olduğunu göstermektedir.¹⁸ Osmanlı İmparatorluğu’nda ordu 18. yy gelindiğinde

¹⁷ Niccolo Machiavelli, *Hükümdar*, Çev. H. Kemal Karabulut, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1998, s. 215.

¹⁸ Erhan Afyoncu, Ahmet Önal, Uğur Demir, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Askeri İsyanlar ve Darbeler*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2010, s.6-7.

Bernard Lewis'in ifadesiyle “*Bir zamanlar Avrupa’ya dehşet salan Osmanlı Orduları bizzat kendi hükümdarlarından ve sivil halkından başka kimseyi korkutamaz hale gelmişti*”¹⁹

William Hale, Türk Ordusunun tarihsel misyon olarak üç ana özelliği olduğunu ifade etmektedir. Hale göre ilk özellik Osmanlı İmparatorluğu’nda ordunun devletle özdeşleşmesidir. İkinci özellik İmparatorluğun aldığı başarısızlıklar nedeniyle reform hareketinden itibaren subayların batı tekniklerinin ve düşünce kalıplarının benimsemesi neticesinde aydınlanmanın öncüsü olmasıdır. Üçüncü özellik ise Türkiye Cumhuriyeti’nin hemen başında Mustafa Kemal Atatürk’ün ordunun siyasetten uzak bir tutum benimsemesine karşın devlet güvenliğinin tehlikeye düşmesi halinde açıkça siyasete müdahale edebileceği mirasını almasıdır.²⁰ Atatürk’e olan saygınlık nedeniyle bil-fiil yönetim dışında kalan ordu ve aydının bil-kuvve ortaklıkları devam ettirdikleri 27 Mayıs’ta ortaya çıkmıştı. Böylece 27 Mayıs 1960 darbesi öncesinde CHP’nin DP’yi “Anayasa İhlali” ile suçlayınca gerek üniversiteyi gerekse orduyu harekete geçirmişti.²¹

Osmanlı İmparatorluğu mirasında yükselen Türkiye Cumhuriyeti, yapısal özelliği bakımında bu mirasın izlerini taşımaktadır. Bunların başında da ordu gelmektedir. Türk Silahlı Kuvvetleri, Türkiye Cumhuriyeti’nin yapı taşlarından en önemlisidir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Milli Mücadeleyi başlatan isimler Osmanlı İmparatorluğu’nun askeri okullarında yetişen isimlerdi. Bu isimler Türkiye Cumhuriyeti’nin ortaya çıkmasını sağlamışlardır. Mustafa Kemal Atatürk’ün Cumhuriyet’in ilk yıllarında asker ile siyaset arasındaki ayrım çabalarına karşın ordu Türkiye’de sistem üzerinde korumacılığını devam ettirmiş, birçok önemli gelişmede bu özelliğini ortaya koymuştur. Buna örnek olarak bir askeri lisede İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanı seçilmesini tarih öğretmeni, Yeni Cumhurbaşkanımızı seçen başta Mareşal Fevzi Çakmak olmak üzere, birkaç kumandandır diye ifade etmişti. Bunun üzerine öğrencilerden birisi yeni İsmet İnönü’yü TBMM tarafından seçildiğini

¹⁹ Doğan Akyaz, *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi, Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

²⁰ William Hale, *Türkiye’de Ordu ve Siyaset 1789’dan Günümüze*, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayın, İstanbul 1994, s. 14.

²¹ İsmail Cem, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2010, s. 334.

belirtmesi üzerine, o işin formalitesidir. Kumandanlar razı olmasaydı, o başıbozukların cumhurbaşkanını seçmeleri hadlerine mi düştü, diye cevap etmişti.²² Türkiye’de ordu bir başka önemli gelişme olan Demokrat Parti’nin 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimi sonrasında da önemli rol oynamıştı. Ülkeyi yıllardır tek başına yöneten ve cumhuriyetin kurucu partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi’nin iktidarına seçimle birlikte son verilmiş görünse de ordunun desteği son derece önemli rol oynamıştır. Seçim sonrasında dört generalin İsmet İnönü’yü ziyaret ederek müdahale izni istemeleri üzerine Celal Bayar, Seyfi Kurtbek ve Fahri Belen ile görüşmüştü. Bu iki isim Bayar’a ordunun seçim sonuçlarına destek verdiğini belirtmiş, yeni süreci desteklediğinin garantisini vermiştir.²³

Türkiye’de ordu darbeler ile devlet yapısını şekillendirmişti. Darbeleri araştırma da sadece ülkedeki asker-siyaset ve asker-sivil ilişkisi ile bakma olgunun anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Her ne kadar tarihsel rolü ve gücü bakımından ordunun etkisi göz önünde tutulsa da ülkedeki sosyoekonomik koşullarında anlaşılması gerekmektedir. Bu süreci Türk Silahlı Kuvvetleri’nin tarihi misyonu olarak değerlendirmek araştırmaları sınırlandırmaktadır. Bunun yanı sıra Türk Silahlı Kuvvetleri’nin tarihi misyonu bu darbe olgusunun yaşanmasında önemli bir faktör olduğunu da gözden kaçırmamak, diğer olgularla ele alınması gerekmektedir. Bu kapsamda 04 Ocak 1961 tarihinde kabul edilen Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmetler Kanunu’nun Madde 35, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin gerektiğinde ülkeye müdahale edebileceği her darbe sürecinde darbeciler tarafından iddia edilmiştir.²⁴ İlgili madde şöyledir: “*Silahlı kuvvetlerin vazifesi; Türk yurdunu ve anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti’ni kollamak ve korumaktır*” Bu ifade TBMM tarafından 13/07/2013 tarihli düzenleme ile “*Silahlı kuvvetlerin vazifesi; yurt dışından gelecek tehdit ve tehlikelere karşı Türk vatanını savunmak, caydırıcılık sağlayacak şekilde askeri gücün muhafazasını ve güçlendirilmesini sağlamak, Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla yurt dışında verilen görevleri yapmak ve uluslararası barışın sağlanmasına yardımcı olmaktır*” şeklinde değiştirilmiştir. Bu değişiklik ile Türk Silahlı Kuvvetleri’nin görev

²² Parlar, *a.g.e.*, s. 58.

²³ Abdi İpekçe ve Ö. S. Coşar, *İhtilalin İçyüzü*, Cilt: 1, Uygun Yayınevi, İstanbul 1965, s. 24-25; Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul 1996, s. 152.

²⁴ Resmi Gazete, 09 Ocak 1961, S. 10702.

tanımı değişmiştir. Ancak yine aynı kanunun Madde 43'te Türk Silahlı Kuvvetleri'nin siyasi faaliyette bulunması yasaklanmıştır.²⁵

Türkiye'de asker siyaset üzerindeki gücü bununla sınırlı kalmamıştı. Askerin Türkiye'de etken güce ulaşması birçok alanda da kendini göstermişti. Bunun bir örneği de ülkedeki birçok holding kadrolarında emekli generalleri buldurmuştur. Bu generallerin emekli olmalarına rağmen devlette güçlerinin devam etmesi bu kadrolarda yer bulmalarını sağlamıştır. Böylece holdingler ile devlet ilişkilerini düzenlemişlerdir. Holdingler emekli generallerden bir güven unsuru olarak faydalanmışlardır.²⁶

1.4 Türkiye'de Askeri Darbeler

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde darbeler geniş bir yer tutmaktadır. Türkiye'de darbeler nedeniyle demokrasi istenilen seviyeye ulaşmamıştır. Darbelerle kesilen demokratikleşme süreci her defasında yeniden başlamıştır. Darbelerin açtığı yolda ilerlemeye çalışan Türkiye, darbelerin izlerini günümüze kadar getirmiştir.

27 Mayıs 1960 darbesi, Türkiye'deki darbe sürecinin başlangıcıdır. Dünyadaki birçok örneği gibi ordu içindeki cunta tarafından iktidarın devrilmesi neticesiyle sonuçlanmıştır. Ancak bu örneklerinin aksine izleri uzun süre devam etmiştir. Bunun temel nedeni Soğuk Savaş yıllarında darbelerle şekillenen dünya, darbelerle yüzleşmiştir. Bu yüzleşme tarihi bir hesaplaşmadan öte ülke geleceğini böylesine gelişmelerin bir daha yaşanmaması için demokrasi kaidesi içinde ele alınmıştır. Bu durum şüphe yok ki ülkelerin demokratikleşmesi önündeki en büyük engellerden birisi olan darbe olgusu ile hesaplaşması sürecini yaşanmasıyla sağlanmıştır. Türkiye'de darbelerle hesaplaşma için 2012 yılında adım atılabildi. TBMM bünyesinde 17 Nisan 2012 tarihinde "*Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhturalar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla*" meclis araştırma komisyonu kuruldu.²⁷ Meclis araştırma komisyonu raporları Kasım 2012 yılında

²⁵ Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.211.pdf> (Erişim Tarihi: 12.12.2018).

²⁶ Atay, *a.g.e.*, s. 15-16.

²⁷ Resmi Gazete, 17 Nisan 2012, S. 28267.

yayınlandı.²⁸ Bunun yanı sıra 12 Eylül 1980 darbesini gerçekleştirenler aleyhine açılan dava temsili öneme sahiptir. Davada Kenan Evren ve Tahsin Şahinkaya ömür boyu hapse mahkûm edildi. Yargıtay 16. Ceza Dairesi tarafından temyiz incelemesi sürerken Kenan Evren ve Tahsin Şahinkaya'nın hayatını kaybetmesi ile davanın düşürülmesine karar verildi²⁹.

1.5. 27 Mayıs 1960 Darbesinin Yapısal Özelliği

27 Mayıs 1960 sabahında Türkiye Cumhuriyeti, Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde emir komuta dışında kurulan cunta tarafından yapılan darbe ile tanışmıştı. Soğuk Savaş'ın gölgesinde dünya da birçok örneği olan cunta faaliyetleri, Türkiye Cumhuriyeti'nde de başarıya ulaşmış ve hükümeti sonlandırmıştı. 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında kaleme alınan anılarda Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren cuntaların kurulduğu görülmektedir. Ancak bu cuntalar çoğu zaman mevcut gelişmelerden memnun olmayan küçük bir kesim tarafından oluşturulmuştu.³⁰

27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi'nin en önemli amacı Demokrat Parti'nin devrilmesiydi. Milli Birlik Komitesi'nin darbe sonrasına ait kesin bir planı yoktu. Cuntanın önemli isimlerinden Orhan Erkanlı anılarında bu durumu şöyle belirtmişti:³¹ *“27 Mayısçıların ihtilal sonrası için bir planları yoktu, fakat ekseriyetin fikrine dayanan prensipleri vardı. Kurulması tasavvur edilen İnkılâp Meclisi; yeni ve çağdaş bir yönetim kurarak Türkiye'nin sorunlarını her yönüyle ve kökten ele alacak nitelikte, kabiliyetlere sahip bir topluluk olacaktı.”*

Bu belirsizlik Milli Birlik Komitesi'nin oluşturulmasında ortaya çıkmıştı. İstanbul ve Ankara'dan Sami Küçük, Sezai Okan, Suphi Karama, Alparslan Türkeş, Ekrem Acuner, Orhan Kabibay, Mucip Ataklı ve Ahmet Yıldız'dan oluşan sekiz kişilik

---

²⁸ TBMM, *Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar İle Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları İle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu*, Cilt: I-II, Kasım 2012.

²⁹ Mehmet Tosun, “12 Eylül'ün Üzerinden 38 Yıl Geçti”, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/12-eylulun-uzerinden-38-yil-gecti/1251789> (Erişim Tarihi: 17.02.2019).

³⁰ Cuntalar hakkında detaylı bilgi için bakınız Talat Aydemir, *Hatıratım*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010; Sadi Koçaş, *Atatürk'ten 12 Mart'a Anılar*, May Yayınevi, İstanbul 1977; İpekçi ve Coşar, *a.g.e.*; Ümit Özdağ, *Ordu-Siyaset İlişkisi Atatürk ve İnönü Dönemleri*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1991.

³¹ Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunları, Sorumlular*, Baha Yayıncılık, İstanbul 1972, s.14-16.

komite Milli Birlik Komitesi üyelerini seçmek için görevlendirilmişti. Milli Birlik Komitesi'nin oluşturulması darbe sonrasına bırakılmıştı.³² Milli Birlik Komitesi tam bir birlik görüntüsünde değildi. Cunta o güne kadar getirdiği birlik anlayışı yerini gruplaşmalara ve güç kavgalarına bırakmıştı. Bu belirsizlik tartışmalara, tartışmalarda kısa sürede gruplaşmalar neden olmuştu.³³

Milli Birlik Komitesi'nin ülke yönetimini ele alması sonrasında ikinci bir sorun ülke yönetiminin paylaşılmasıydı. Bunun ilk adımı darbenin hemen sonrasında çağrılan Profesörler ile gerçekleşmişti. Darbenin hemen sonrasında çağrılan profesörlerin oluşturduğu İlim ve Hukuk Heyeti darbenin gidişatına adeta el koymuştur. Darbenin hukuki alt yapısını oluşturan İlim ve Hukuk Heyeti aynı zamanda ülke yönetiminde Milli Birlik Komitesi ile gücü paylaşmıştı. Böylece ülkedeki bir kısım aydın sonraki süreçte önemli bir görevi üstlenmişti.³⁴ İlim ve Hukuk Heyeti'nin oluşturduğu meşru zemin darbecilerin reformlarını gerçekleştirmede de motivasyon sağlamıştı.³⁵

İlim ve Hukuk heyetinin yayınladığı bildiride “*Bugün içinde bulunduğumuz durumu adi ve siyasi bir hükümet darbesi saymak doğru değildir*” ifadesi darbeyi diğer darbelerden ayırmaya çalışmıştır. Bunun yanı sıra John Lock'un *Direnme Hakkı*'na vurgu yapılarak darbenin meşruluğu ortaya konulmaya çalışılmıştı.³⁶ John Lock'un iktidarın meşruluğuna atıf yapılarak Demokrat Parti iktidarının meşruluğunu kaybettiği iddia edilmiştir. Demokrat Parti iktidarının “*Atatürk İnkılaplarına karşı düşman duruma düştüğü, vatandaşlara, muhalefete, memurlara, basına üniversite gençliğine ve hocalarına karşı da baskı yapıp harekete geçtiği*” belirtilmiştir. İlim ve Hukuk Heyeti modern devletin meşrutiyet temelinde yer alan Anayasal Devlet anlayışına dayandırıldığından ötürü³⁷, 27 Mayıs 1960 darbesinin meşruluğu şu şekilde ortaya koymuştu:

---

³² Sami Küçük, *Rumeli'den 27 Mayıs'a İhtilalin Kaderini Belirleyen Köşk Hareketi*, Mikado Yayınları, İstanbul 2008, s. 108.

³³ Dündar Seyhan, *Gölgedeki Adam*, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul 1966, s. 89.

³⁴ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 353-352.

³⁵ Ahmad, *a.g.e.*, s. 165

³⁶ Burcu Değirmencioglu Yıldız, “John Lock'te Doğa Durumu ve Direnme Hakkı”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: XX, Sayı: 3, 2016, s. 403.

³⁷ Erdal Nematollah Fanid, “Siyasetin Meşruluğu Ya Da Meşruiyetin Siyaseti”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 11, 2014, ss. 28-39; Mümtaz Soysal,

“Hak ve hukuklar, devlet fikri ile hiçbir alakası olmayan, bu gibi hareketler yaptıran zümre artık sosyal müessese sayılamazdı. Hükümet şeklindeki bu teşekkür gerçekte sosyal bir müessese vasfını kaybetmiş bulunuyordu. Bir hükümetin meşruiyeti sadece iktidara gelişi ile değildir. İktidarda da kendisini bu mevkie getiren riayeti millet efkârı, ordu, kaza ve ilim müesseseleriyle işbirliği içinde yaşaması ile mümkündür. Hâlbuki hükümet anayasaya aykırı kanunlar çıkartmış ve anayasayı ihlal etmiştir. Hükümet devlet müesseselerini, politik ve sosyal müesseseleri ve hatta bunların içinde yaşayan insanları birbirine düşürmek halka ve dış âleme karşı bunları kötüleyerek bir anarşi amili haline getirmek suretiyle meşruiyetini kaybetmiştir.”³⁸

İlim ve Hukuk Heyeti, Demokrat Parti iktidarını John Locke’un belirttiği şekilde meşruluğunu kaybettiğini iddia etmişti. Direnme Hakkı’nı kullanarak 27 Mayıs 1960’ın bu ortamda yapıldığı vurgulanmıştır. Bu durum aynı zamanda 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin bir darbe olmadığını toplumsal bir hareket olduğu imgesi gösterilmeye çalışılmıştır. Oysa burada belirtilen siyasi toplum İstanbul ve Ankara’da bulunan muhalif bir kesimdir. Bu kesimin temel amacının Demokrat Parti iktidarını devirmek olduğu unutulmamalıdır. 27 Mayıs 1960 darbesinin en önemli eseri olarak değerlendirilen 1961 Anayasası’nın Başlangıç bölümünde bu durum şöyle belirtilmiştir:³⁹

*“Tarihi boyunca bağımsız yaşamış, hak ve hürriyetleri için savaşmış olan;
Anayasa ve Hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 Devrimini yapan Türk Milleti;*

Bütün fertlerini, kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde, millî şuur ve ülküler etrafında toplayan ve milletimizi, dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak millî birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaç bilen Türk Milliyetçiliğinden hız ve ilham alarak ve; “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” ilkesinin, Milli Mücadele ruhunun, millet egemenliğinin, Atatürk Devrimlerine bağlılığın tam şuuruna sahip olarak; İnsan hak ve hürriyetlerini, millî dayanışmayı, sosyal adâleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak demokratik hukuk devletini bütün hukukî ve sosyal temelleriyle kurmak için; Türkiye Cumhuriyeti Kurucu

“Değişen Egemenlik ve Meşruluk”, *Anayasa Yargısı*, Sayı: 20, 2003, ss.171-181; Ü. Fikret Çelik ve Ayman Kara, “Thomas Hobbes ve John Locke’un ‘Egemenlik’ Anlayışları Çerçevesinde Karşılaştırmalı Bir Analizi”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı: 65, 2018, ss. 333-350.

³⁸ *Milliyet Gazetesi*, “İlim ve Hukuk Heyeti İlk Tebliği Yayınladı”, 29 Mayıs 1960, s.7.

³⁹ <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> (Erişim Tarihi: 12.12.2018).

Meclisi tarafından hazırlanan bu Anayasayı kabûl ve ilân ve Onu, asıl teminatın vatandaşların gönüllerinde ve iradelerinde yer aldığı inancı ile, hürriyete, adâlete ve fâzilete âşık evlâtlarının uyanık bekçiliğine emanet eder.”

Taha Parla'nın belirttiği gibi 1961 Anayasası'nın başlangıç bölümü cuntanın iradesi ve fiili ile milletin iradesi ve fiilini özdeşleştiren bir “fiksiyon” yaratmak, Türk siyasal yaşamında askeri darbelere ve darbe anayasalarına meşruiyet kazandırmak amaçlanmıştı. Metinde belirtildiği direnme hakkı koşulları ekonomik, sosyal ve siyasal öğeleri, sosyolojik açıdan mevcut değildi.⁴⁰ Mustafa Erdoğan 27 Mayıs 1960 darbesinin iddia edildiği üzere direnme hakkı veya sivil toplumla alakalı olmadığını belirtmişti. Erdoğan'a göre 27 Mayıs 1960 darbesi, direnme hakkı değil, askerlerin sivil yönetime meydan okumasıdır. Bunun yanı sıra darbecilerin amacı sivil demokrasiyi kurumsallaştırma değil tam tersine anti demokrat bir tutum ve zihniyetin ürünü olarak tepeden inmece ve halkın iradesinden bağımsız yön vermektir.⁴¹

27 Mayıs 1960 darbesinin bir başka özelliği ise siyasal propagandanın ustalıkla kullanılmasıydı. Darbeyi meşrulaştırmak için kapsamlı propaganda yürütülmüştür. Ekonomik sıkıntıyı azaltmak için halktan yardım toplanmış, alyans bağış kampanyaları yürütülmüştü. Birçok alanda yapılan propaganda faaliyetlerini tek çatı altına toplamak için *Milli Birlik Komitesi 27 Mayıs İnkılabını Yayma ve Tanıtma Komisyonu* kurulmuştur. Komisyon aracılığıyla birçok konferans yapılır. Karikatür dergilerinde Demokrat Parti liderleri aleyhine karikatürler yayınlanmıştır. Gazinolarda bile 27 Mayıs 1960 darbesi marşları söylenmişti. Yüce Adalet Divanı kararlarının açıklandığı 14 Ekim 1960 tarihinde mahkeme kararlarının halk tarafından kabul görmesi için mektup pulları kamuoyuna çıkarılmıştır. 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında propaganda faaliyetleri ülkede o zamana kadar görülmemiş bir etkinlikte yürütülmüştü. 27 Mayıs sigaraları çıkarılmış, ülke tarihinde ilk defa hatıra paraları bastırılmıştı.⁴²

⁴⁰ Taha Parla, *Türkiye'de Anayasalar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 32.

⁴¹ Mustafa Erdoğan, *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, Siyasal Kitapevi, Ankara 2000, s. 372 ve 396.

⁴² Mehmet Ö. Alkan, “27 Mayıs'tan Propaganda Hatıraları”, *Atlas Tarih*, Sayı: 41, 2016, ss.124-129.

1.6. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Türkiye Demokrasisi

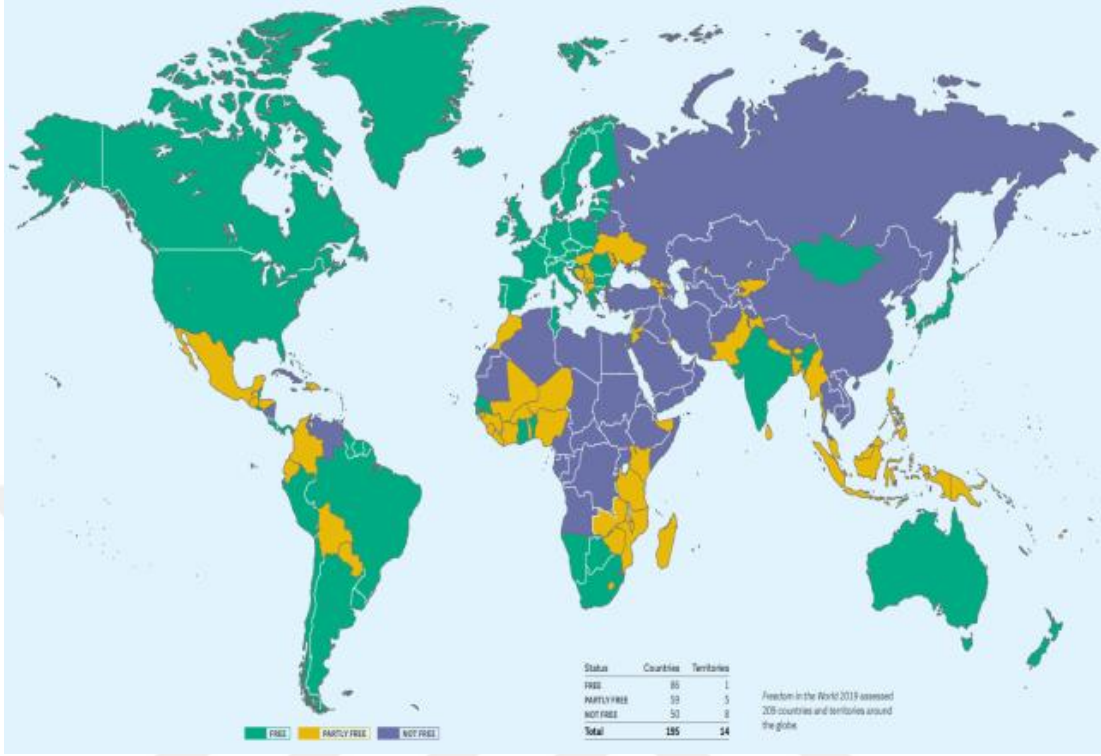
Demokrasinin en önemli göstergelerinden biri iktidarın barışçıl, genel oy, açık sayım ilkesi çerçevesinde yapılmış seçimlerle şekillenmesidir. Seçimler sonrasında iktidarı kullanan makamların şekillenmesi beklenir. Karar vericilerin seçmenler tarafından belirlenmesi gerekir. Bu durum seçmenlere karşı hesap verebilirliğinin gerekliliğini ifade etmektedir. Demokrasi üzerine yapılan çalışmalarda bu hususlar üzerinde önemle durulmuştur.⁴³ Bu perspektiften değerlendirildiğinde darbeler demokrasi konusunda en önemli engellerden birisi olarak görülmektedir. Darbeleri tarihine bakıldığında yukarı da verilen haritada darbelerin coğrafyalara dağılımını vermiştir. Freedom House tarafından yayınlanan *Freedom in the World 2019* başlıklı raporunda 2019 yılında dünyanın özgür, yarı özgür ve özgür olmayan ülkeler belirtilmiştir. Raporda demokrasinin gerilediği açık bir şekilde vurgulanmaktadır. Raporda verilen haritada dünya da darbelerin az gerçekleştiği coğrafyaların daha özgür olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Haritaya göre darbelerin sık sık yaşandığı Orta Doğu, Afrika ülkeleri özgür olarak değerlendirilmezken, daha az görülen ülkeler ise yarı özgür olarak ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra darbelerin en az yaşandığı Avrupa, Kuzey Amerika ülkeleri özgür olarak tanımlanmıştır. Bunun yanı sıra darbelerin sık sık yaşandığı Güney Amerika ülkelerinin darbe sonrasında attığı demokratik adımların son derece başarılı olduğu görülmektedir. Türkiye ise özgür olmayan ülkeler arasında belirtilmiştir.⁴⁴

---

⁴³ Serap Yazıcı, *Demokratikleşme Sürecinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 136.

⁴⁴ Freedom House Report, *Freedom in the World 2019*.

Harita 2. 2019 Dünya’da Özgürlük Haritası

Freedom House'nin özgür olmayan ülkeler kategorisine soktuğu Türkiye'de demokrasi birçok engelle karşılaşmış ve günümüze kadar süreç devam etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme ve anayasacılık faaliyetlerinin Batı'dan birkaç yıl sonra başlamıştır. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu ve bu mirastan gelen Türkiye Cumhuriyeti'nin önemli bir deneyimi olduğu göz önüne alınabilir. Bu deneyime karşın demokratikleşme sürecinde yaşanan birçok engel sürecin yavaşlamasına kimi zaman durma noktasına gelmesine neden olmuştur.⁴⁵ Bu durum Türkiye Cumhuriyeti'nin kendine has bir demokrasi karakteri oluşturmuştur. İsmet İnönü'nün 1945 yılında TBMM açılış konuşmasında bu duruma dikkat çekmiştir. İnönü demokrasinin her millet için milletin karakter ve kültürüne göre özellikleri olduğunu dikkat çekmişti. Demokrasinin kendine has özelliklerini yok sayarak ülkenin kaygılarını ön plana çıkararak sınırlamaya gitmiştir. Bu durum ülke tarihinde

⁴⁵ Osman Nuri Özalp, "Türkiye Demokrasilerin Neresinde? Demokrasi Tiplerini Işığında Türkiye Örneğine Yeni Bir Bakış Denemesi", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: LXVI, Sayı: 2, 2008, s. 130.

kullanılan bir argüman olmuştur. Demokrasi ve özgürlük birçok kez kendine has şartlar nedeniyle sınırlandırılmıştı.⁴⁶

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1946 yılında çok partili hayata geçişi demokrasi adına önemli bir adımdı. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi dünya da demokrasi rüzgârından etkilenen Türkiye'de yeni sürecinde başlangıcı olmuştur. O güne kadar tek parti olarak ülkeyi yöneten Cumhuriyet Halk Partisi içinden muhalif bir kesimin oluşturduğu Demokrat Parti 14 Mayıs 1950 Milletvekili Genel Seçiminde iktidar olmuştu. Bu tarihi adımı Başbakan Adnan Menderes “*Türk Demokrasisinin bir zafer günü olarak yaad ediyoruz*” diye ifade etmişti.⁴⁷

Demokrat Parti'nin 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimini kazanması yukarıda belirtildiği gibi yeterli olmamıştır. Tepeden inme bu değişim için askerin desteği aranmıştı. Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidarı kaybetmesi üzerine generallerin İsmet İnönü'yü ziyaret ederek müdahale taleplerini iletmişti. Söylentisi ülkede değişim rüzgârlarının aksine kaygıya neden olmuştu. Bunun üzerine Celal Bayar, ordunun desteğini almak için Seyfi Kurtbek ve Fahri Belen ile görüşmüştü. Görüşmede her iki isimde ordunun Demokrat Parti iktidarına olumlu baktıklarını belirtmişlerdi. Bu durum ülkedeki yeni sürecin ordu tarafından onaylandığını göstermektedir.⁴⁸

Askerin Türk Siyasi hayatından korumacı güdüsü bir kez daha belirtmişti. Bu korumacı güdüsüyle kısa sürede Demokrat Parti ile çatışmaya girmesine neden olmuştu. Bu çatışma sonrasında darbe sonrasında askerin düzenleyici rolünü üstlenmesine neden olmuştu. 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında yapılan değişikliklerle askerin düzenleyici rolü kurumsallaşmıştı. Bu değişikliklerle sadece askerin değil aynı zamanda bir kısım aydınlarında etkisi olduğu unutulmamalıdır. Bu durum demokrasinin çeşitlerinden birisi olan *Vesayetçi Demokrasi*'nin ülkede yerleştirilmeye çalışıldığını göstermektedir. İsmet İnönü'ün yukarıda belirttiği gibi Türkiye'de demokrasi kendine

---

⁴⁶ Ahmad, *a.g.e.*, s. 15.

⁴⁷ İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi Adnan Menderes)*, Cilt: 4, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2014, s. 7.

⁴⁸ İpekçi ve Coşar, *a.g.e.*, s.24-25

has özelliklerle şekillenmişti. Askerin tutumu vesayetin her geçen gün güçlenmesine, demokrasinin temel değerlerinin ülkede yerleşmesine engel olmuştur.⁴⁹

27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında oluşturulan devlet yapısında iktidar Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun bünyesinde oluşturulan hükümet ve anayasa kurumları ile paylaşılmıştı. Aşağıda ifade edileceği üzere 15 Ekim 1961 tarihinde gerçekleştirilen Milletvekili Genel Seçimi sonrasında ülke yönetimi tamamen sivil siyasetçilere bırakılmamıştır. Seçimlerden hemen önce imzalanan *Çankaya Protokolü* şartlı sivilleşmeyi de beraberinde getirmişti. Bunun yanı sıra siyasi partilerin propaganda süreçleri asker tarafından sürekli takip edilmiştir. Seçim sonucunda Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek başına hükümet kuracak milletvekiline erişememesi ordu içerisinde açık bir şekilde rahatsızlığa neden olmuştur. Rahatsızlık Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı, İsmet İnönü'nün başbakan olması ile geçiştirilmeye çalışılmışsa da Talat Aydemir önderliğinde iki darbe girişimine neden olmuştur. Her ne kadar bu darbe girişiminde ordunun büyük kısmının sivil iktidarın yanında yer alsa da onun attığı adımlarda tepkisini ortaya koymakta gecikmemiştir.⁵⁰

---

⁴⁹ “Demokratik bir hukuk devletinde iktidarın icrası seçimle meşruiyet kazanmış olan temsilciler vasıtasıyla yürütülür. Eğer ordu, milis, gerilla, çok uluslu şirketler, büyük toprak sahipleri vb. gibi bir yapı dış politika, iç güvenlik, hukuk gibi alanları kendi idaresine ait, söz sahibi olduğu bir alan olarak görüyorsa; veto gücü varsa veya devletin kara sahasının bir bölümünü kontrol edebiliyorsa, seçilmiş temsilcilere siyasi eylemin sınırlarını dikte ettirebiliyorsa bu durumda vesayetçi demokrasiden bahsedilebilir” Özalp, a.g.m., s. 143

⁵⁰ Yazıcı, a.g.e.; Ahmad, a.g.e.

İKİNCİ BÖLÜM

ASKERİ VESAYETİN KURUMSALLAŞMASI

2.1. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Reformlar

27 Mayıs 1960 darbesi toplumsal hafızada derin izler bıraktığı gibi devlet yapısında da köklü değişiklikler gerçekleşmiştir. 27 Mayıs 1960 darbesinin hemen ertesinde “Yeni Anayasanın hazırlanması vazifesi sayın Rektör Sıddık Sami Onar’ın başkanlığındaki profesörlerden mürekkep yüksek bir ilim ve hukuk heyetine tevdi edilmiştir. Yeni Anayasa ilan ve tatbik mevkiine girinceye kadar bütün siyasi partilerin faaliyetlerini menediyorum”⁵¹ tebliğ ile İlim ve Hukuk Heyeti kurulmuştur. Cemal Gürsel darbeden hemen sonra yaptığı açıklamada seçimlerin *nispi temsile*⁵² göre üç aylık bir süre içinde yapılacağını ifade ederken, Ayan Meclisi (Senato) ve Anayasa Mahkemesi’nin kurulacağını belirtmişti.⁵³ Darbe sonrasında yoğun bir reform sürecine girilmesinin bir başka nedeni ise yoksulluğun bir rejim meselesi olarak görülmesiydi. O günlerde birçok aydına ve subaya göre dürüst bir yönetim kurulup inkılaplara sadık kalınırsa; çift meclis, Anayasa Mahkemesi gibi kurumlarla rejimin desteklenmesiyle ülke kalkınacak ve yoksulluk ortadan kalkacaktı. Bu durum reformların sadece siyasi değil aynı zamanda sosyoekonomik beklentilerinin de olduğunu göstermektedir.⁵⁴

Açıklamalar darbe sonrasında kapsamlı değişikliklerin yapılacağını sinyalleri olmuştur. Milli Birlik Komitesi çalışmaya başladığı 27 Mayıs 1960 tarihinden 6 Ocak 1961 Temsilciler Meclisinin toplandığı tarihe kadar 238 kanun ve 40 karar çıkarmıştı.⁵⁵ Bu süreç zarfında günümüze ulaşan birçok kurumun kurulmuş, siyasi, sosyoekonomik alandan birçok düzenleme yapılmıştır. Bu kapsamlı değişiklik darbenin reformist yapısını ortaya koymaktadır. Günümüze kadar süren darbe-devrim tartışmaları da bu alanda sürdürülmektedir.

27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında gerçekleştirilen reformların birçoğu darbe öncesinde tartışılmıştır. Siyasi arena da geniş bir kesim tarafından talep edilmiştir. Türkiye’nin çok partili sisteme geçmesinden sonra yasal ve idari reform tartışmaları

⁵¹ *Milliyet Gazetesi*, “İlim ve Hukuk Heyeti Kuruldu”, 28 Mayıs 1960, s.1.

⁵² Nispi Temsil, çoğunluk partisi dışındaki partilerinde mecliste temsilini sağlamaktadır.

⁵³ *Milliyet Gazetesi*, “Hükümet Kuruldu”, 29 Mayıs 1960, s.1.

⁵⁴ Cem, *a.g.e.*, s. 336.

⁵⁵ TBMM, Kanunlar Dergisi, Cilt: 49, 1 Kasım 1966, TBMM Basımevi, Ankara 1966.

başlamıştı. Bu tartışmaların ilk örneklerini 1947 yılından itibaren görmekteyiz.⁵⁶ Ülkenin çok partili hayatını destekleyecek yeni anayasa talebi Demokrat Parti tarafından da sıkça dile getirilmiştir. Demokrat Parti'nin iktidar olmasıyla Başbakan Adnan Menderes, hükümet programında bu durumu şöyle ifade etmiştir:⁵⁷

“Demokratik inkılâbımızın bugüne kadar elde edilmiş neticelerini mahfuz tutmakla kalmayıp, Anayasada vatandaş hak ve hürriyetlerine ve millet iradesine dayanan istikrarlı bir devlet nizamını teminât altında bulunduracak esaslı tadiller hazırlayıp huzurunuzda arz etmek kararındayız. Bunun sebebi, bugünkü Anayasanın kuvvetler birliği esasına dayanması ve vatandaş hak ve hürriyetlerini kâfi teminât altında bulunduracak müeyyidelerden mahrum olmak itibarıyla millet hâkimiyeti yerine tek parti hâkimiyetinin kurulmasına mani olamamış bulunmasıdır. Bununla muvazi olarak kanunlarımızda itiyatlarımızda ve telâkkilerimizde tek parti devrinden arta kalan ne varsa tam olarak tasfiye edeceğiz.

Adnan Menderes'in meclis kürsüsünden dile getirdiği yeni anayasa için adımlar atılmamış, yapısal bir reform gerçekleştirilmemişti. Milli Birlik Komitesi daha ilk günde Adnan Menderes'in yıllar önce meclis kürsüsünde ifade ettiği gerekçelerle yeni anayasa ihtiyacını belirtmişti.

27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında ülkedeki köklü reformların birçoğu darbeden yıllar öncesine dayanmaktadır. 1957 yılında reform talepleri Milletvekili Genel Seçimi öncesinde muhalefet partileri CHP, CMP (Cumhuriyetçi Millet Partisi), HP (Hürriyet Partisi) arasında yapılan görüşmelerde tartışılmış ve 04 Ekim 1957 tarihinde kamuoyuna açıklanmıştı. Görüşmeler neticesinde imzalanan taahhütname de muhalefet partilerin iktidara geldikleri takdirde yapılacak reformları şu şekilde sıralamışlardı:

- Mahkeme istiklali ve Hâkim Teminatı,
- Söz ve Basın Hürriyeti, Toplanma Hürriyeti,

⁵⁶ H. Aliyar Demirci, *Türk Siyasal Hayatında Senato -Düşünce, Tecrübe ve Arayışlar- (1876-2009)*, Orion Kitapevi, Ankara 2010, s. 120-121.

⁵⁷ İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, *Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, C. 2 (22 Nisan 1950-20 Kasım 1961)*, TBMM Basımevi, Ankara 2013, s. 758; Demokrat Parti iktidara gelir gelmez Başbakan Adnan Menderes'in belirttiği hususlarla ilgili olarak hukukçu ve bürokratlardan oluşan bir komisyon kurmuştu. Komisyon tarafından TBMM öneriler sunulmasına karşın TBMM'de bu öneriler ele alınmamıştı. Tanel Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı, Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011, s.151.

- İlim Hürriyeti ve Üniversite Muhtariyeti (Özerkliği),
- Grev Hakkı ve Sendika Hürriyeti ve Meslek Teşekkülleri Kurma Hakkı,
- Vatandaşlar arasında siyasi fikirlerine göre fark gözetmeyen bir idari yapı oluşturmak,
- Soru, Gensoru, Meclis soruşturması gibi müesseselerin daha iyi işler hale getirecek hükümler ve Meclis Başkanlık Divanının tarafsız çalışmasını sağlamak,
- TBMM'yi hükümet üzerinde yakın, ciddi ve hakiki denetimini mümkün kılmak,
- Seçim sistemi Nispi temsil esasına göre yeniden şekillenecek, Seçimin emniyeti, eşitlik ve propaganda şartları yeniden düzenlenecek,
- Seçimlerde siyasi partilerin para sarf etmesi imkânları kanuni kontrole tabi olacak,
- Seçimlerde ortaya çıkabilecek aksaklık ve usulsüzlüklere karşı kanuni düzenleme ve ispat usulleri yapılacak,
- Ekonomik kalkınma için gerekli tedbirler alınacak ve gelir düzensizliğinin düzenlenecektir.

Bu taahhütnamenin en radikal adımı hiç şüphe yok ki günün koşullarında daha iyi hizmet edecek bir anayasanın düzenlenmesi kararıdır. Hazırlanacak anayasada kişi hak ve hürriyetlerini koruyan kanunların konulması, doğacak ihtilafların çözüme kavuşturulması için Anayasa Mahkemesi'nin oluşturulması, Adil yargılanma ve Hâkim tarafsızlığı, İki Meclis Sisteminin kabulü, Yasama ve Yürütme kuvvetlerinin ayrı tutulmasını içeren demokratik esaslara göre hazırlanması amaçlanmıştır.⁵⁸ Taahhütname, Milli Birlik Komitesi için kılavuz niteliğindedir. Bu taahhütnamenin yanı sıra Cumhuriyet Halk Partisi'nin 14 Ocak 1959 tarihindeki 14. Kurultayı'nda yukarıda belirtilen taahhütnameye paralel reform talepleri ele alınmıştı. Kurultay da belirtilen usul ve esasları 1961 Anayasası'nın temellerini oluşturmuştu.⁵⁹

⁵⁸ *Milliyet Gazetesi*, "Muhalefet Cephesi Dün Bir Taahhütname İmzaladı", 05 Eylül 1957, s.1 ve 5.

⁵⁹ "CHP'NİN 14. KURULTAYI VE İLK HEDEFLER BEYANNAMESİ:

Mustafa Erdoğan, Milli Birlik Komitesi'nin reformlarının darbeden önce muhalefet partileri tarafından ve CHP'nin kurultayında belirtilen unsurların şekillendirdiği için CHP'nin darbe sonraki süreçte etkisine dikkat çekmiştir. Erdoğan'a göre darbe toplumda geniş bir kesim tarafından değil CHP taraftarı bir kısım aydın ve basın tarafından desteklenmişti. Atılan adımlarda yine bu kesimin görüşleri doğrultusunda şekillenmişti.⁶⁰

Demokratik inkişafımızı durduran, gerileyen bütün antidemokratik kanunlar, usuller, zihniyet ve tatbikat kaldırılacaktır.

2- Anayasamız modern demokrasi ve cemiyet anlayışına uygun, halk egemenliği, hukuk devleti, sosyal adalet ve emniyet esaslarına dayanan bir devlet nizamına göre değiştirilecektir.

a) Irk, cins, din, mezhep, siyasi fikir, içtimai menşe, doğuş ve servet farkı olmaksızın bütün Türklerin müşterek malı olan ana hak ve hürriyetler anayasada yer alacaktır. Düşünce ve söz hürriyeti, basın hürriyeti, ilim ve sanat hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti, şahıs ve mesken hürriyeti, mal ve mülk emniyeti, çalışma ve iktisadi teşebbüs hürriyeti, grev hakkı, sendika ve mesleki teşekküller kurma hakkı, kanun önünde eşit muamele görme ve amme hizmetlerinden eşit olarak faydalanma hakkı, devlet yayın vasıtalarının tarafsızlığı gibi mensubu olduğumuz medeni âlemin kabul ettiği bütün insan hak ve hürriyetleri ve prensipleri ve hukuk devleti prensipleri Türk vatandaşlarına sağlanacak ve bu haklar sarih bir şekilde tarif edilerek teminat altına alınacaktır. Bir anayasa mahkemesi teşkil edilmek suretiyle anayasada yer alan bu hakların diğer kanunlarla daraltılması ve iptal edilmesi önlenecektir.

b) Millet'in bütünlüğünü ve devletin devamlılığını temsil eden devlet reisliği, bu temsilin ve milli tesanüdün gerektirdiği tarafsızlığa kavuşturulacaktır.

c) Teşrii organının icra üzerindeki murakabesi fiili ve müessir bir hale getirilecektir.

d) Kanun vaazında ahengin ve muvazenenin temini için ikinci bir meclis kurulacaktır. e) Devletin ve hürriyetler nizamının temeli olan bağımsız mahkeme ve her türlü tesirden azada hakimlik müessesesinin zaruri kıldığı bir yüksek hakimlik şurası ihdas ve hakimlerin teminatına müessir bütün muameleler bu şuraya tevdi edilecektir.

f) Bir şahsın, zümrenin veya siyasi teşekkülün değil, devletin ve bütün halkın hizmetinde tarafsız ve kanuna bağlı bir idareyi sağlanan hukuki esaslar vazedilecek, kazai murakabe bütün idari tasarruflara şamil olacaktır.

g) İçtimai adaletsizlik ve muvanesizliklerden uzak, mamur ve müreffeh bir Türkiye'nin doğması için bütün fertleri maddi ihtiyaçların baskısından kurtarmak, herkese bedeni, fikri ve içtimai inkişaf imkânı sağlama, cemiyetin temel unsuru olan aileyi korumak hedeflerine yönelen sosyal haklar tanınacaktır.

*3- Seçimlerin mevzuat ve tatbikat olarak serbest, eşit ve dürüst şartlar altında icrası sağlam müeyyidelere bağlanacak, milli bünyemize uygun nispi temsil usulü kabul edilecektir. Meclis içtüzüğü, milli murakabenin icaplarına göre değiştirilecek meclis riyaset divanının tarafsızlığı sağlanacak mecliste temsil edilen siyasi partilerin hakları vuzuha kavuşturulacak, milletvekillerinin söz hürriyeti ve dokunulmazlığı, soru, gensoru, meclis soruşturması gibi müesseselere gerçek hüviyetleri kazandırılacaktır. İdare ve siyaset hayatımızda ahlaki hakim kılmak ve her türlü suiistimali önlemek gayesiyle amme hizmeti gören her şahsın vazifesiyle ilgili hareketlerinin murakabesi için itihaz edilecek tedbirler arasında ispat hakkı ve mal beyanı yer alacaktır"⁵⁸. CHP Kurultayı, Bütün müşküleri yenmesini bilen milletimizin çok yakın bir gelecekte demokratik rejim davasını da tam olarak gerçekleştireceğine; tahakküm ve baskı zihniyetinin milli irade tarafından tasfiye edileceğine, hakkın, adaletin, hürriyetin mutlaka zafere ulaşacağına kesin olarak inanmaktadır" Milliyet Gazetesi, CHP Kurultayı Taahhüde Girdi, 15 Ocak 1959, s. 1 ve 5; Fatih Tuğluoğlu, "CHP'nin 14. Kurultayı ve İlk Hedefler Beyannamesi", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 60, 2017, ss. 277-310; Aydemir, *Hatıratım.*, 366-367.*

⁶⁰ Erdoğan, *a. g. e.*, s. 396-397.

2.1.1. 1961 Anayasası ve Hazırlanışı

27 Mayıs 1960 darbesinin ertesinde *İlim ve Hukuk Heyeti-Profesörler Kurulu* oluşturulmuştu. Bu kurul darbenin yasal zeminini oluşturmanın yanı sıra yeni anayasa için çalışmalarına başlamıştır. Celal Bayar'a göre yeni anayasa ve ortaya çıkışında İlim ve Hukuk Heyeti'nin rolünü Osmanlı İmparatorluğu mirasından gelen ordu-medrese işbirliğinin bir sonucu olduğunu ifade etmiştir. Bayar, İlim ve Hukuk Heyeti'nin, öteki olarak ifade ettiği üniversitenin müdahale karşısında fikrini öğrenmek ve müdahaleye teşhis koymak amacıyla oluşturulduğunu ifade etmiştir.⁶¹ Milli Birlik Komitesi (13) numaralı Tebliği'nde yeni anayasaya çalışmalarına İstanbul Üniversitesi rektörü Sıddık Sami Onar başkanlığında oluşturulan İlim ve Hukuk Heyeti tarafından başlandığı belirtilmiştir. Yeni anayasanın oluşum sürecinde ülkede tüm siyasi faaliyetler yasaklanmıştır.⁶²

Milli Birlik Komitesi tarafından yayınlanan bildiri ile yeni anayasanın yapılacağı belirtilmiştir. Bunun hemen ardından 12 Haziran 1960 tarihinde 1 sayılı kanun ile geçici bir anayasa yürürlüğe girmiştir. Geçici anayasanın hemen girişinde Demokrat Parti'nin meşruluğunu kaybettiği iddia edilmiştir. Demokrat Parti'nin tarafından anayasanın çiğnemesi, hak ve hürriyetlerin ve masumiyetlerin ortadan kaldırılması, muhalefeti bastırmasıyla tek parti egemenliği ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni bir parti grubu haline düşürdüğü savunulmuştur. Bu durum karşısında Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu'nun 34. Maddesi gereğince vazifesini yerine getirmek, hukuk devletini yeniden kurmak için Türk Milleti adına darbe yaptığı ifade edilmiştir. Geçici Kanun ile 27 Mayıs 1960 darbesinin meşru zemini oluşturulmaya çalışılmıştır.⁶³

Yeni anayasanın hazırlanması için İlim ve Hukuk Heyeti çalışmalarına başlamıştı. O güne kadar süren anayasa tartışmaları ışığında yeni anayasanın oluşturulmasına başlanmıştı. Kurul yeni anayasanın hazırlanması için bir aylık bir süre öngörüsünde bulunsa da hazırlık aşamasında kurul içerisindeki fikir ayrılıkları sürecin uzamasına

---

⁶¹ Celal Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes*, Der. İsmet Bozdağ, Baha Matbaası, İstanbul 1969, s. 14-15.

⁶² *Resmi Gazete*, 30 Mayıs 1960, Sayı: 10515, s. 1451

⁶³ Yapılan değişikliklerin tamamı için bakınız: *Resmi Gazete*, 14 Haziran 1960, Sayı: 10525, s. 1533-1534

neden olmuştu. Bunun üzerine Tarık Zafer Tunaya ve İsmet Giritli kuruldan çıkarılmışlardı. İlim ve Hukuk Heyeti tarafından ortaya konulan İstanbul Ön Tasarısı'nın yanı sıra Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi tarafından Ankara Ön Tasarısı (Gerekçeli Anayasa Tasarısı ve Seçim Sistemi Hakkındaki Görüş) hazırlanmıştı. İstanbul Ön Tasarısı, 191 maddeden oluşan ayrıntılı bir anayasaydı. Tasarıda siyasi partiler kısmen de olsa etkisiz bırakılmıştı. İktidar çeşitli organlara bölünmüş, birçok özerk kurul ve kurum oluşturulmuştu. İki meclisli yapının benimsendiği tasarıda yürütmenin gücü son derece zayıflatılmıştı. Ankara Ön Tasarısı İstanbul Ön Tasarısı'ndan farklı olarak genel oy ve siyasi partilere şüpheli bakılmamış ve yürütme zayıflatılmamaya çalışılmıştı.⁶⁴

Hazırlanan tasarıların görüşülmesi için Temsilciler Meclisi bünyesinde 20 kişilik “*Anayasa Komisyonu*” oluşturulmuştu. Anayasa Komisyonu tarafından iki tasarı ele alınmış ve yabancı anayasalardan faydalanılarak daha sosyal olarak değerlendirilen Ankara Ön Tasarısı'nın ağırlıklı olduğu nihai tasarı oluşturulmuştu. Tasarı 9 Mart 1961'de Temsilciler Meclisi Başkanlığına sunuldu. Temsilciler Meclisi ve sonrasında Milli Birlik Komitesi'nde görüşülen tasarının 17 maddesinde itilaf çıkması nedeniyle ortak kurulan “*Karma Komisyon*” tarafından son hali verildi. Kurucu Meclis'in 27 Mayıs 1961 tarihindeki birleşik toplantısında 260 kabul ve 2 çekimser oyla tasarının son hali kabul edildi.⁶⁵

Yeni Anayasa referandumu ile halkın darbeye bakışı oylanmıştır. Nihayetinde %61 oranında alınan oy ile kabul edilmiştir. Bu durum aynı zamanda 27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştirenler ve onun destekçileri tarafından darbenin halk tarafından onaylanması olarak kabul edilmişti.⁶⁶ Referandumda alınan bu sonuç halkın büyük kesiminin onayı olarak kabul edilse de 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimi sonuçlarıyla karşılaştırıldığında farklı sonuçlar vermektedir. İki oylamada halkın tutumlarındaki farklılığı göz önüne almak gerekmektedir. Referandum da hayır çıkması durumunda ne gibi sonuçlar doğuracağı kesin olmaması ve 27 Mayıs 1960 darbesinin etkisinin propaganda sürecinde etkin bir şekilde

⁶⁴ Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa 2000, s. 83.

⁶⁵ Detaylı bilgi için bakınız: *a.g.e.*, ss. 77-92; Cem, *a.g.e.*, s. 336.

⁶⁶ Bener Karakartal, “Bir Siyasal Katılma Türü Olarak Referandum ve 1961 Türk Anayasa Referandumu”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 38, Sayı: 3-4, 1984, ss. 161-180.

hissedilmesi önemli etki oluşturmuştur. Oysa 15 Ekim 1961 Milletvekili Genel Seçiminde halkın büyük kesimi 27 Mayıs 1960 darbesi destekçisi olarak gördüğü CHP karşısında Demokrat Parti geleneğinden gelen Adalet Partisi, Yeni Türkiye Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne oy vermişlerdir.⁶⁷

2.1.2. 1961 Anayasası'nın Yapısal Özelliği

1961 Anayasası, devlet-yurttaş neo-liberal sosyal devletçi, ılımlı dayanışmacı bir anlayışın karışımı bir tutumla ele almıştır. Kişi ve topluluklarının hak ve özgürlükleri anayasal güvence altına aldığı gibi ödevlerini dengelemeye çalışmıştır. Ödevler ise devlete karşı değil topluma karşı sorumlu kılınmıştır.⁶⁸ Bülent Tanör yeni anayasanın üç temel noktasına vurgu yapmıştır. Tanör'e göre, 1961 Anayasası ile anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkesini getiren ilk anayasadır. Bunun yanı sıra iktidarın çeşitli organ ve kurumlar arasında dağıtılmıştır. Bu kurumlar arasına ise karşılıklı fren ve denge oluşturulmaya çalışılmıştır. Tanör, temel hak ve özgürlüklerin açık bir şekilde belirtilmesinin yeni anayasanın bu konudaki katkısına dikkat çekmiştir.⁶⁹

Yeni anayasa iktidarın tek elde toplanması yerine farklı organ ve kurumlar arasında paylaştırmıştır. Böylece 27 Mayıs 1961 darbesini yapanların en büyük eser olarak ifade ettikleri anayasa ile birçok yeni kurum oluşturulmuştur. Demokrat Parti iktidarında meclis-bürokrasi çatışmasının bir yansıması olan bu kurumlar iktidara ortak olmuşlardır. Bu nedenle 1961 Anayasası bürokrasiden yana bir metin olarak değerlendirilebilir. Ulusal egemenlik sadece mecliste değil Üniversitelerin özerkliği, TRT ve Anayasa Mahkemesi gibi bürokratik kuruluşlarla temsil edilmiştir. Bunun yanı sıra Devlet Planlama Teşkilatı ile ekonomiye yön verilmesi amaçlanmıştır. Milli Güvenlik Kurulu ile ülke sorunlarının halkın seçtikleri ve askeri bürokratların bir araya geldikleri, öneri sundukları bir yapı meydana getirilmiştir. İki meclisli yapı benimsenmesinin yanı sıra Senato'da ömrü boyu senatörlük getirilmişti. Bu yapı

⁶⁷ Ahmad, *a.g.e.*, s. 206; Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*, Ankara 2004, ss. 90-102.

⁶⁸ Parla, *a.g.e.*, s. 45.

⁶⁹ Bülent Tanör, *İki Anayasa 1961-1982*, Beta Yayınları, İstanbul 1994, ss. 19-28.

halkın seçtiği vekillerinin yanı sıra atanmışlarda ulusal iradenin kullanılmasında söz sahibi olmuşlardır.⁷⁰

Asker ile sivil ilişkisini ortaya konulmasında anayasalar büyük önem taşımaktadır. Demokratik sistemde asker sivil otoriteye bağlıdır. Bu durum anayasalarda açık bir şekilde ifade edilmelidir.⁷¹ Türkiye’de 1961 Anayasası ve 1982 Anayasası bir darbe neticesinde ortaya çıkmıştır. Günümüzde ülkedeki darbe ve askeri müdahaleler anayasalarda kendini hissettirmiş, demokrasi bu yapıda şekillenmiştir. Bu da günümüze kadar ülkede sivil bir anayasanın oluşmasını engellemiştir. Türkiye’de anayasa yapma yetkisi neredeyse askerin tek elinde olmuştur. Bu nedenle ülkede anayasalar toplumun geniş kesimi tarafınca müzakere ve uzlaşma sonucu yapılmamıştır. Tam tersine ülkedeki temsil niteliği zayıf organlarca yapıldığından elitlerin tercih ve değerleri doğrultusunda ortaya çıkmıştır.⁷²

1961 Anayasası, 1924 Anayasası’nın çoğunlukçu demokrasiden çoğulcu demokrasiye geçişi sağlamasından ötürü Türkiye demokrasisi açısından son derece önemlidir. Anayasa üstünlüğü Anayasa mahkemesi ile pekiştirilmesinin yanı sıra hukuk devletinin özellikleri benimsenmiştir. Sınırsız yönetim anlayışı hukukun üstünlüğü ile sınırlandırılmıştır. Temel hak ve hürriyetler anayasal güvence altına alınmıştır. Bu özellikleri bakımından ülke demokrasisi için son derece önemli kazanımlar elde edilmiştir. Ancak 1961 Anayasası’nın 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında her ne kadar sivil ve bağımsız bir heyet tarafından oluşturulmuşsa da, oluşturulan metin nihayetinde darbecilerin denetiminden geçmiştir. Bu durum yukarıda ifade edildiği demokratik adımların yanı sıra ülkede ordunun kazanımlarını da içermiştir. Böylece 1961 Anayasası ülkenin demokratikleşmesi sürecinde önemli bir katkı sunmasının yanı sıra vesayetçi demokrasi ilkelerinin egemen olmasını da sağlamıştır. Bu kazanımlar seçmen tarafından belirlenen ve ona karşı sorumlu tutulması gereken karar vericilerin üzerinde yeni bir gücün oluşmasına neden olmuştur. Bu yapılar ülke tarihinde vesayet

---

⁷⁰ Artun Ünsal, *Siyaset ve Anayasa Mahkemesi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara 1980, s. 104.

⁷¹ Ümit Kardeş, “Askeri Gücün Anayasal Bir Yargı Alanı Yaratması ve Yürütme Erkini Etkin Bir Şekilde Kullanması”, Der. Ahmet İnel ve Ali Bayramoğlu, *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye’de Ordu*, Birikim Yayınları, İstanbul 2004, s.295.

⁷² Ergun Özbudun ve Ömer Faruk Gençkaya, *Türkiye’de Demokratikleşme ve Anayasa Yapım Politikası*, Doğan Kitap, İstanbul 2010; Ergun Özbudun, *Çağdaş Türk Politikası Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller*, Doğan Kitap, İstanbul 2003; Yazıcı, a.g.e.

organları haline gelmiş, seçilmişlerin üzerinde güç teşkil etmiştir. Demokratik anayasanın temel unsuru olan karar verenin seçmene karşı sorumluluğu yerine vesayet organlarına karşı yerine getirmesini ortaya çıkarmıştır. Ülkede iktidarın seçmene karşı hesap verilebilirliğini zayıflatılmış onun yerine vesayet kurumlarına dolayısıyla orduya karşı sorumlu hale getirmiştir. Bu durum nihayetinde yeni askeri müdahalelerinin önünü açmıştır.⁷³

1961 Anayasası'nın bir başka özelliği ise Milli Birlik Komitesi ve hükümet üyelerine yargı yolunu kapatmıştır. Geçici Madde 2 ile 27 Mayıs 1960-6 Ocak 1961 tarihleri arasında yasama yetkisini ve yürütme görevini kullanmış bulunan Milli Birlik Komitesi'nin ve Hükümetlerinin karar ve tasarruflarından ve bunların, idarece veya yetkili kılınan organ ve mercilerce uygulanmasından dolayı, karar alanlar, tasarrufla bulunanlar ve uygulayanlar hakkında cezaî veya malî veya hukukî sorumluluk iddiası ileri sürülemez gibi herhangi bir yargı merciine başvurulamaz.⁷⁴

2.1.3. Anayasa Mahkemesi

Anayasa Mahkemesi, 1961 Anayasası ile kurulan en dikkat çeken kurumlardan birisidir. 1961 Anayasası ile iktidarın ve egemenliğin seçilmişlerin yanı sıra kurumlar tarafından paylaşılması siyasi iktidarın denetlenmesi, siyaset-yargı çatışmasını beraberinde getirmiştir. Artun Ünsal, siyasi iktidarın yargı tarafından denetlenmesinin yararlarına vurgu yapmıştır. Ünsal'a göre, yargısal denetim sistemdeki gerilimi azaltıcı adeta bir emniyet supabı görevini yürütmelidir. Böylece anayasa da yer alan toplumsal hedeflerin kâğıtta kalmak yerine somut bir yapıya dönüştürülebilir. Yasamanın yavaş ve çekingen kaldığı reformların gerçekleşmesinde aracı olur. Seçimlerde çoğunluk karşısında azınlığın ezilmesini önleyerek ana siyasi sistemi güçlendirir.⁷⁵

Ergün Özbudun, Anayasal düzeni benimsemiş ülkelerde Anayasa Mahkemesi ile Parlamentolar arasında çatışmanın kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştir. Bu durum yargısal aktivizm örneği olarak ele alınmıştır. Özbudun, Türk Anayasa Mahkemesi aktivizmin temel hakların genişletilmesi ve güçlendirilmesi yönünde olmadığını,

⁷³ Yazıcı, *a.g.e.*, s. 141-142.

⁷⁴ <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> (Erişim Tarihi: 12.11.2018).

⁷⁵ Ünsal, *a.g.e.*, s. 29.

devletin temel değer ve çıkarlarını korumaya yönelik olduğunu vurgulamıştır. 1961 Anayasası'nda Anayasa Mahkemesi'nden anayasa değişikliklerini nasıl denetleyeceği net bir şekilde ortaya konulmamıştır. Bu durum Anayasa Mahkemesi tarafından anayasa değişikliklerini gerek şekil gerekse esas yönünden denetleyebileceği şeklinde yorumlanmasına neden olmuştur. Anayasa Mahkemesi'nin bu durumu siyasal elitlerin bir tepkisi olarak 1971 Anayasa değişikliği ile Anayasa Mahkemesi'nin değişiklikler üzerinde denetimi yoktur sadece şekil olarak denetimi ile sınırlandırmasına neden olmuştur.⁷⁶

Anayasa Mahkemesi, yasama organı karşısında en önemli kurumdur. Yüksek mahkeme olan Anayasa Mahkemesi, TBMM çıkardığı kanunları anayasaya uygunluğu bakımından denetleme yetkisi vermiştir. Bu durum yasama organı karşısında güçlü bir denetleme oluşturulduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra görevleriyle bağlantılı suçlardan ötürü Cumhurbaşkanı, bakanlar ve bazı üst düzey devlet memurlarını yargılayıcı Yüce Divan görevi verilmiştir. Siyasi partilerin iç çalışmalarını ve faaliyetleri bakımından denetlenmesi ve siyasi partiler kapatılması için açılan davalara bakılmasının yanı sıra siyasi partilerin kapatma kararı Anayasa Mahkemesi'ne verilmiştir.⁷⁷

Anayasa Mahkemesi'nin ortaya çıkışı 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında atılan birçok adım gibi 1957 Milletvekili Genel Seçimi öncesinde muhalefet tarafından ortaya konulan taahhütnamede ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin 14. Kurultay'ında ele alınan unsurlardan birisidir. Dünyada birçok örneği bulunan Anayasa Mahkemesi'nin kuruluşuyla TBMM karşısında önemli bir denetleme mekanizması oluşturulmuştur. Günümüze kadar geçen süreçte ele alındığında Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru hakkının tanınmasıyla kişi hak ve hürriyeti açısından son derece önemli bir yeri olduğunu belirtmek gerekmektedir. Anayasa Mahkemesi'nin 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında verdiği bazı kararlarda darbenin toplumsal bir hareket olduğu ve meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı yapıldığından devrim olarak tanımlamıştır.⁷⁸

---

⁷⁶ Ergun Özbudun, "Türk Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve Siyasal Elitlerin Tepkisi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 62, Sayı: 3, 2007, ss. 257-268.

⁷⁷ Ahmad, *a.g.e.*, s. 186.

⁷⁸ Hasan Cemal, *Türkiye'nin Asker Sorunu Ey Asker Siyasete Karışma*, Doğan Kitap, İstanbul 2010, s. 348.

Anayasa Mahkemesi'nin 1961 Anayasası'na (Madde 145) göre on beş asıl ve beş yedek üyeden oluşmuştur. Üyeler Yargıtay, Danışta, Sayıştay, Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve Cumhurbaşkanı tarafından seçilmiştir. Bu durum Anayasa Mahkemesi üyelerinin yüksek mahkemelerden meclise kadar geniş bir kesim tarafında belirlenmesi öngörülmüştü. Bunun yanı sıra mahkeme başkan ve başkanvekili kendi üyeleri arasından seçilmiştir.⁷⁹ Anayasa Mahkemesi'nin 1961 Anayasası'na (Madde 145) göre görevleri şunlardır:

1. Kanunların ve TBMM İçtüzüklerinin Anayasaya, Anayasa değişikliklerinin de Anayasada gösterilen şekil şartlarına göre denetleme,⁸⁰
2. Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu üyelerini, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Yüksek Hâkimler Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini, Cumhuriyet Başsavcısını, Bakanın sözcüsünü, Askeri Yargıtay Başsavcısını ve kendi üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılanması,
3. Siyasi Partilerin kapatılması,
4. Siyasi Partilerin mali denetimi.

Anayasa Mahkemesi'nin yapısal özelliği ve kararlarının yanı sıra dikkat çeken bir özelliği ise 1963-1980 yılları arasında kutlanan 27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı'nın tören noktalarından birisi olmasıdır. Anayasa Mahkemesi'nin Selanik Caddesi'nde bulunan binasına gelen Devlet Erkânı, Anayasa Mahkemesi başkanı ve üyelerine tebriklerini sunmaları ile buradaki tören tamamlanırdı. 27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı'nın tören programı Anıtkabir, Genelkurmay Başkanlığı, Anayasa Mahkemesi ve Hipodromdaki askeri geçit ve kutlamalar olarak belirlenmişti. Kutlama programında çeşitli tarihlerde yapılan değişikliklere rağmen Anayasa Mahkemesi'nde kutlamalar yer almıştır.⁸¹

⁷⁹ <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> (Erişim Tarihi: 12.11.2018).

⁸⁰ 1961 Anayasası'na göre 27 Mayıs 1960- 06 Ocak 1961 tarihine kadar çıkarılan kanunlar, Türkiye Cumhuriyeti'nin diğer kanunlarının değiştirilmesi ve kaldırılmasında uygulanan kurallara göre değiştirilebilir veya kaldırılabilir. Bu değişiklikler hakkında Anayasa Mahkemesi'ne iptal davası açılmaz.

⁸¹ Mahmut Bolat, "27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı (1963-1980)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 34, Sayı: 98, 2018, ss. 377-410; <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mahkeme/tarihi/2/> (Erişim Tarihi: 11.02.2019).

2.1.4. Milli Güvenlik Kurulu (MGK)

Türkiye’de 1961 Anayasası ile yürürlüğe giren Milli Güvenlik dünyada kökleri Birinci Dünya Savaşı yıllarına kadar dayanmaktadır. Evrensel boyutta milli güvenlik, ülkeleri sosyal, siyasal, ekonomik ve askeri güçler arasında koordinasyona yöneltmişti. Milli güvenlik unsuru her devlet için son derece önemlidir. Bu nedenle devletler, milli varlığına, bekasına ve güvenliğine yönelik tehditlere karşı tedbir almaktadır. Bu doğrultuda devletler, bölgesel ve küresel ortamın gerekliliğine uygun olarak milli güvenlik sistemleri tesis etmektedir. Türkiye’nin de stratejik konumu doğrultusunda milli güvenliği açısından değerlendirilecek yapı Milli Güvenlik Kurulu olarak belirlenmiştir.⁸²

Türkiye’de Milli Güvenlik kavramının kurumsal adımlarının ilk örneği daha Cumhuriyet kurulmadan önce 1922 yılında görülmektedir. O zaman “*Harp Encümeni*” adıyla yer alan kurul tüm askeri meselelerin görüşüldüğü mercidir. Harp Encümeni 24 Nisan 1933 tarihinde çıkarılan 14443 sayılı kararname ile Bakanlar Kurulu’nun üyelerinin de yer aldığı “*Yüksek Müdafaa Meclisi*” halini almıştır. İkinci Dünya Savaşı ile birlikte ABD milli güvenliğe yönelik yenilikler ortaya koymuştur. Dünya da oluşan yeni konumda milli güvenlik örgütleri yeniden şekillenmiştir. ABD’nin 1947 yılında çıkardığı Milli Güvenlik Kanunu bu yolda atılan ilk adımdır. Milli Güvenlik Kanunu milli güvenlikle ilgili olarak devletin çeşitli örgüt ve birimlerini bütünleştirerek politikaları şekillendirmeyi amaçlamıştır. İkinci Dünya Savaşı’na kadar topyekün savaş ya da topyekün savunma yerini Milli Güvenlik Doktrini’ne bırakmıştır. Türkiye’de bunun bir yansıması olarak milli güvenlik konusunda örgütsel yeniliklere gidilmiştir. Yüksek Müdafaa Meclisi, 3 Haziran 1949 tarihinde yapılan düzenleme ile milli savunma görevini yerine getirmek üzere “*Milli Savunma Yüksek Kurulu*” haline dönüştürülmüştür.⁸³

Milli Güvenlik Kurulu, 1961 Anayasası’nda 1949 yılında kurulan Milli Savunma Yüksek Kurulu yeniden biçimlendirilmiştir. Bu nedenle 1961 Anayasa’da yeni bir kurul yerine mevcut kurul yeniden biçimlendirilmiştir. Milli Savunma Yüksek Kurulu

⁸² <https://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/hakkimizda> (Erişim Tarihi: 13.01.2019); Muharrem Balcı, *MGK ve Demokrasi Hukuk, Ordu, Siyaset, Yöneliş* Yayınevi, İstanbul 1998, s. 10.

⁸³ A.g.e., ss. 49-55; Zürcher, a.g.e., s. 357; Rona Aybar, “Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 33, Sayı: 1, 1978, s. 60-61.

ile Milli Güvenlik Kurulu arasında çok fark olmamasına karşın, Milli Savunma Yüksek Kurulu bünyesinde tek askeri üye Genelkurmay Başkanı iken, Milli Güvenlik Kurulu'nda bu sayı artırılmıştı. Milli Güvenlik Kurulu'nda yürütmenin sorumsuz ve tarafsız kanadı Cumhurbaşkanı; siyasal ve sorumlu kesimi Bakanlar Kurulu'ndan Başbakan, İçişleri Bakanı, Dışişleri Bakanı ve Milli Savunma Bakanı; askeri bürokrasi olmak üzere üç kesimde teşkil edilmiştir. Milli Güvenlik Kurulu, milli güvenlikle ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonunun sağlanmasında Bakanlar Kurulu'na bildirmekle yükümlü tutulmuştur.⁸⁴

Milli Güvenlik Kurulu'nun 1961 Anayasası ile kuruluşu sonrasında birçok düzenleme yapılmıştı. Milli Güvenlik Kurulu'nun güçlenmesi siyasi iktidarın yanı sıra bir güç teşkil edilmişti. Böylece ülkenin kaderini tayin edecek milli güvenlik meseleleri başta olmak üzere birçok iç ve dış gelişmede karar mekanizmasında yer almıştı. Bu durum Silahlı Kuvvetleri devlet içinde parlamenter meşrutiyet karşısında bir güç haline getirmesine önemli rol oynamıştır.⁸⁵

2.1.5. Genelkurmay Başkanı'nın Başbakana Karşı Sorumluluğu

Genelkurmay Başkanlığı Osmanlı İmparatorluğu'ndaki karşıtı olan Erkan-ı Harbiye Vekâleti olarak varlığını sürdürmüştür. İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak'ın görev aldığı bu vekâlet 3 Mart 1924 tarihinde kaldırılmış ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti kurulmuştur. Kuruluşu itibariyle bağımsız olan Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti 1944 yılında Başbakanlığa bağlanmıştı. Cumhuriyet Halk Partisi demokratikleşme adımı olarak 30.05.1949 tarihinde 5396 sayılı "Milli Savunma Bakanlığı'nın Kuruluşu ve Görevlerine Dair Kanun" ile Genelkurmay Başkanlığı Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanmıştı.⁸⁶

27 Mayıs 1960 darbesi neticesinde atılan önemli adımlardan birisi de Genelkurmay Başkanlığı 1961 Anayasası'nın Madde 110 tanımlanmıştır. İlgili maddede Genelkurmay Başkanı, Silahlı Kuvvetlerin komutanı olarak tanımlanmıştır.

⁸⁴ Serije Sezen, "Milli Güvenlik Kurulu Üzerine", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 33, Sayı: 4, 2000, s. 68-69; Balcı, *a.g.e.*, s. 54.

⁸⁵ *A.g.e.*, s. 64; Bulut Gürpınar, "Milli Güvenlik Kurulu ve Dış Politika", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 39, 2013, ss. 73-104.

⁸⁶ Ümit Özdağ, *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, İstanbul 1997, s. 23.

Genelkurmay Başkanı'nın Bakanlar Kurulu teklifi, Cumhurbaşkanı tarafından atanacağı ifade edilmiştir. Genelkurmay Başkanı, görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumludur. Böylece Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı olan Genelkurmay Başkanı, Başbakana karşı sorumlu kılınmıştır.⁸⁷

Genelkurmay Başkanı'nın 1961 Anayasası'nda Başbakana sorumlu tutulmasının yanı sıra Milli Savunma Bakanlığı'na bağlılığı devam etmiştir. Bu yasal karmaşa Adalet Partisi TBMM Grubu tarafından Anayasa Mahkemesi'ne sunulmuştur. Anayasa Mahkemesi 14 Nisan 1966 tarihinde oy çokluğu ile aldığı kararda 30/05/1949 günlü ve 5398 sayılı Milli Savunma Bakanlığının Kuruluş ve Görevlerine Dair Kanun'un 1., 2., 3., maddelerinin Anayasa'nın madde 100'a aykırı olduğundan ötürü iptal etmiştir. Böylece o güne kadar süren karmaşık yapı ortadan kaldırılmıştır.⁸⁸

2.1.6. Askeri Yargı

Asker ile sivil ilişkileri siyasette sıkça tartışılan bir konudur. Sivil demokrasilerin temel niteliklerinden birisi de askerin sivil otoriteye bağlı ve denetiminde olmasıdır. Türkiye'de asker sivil ilişkileri tartışmalara neden olurken, askerin bütünüyle sivil otoriteye bağlı olmamıştır. Özerk bir yapı teşkil ettiğinden denetlenmesi neredeyse imkânsız hale gelmiştir.⁸⁹ Bunun bir göstergesi de 1961 Anayasası'nda yer alan Askeri Yargı'dır. 1961 Anayasası'nın 138. Maddesinde Askeri Yargı şu şekilde ifade edilmiştir:

“Madde 138- (20.9.1971-1488, 15.3.1973-1699) (36) Askerî yargı askerî mahkemeler ve disiplin mahkemeleri tarafından yürütülür. Bu mahkemeler, asker kişilerin askerî olan suçları ile bunların asker kişileri aleyhine veya askerî mahallerde yahut askerlik hizmet ve görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara ait dâvalara bakmakla görevlidirler.

Askerî mahkemeler asker olmayan kişilerin özel kanunda belirtilen askerî suçları ile kanunda gösterilen görevlerini ifa ettikleri sırada veya kanunda gösterilen askerî mahallerde askerlere karşı işledikleri suçlara bakmakla görevlidirler.

Askerî mahkemelerin, savaş veya sıkıyönetim hallerinde hangi suçlar ve

⁸⁷ <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm/> (Erişim Tarihi: 12.02.2019).

⁸⁸ Anayasa Mahkemesi Kararı, Esas No: 1963/67, Karar No: 1966/19, Karar Tarihi: 14/04/1966.

⁸⁹ Kardaş, a.g.e., s. 295-296.

hangi kişiler bakımından yetkili olduğu kanunla gösterilir.

Askerî mahkemelerde üyelerin çoğunluğunun hâkimlik niteliğine sahibolması şarttır. (Ancak, savaş halinde bu şart aranmaz.) (37)

Askerî yargı organlarının kuruluşu, işleyişi, askerî hâkimlerin özlük işleri, askerî savcılık görevlerini yapan askerî hâkimlerin refakatinde buldukları komutanlarla ilişkileri mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetlerinin gereklerine göre kanunla düzenlenir.”

Kemal Gözler, Askeri Yargının oluşturulmasını Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında ele almış ve değerlendirmesini bu sözleşme üzerinden yapmıştır. Gözler’e göre Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin ve askerî mahkeme üyelerinin hâkim sınıfından olmayan subay üyelerin varlığı mahkemelerin bağımsızlığına gölge düşürmüştür. Bu durum bağımsızlık ve tarafsızlık kaidelerine aykırıdır. Görev alan subayların askerî makamlar tarafından sicil verilmesi ve rütbe alınması süreçlerinde bu durumun göz önünde tutması da karar almada bağımsızlık ve tarafsızlığa aykırı olduğunun göstergelerinden birisidir. Bunun yanı sıra yargı sürecinde de Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kanunu’nun 52’nci maddesinde gizli kaydıyla sunulan belgelerin taraflara gösterilmemesi hakkaniyete uygun yargılama ilkesiyle bağdaşmamaktadır.⁹⁰

Askerî yargı, 1961 Anayasası sonrasında bir dizi değişikliğe uğramıştır. Değişiklikler eleştirileri de berberinde getirmiştir. Askerî Yargı ancak 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan anayasa değişikliği ile kaldırılmıştır. İlgili düzenleme ile askerî mahkemelerin sadece görevleriyle ilgili işledikleri suçlarla ilgili, disiplin mahkemelerinin kurulabileceği kanunda yer almıştır.⁹¹

2.1.7. Cumhuriyet Senatosu

Parlamentolu hayat bazı ülkelerde çift meclisli bazı ülkelerde tek meclisli yapıdan meydana gelmektedir. Bunu belirleyen temel şey ülkelerin demokratikleşme

---

⁹⁰ Kemal Gözler, “Askerî Yargı Organlarının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Uygunluğu Sorunu”, *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt: 21-22, 1999-2000, s. 92-93; Yusuf Ziya Polater, “Askerî Yargıda Savcılık Kurumu ve Askerî Savcılarının Bağımsızlığı”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Sayı: 6, 2015, ss. 431-461; Hatice Altunok ve Fatma Gül Gedikkaya, “Türkiye’de Darbeler ve Askerî Yargı Kurumları”, *Turkish Studies Journal*, Sayı: 12/16, 2017, ss. 65-82.

⁹¹ Anayasa değişikliği ile ilgili kanunun tamamı için bakınız *Resmî Gazete*, 11 Şubat 2017, Sayı: 29976, ss.1-11.

süreçleridir. Parlamentosu bulunan 178 ülkenin 66 tanesinde (%37) çift meclisli bir yapı görülmektedir. Çift meclisli sistem, devletin üç temel kuvvetinden (yasama, yürütme ve yargı) yasama erkinin iki meclise dağıtılmasını ortaya koyan örgütlenmedir. Tek mecliste ise yasama erki bölünmemiştir.⁹²

Çift meclisli sistemin ortaya çıkmasında birçok neden bulunmaktadır. Çift meclisli sistemin aristokrat geleneğine sahip ülkelerde aristokratların temsili sağlamak için benimsenmiştir. İngiltere'deki Lordlar Kamarası buna örnek verilebilir. Bir başka neden ise çoğunlukçu demokrasinin bir unsuru olarak seçim ile ortaya çıkan meclisi frenlemektir. Böylece seçimle iş başına gelmiş olan tek yapılı meclisin görevini kötüye kullanma ihtimalini ortadan kaldırmak amacıyla. Çift meclisli sistemin federal devletlerde ortaya çıkması bir zorunluluk teşkil etmiştir. Federal devlet sisteminde eyaletlerin temsili için bu sistem görülmektedir. ABD'nin Temsilciler Meclisi bu yapıya örnek verilebilir. Bir başka neden ise Tocqueville, Esmein, Bryce gibi ünlü düşünürlerin savunduğu ve 19. yy siyaset biliminin yükselmesiyle yasa yapma fonksiyonunun kalitesini artırma amacıdır. Bu nedene göre ilk meclis tarafından ortaya atılan popüler kanunların ikinci meclis tarafından tekrar ele alınmasını sağlamaktır. Bunun yanı sıra dünya da son derece az görülen toplumların sosyoekonomik değişimleri neticesinde coğrafi olarak sınırlandırılmış bölgelerde yapılan seçimlerle ikinci meclis oluşturulmuştur. Bu meclis, birinci meclis karşısında korporatif ya da mesleki bir oylama neticesinde olduğundan iktisadi meclis olarak adlandırılmaktadır.⁹³

Türk siyasal yaşamında çift meclisli yapı Osmanlı İmparatorluğu'nda, 23 Aralık 1876 tarihinde yürürlüğe giren Kanun-i Esasi ile uygulanmaya başlamıştı. Kanun-i Esasi'ye göre halkın seçtiği milletvekillerinden oluşan Meclis-i Mebusan'ın yanı sıra padişah tarafından tayin edilen Meclis-i Ayan bulunmaktaydı. Devlete yaptığı hizmetleriyle tanınmış, kırk yaşını doldurmuş hükümet üyeliği yapmış, elçiler, valiler, patrik, haham ve üst rütbeli askerler arasından padişah tarafından Meclis-i Ayan üyeleri seçilmiştir. 13 Şubat 1878 tarihinde kendisine verdiği yetkiye dayanarak Sultan II. Abdülhamid Kanun-i Esasi'yi yürürlükten kaldırmıştı. Meclis-i Mebusan dağıtılmışsa da

---

⁹² Bülent Yavuz ve Mahmut Bülbül, "Çift Meclis Sistemi ve Türkiye", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: XVI, Sayı: 1, 2012, s.218; Demirci, *a.g.e.*, s.13.

⁹³ Yavuz ve Bülbül, *a.g.m.*, s. 220-225.

kaydı hayat şartıyla Meclis-i Ayan üyeleri sıfatlarını muhafaza etmişlerdir. 17 Aralık 1908 tarihinde, II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında, tekrar Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan oluşturulmuştur. Kanun-i Esasi'ye yapılan değişiklikle iki meclise de kanun yapma yetkisi verilmişti. Ancak bir meclisin diğer meclisten onay alması gerekmektedir. Bunun yanı sıra 28 Mayıs 1914 tarihine kadar padişah Kanun-i Esasi'yi yürürlükten kaldırmak için Meclis-i Ayan'ın olurluğu alması gerekmişti.⁹⁴

1921'deki Kanun-i Esasi büyük ölçüde korunmuştu. Fakat Cumhuriyetin kurulması ve reformlardan sonra yeni anayasa ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Yeni anayasanın hazırlanmasında hem Batı hem de Osmanlı'nın etkisi görülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti bürokratik yapısı bakımından Osmanlı İmparatorluğu'ndan birçok unsur almasının yanı sıra özellikle Cumhuriyet ile beraber Batıdan da büyük oranda etkilenmiştir. Anayasal adımların atıldığı Osmanlı İmparatorluğu'ndan Meclis-i Ayan'a benzeyen ikili bir meclisin benimsenmesi tartışmaları ortaya çıkmıştı. Bu durum 1924 Anayasası tasarısının görüşüldüğü süreçte üç kez gündeme gelmişti. Bunlardan ilki Teşkilat-ı Esasiye Hakkında Kanun-i Esasi Encümeni Mazbatası'nın ve Kanun Teklifi'nin hazırlık görüşmeleri sürecinde ele alınmıştı. İkincisi anayasa tasarısının genel görüşmelerinde, üçüncüsü ise cumhurbaşkanının başkanlık yetkilerinin düzenlendiği madde üzerinde yapılan görüşmede gündeme gelmişti. Bu görüşmelere karşın 1924 Anayasası'nda tek meclisli yapı benimsenmişti.⁹⁵

Türkiye'de çift meclisli sistem 1924 Anayasası hazırlık sürecinde gündeme gelmesine karşın benimsenmemişti. Bu tartışma ülkenin çok partili hayata geçişi sonrasında tekrar gündeme gelmişti. İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya da hızla yayılmaya çalışan demokrasiden etkilenen ülkede çok partili hayata geçiş başlamıştı. Çok partili hayat, demokrasi ile tartışılan konulardan bir diğeri anayasa ve sınırları olmuştur. Bu süreçte Türkiye'nin demokratikleşmesi için yeni bir anayasanın gerekliliği geniş bir aydın kesimi tarafından savunulmuştur. Yeni anayasa gerekliliği desteklenirken çift meclisli sistem bir kez daha gündeme gelmiştir. Çift meclisli sistemin gerekliliğini

---

⁹⁴ Demirci, *a.g.e.*, s.13; Ali Akyıldız, "Meclis-i A'yan, İslam Ansiklopedisi", DİA, Cilt: 28, s.243-244.

⁹⁵ Demirci, *a.g.e.*, s. 106.

savunan önemli isimlerden birisi de Cumhuriyet Halk Partisi'nin önemli isimlerinden Nihat Erim olmuştur.⁹⁶

Nihat Erim'in çift meclisli sistem önerisi Cumhuriyet Halk Partisi içinde karşıtları olsa da önemli bir kesim tarafından benimsenmişti. Demokrat Parti'nin 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimleri neticesinde iktidara gelmesi sonrasında yeni anayasa tartışmaları Demokrat Parti ekseninde yürütülmüştür. Demokrat Parti'nin yeni anayasa fikrine çok da sıcak bakmadığı açıktır. Anayasa içerisinde bazı değişikliklere gidilmişse de kapsamlı değişiklik için adım atılmamış, talepler geçirilmeye çalışılmıştır. Çift meclisli sistem Demokrat Parti nezdinde benimsenmemiştir.⁹⁷

Türkiye'de çift meclisli sistem tartışmaları 27 Mayıs 1960 darbesi ile neticelenmiştir. 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında Cemal Gürsel'in darbe sonrasında yeni anayasa ve çift meclisli sistem vurgusu o güne kadar süren tartışmaların bir neticesidir. 1961 Anayasası'nda 63. Maddesinde şöyle ifade edilmiştir: “*Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan oluşur.*” Cumhuriyet senatosunun oluşumu 1961 Anayasasında şöyle belirtilmiştir:⁹⁸

“V. Cumhuriyet Senatosu

a) Kuruluş

Madde 70- Cumhuriyet Senatosu, genel oyla seçilen yüzelli üye ile Cumhurbaşkanıca seçilen onbeş üyeden kuruludur.

13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı Kanunun altında adları bulunan Millî Birlik Komitesi Başkanı ve üyeleri ile eski Cumhurbaşkanı, yaş kaydı gözetilmeksizin, Cumhuriyet Senatosunun tabii üyesidirler. Tabii üyeler, Cumhuriyet Senatosunun diğer üyelerinin tâbi oldukları hükümlere tâbidirler. Ancak, haklarında, bu Anayasanın 73 üncü maddesinin linci ve 2 nci fıkraları ve 10 uncu geçici maddesinin 1 inci fıkrası hükümleri uygulanmaz. Tabii üye olarak Cumhuriyet Senatosuna katıldıktan sonra bir siyasi partiye girenlerin tabii üyelik sıfatı, partiye girişlerinden sonraki ilk Cumhuriyet Senatosu üyeliği seçimi tarihinde sona erer.

b) Cumhuriyet Senatosuna Üye Seçme Hakkı

⁹⁶ A.g.e., s. 121-122.

⁹⁷ A.g.e., s. 136-137.

⁹⁸ <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm/> (Erişim Tarihi: 13.03.2019).

Madde 71- Millet Meclisi seçimlerinde seçmen olan her Türk, Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde de aynı şartlarla oy kullanır.

c) *Cumhuriyet Senatosu Üyeliğine Seçilme Yeterliği*

Madde 72- Kırk yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış bulunan ve milletvekili seçilmeye engel bir durumu olmayan her Türk, Cumhuriyet Senatosuna üye seçilebilir. Cumhurbaşkanı seçilecek üyeler, çeşitli alanlarda seçkin hizmetleriyle tanınmış ve kırk yaşını bitirmiş kimselerden olur. Bunlardan en az onu bağımsızlar arasından seçilir.

d) *Cumhuriyet Senatosu Üyeliğinin Süresi*

Madde 73- (17.4.1970-1254)(20) Cumhuriyet Senatosu üyeliğinin süresi altı yıldır. Süresi biten üyeler yeniden seçilebilir. Cumhuriyet Senatosunun genel oyla ve Cumhurbaşkanı seçilen üyelerinin üçte biri her iki yılda bir yenilenir.

Millet Meclisi, genel seçimlerinin yapılacağı yıla rastlayan yenileme seçimleri, Millet Meclisi genel seçimleriyle birlikte ve rastlamayanları ise, genel seçimlerden sonra gelen ikinci yılda genel seçimler için kanunun belirttiği ayda yapılır.

74 üncü maddeye göre seçimlerin geriye bırakılması yahut 69 uncu veya 108 inci maddeye göre seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi hallerinde, Cumhuriyet Senatosunun yenileme seçimleri de Millet Meclisi seçimleriyle birlikte yapılmak üzere geriye bırakılmış veya öne alınmış olur. Bundan sonraki Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimleri 3 üncü fıkra hükümlerine göre yapılır.

Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerin süresi biter veya bu üyeliklerde her hangi bir sebeple boşalma olursa, Cumhurbaşkanı, bir ay içinde yeni üyeleri seçer.

Boşalan bir üyeliğe seçilen kimse, yerine seçildiği üyenin süresini tamamlar.”

Türkiye’de Cumhuriyet Senatosu fikri 1961 Anayasası’nın getirdiği diğer kurumlarla aynı amaçla ortaya konulmuştur. 27 Mayıs 1960 darbesi öncesinde çift meclisli sistem tartışmaları ve iktidarı sınırlamak için Milli Birlik Komitesi, yeni süreçte hedefledikleri ilk unsurlardan birisi de çift meclisli sistemin benimsenmesi olmuştur. Seçimle tek bir partinin mecliste çoğunluğu elde ederek bunun olumsuz sonuçlarından kaçınmak istemişlerdi. Demokrat Parti gibi, yine tek başına bir partinin iktidar elde etmesi durumunda muhtemel adımlar kontrol edilebilmesi planlanmıştır. Birçok kez Senato aracılığıyla yürütmenin kontrol altına alındığı durumlarla karşılaşmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek başına iktidar olamaması neticesinde kurulan koalisyon hükümetleri ve nihayetinde tek başına kurulan Adalet Parti hükümetlerinde atılacak birçok adım Cumhuriyet Senatosu tarafından sert bir şekilde eleştirilmiş ve engellenmiştir. Cumhuriyet Senatosu'nun tabii üyelik hususu da bir başka tartışma unsurudur. 1961 Anayasası'na göre Milli Birlik Komitesi Başkanı ve üyeleri ile eski cumhurbaşkanları, yaş kaydı olmadan Cumhuriyet Senatosu'nun tabii üyesidir. Bunun yanı sıra Cumhurbaşkanı tarafından üye belirlenmesi ülkede yasama içinde bir zümre oluşturma çabası olarak değerlendirilebilir.⁹⁹

2.1.8. Devlet Planlama Teşkilatı

27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında karşılaşılan en büyük sorun ekonomiydi. Altın ve döviz rezervleri neredeyse tükenmişti. Dış borç 850 milyon dolara ulaşmış, ihracat yıllık 300 milyon dolar civarında kalmıştı. Bu durum ekonomik adımların atılmasını sınırlandırmıştır. Korumacı politika sayesinde tasarruf sağlanmış olsa da atılan adımlar işsizliğin artmasına neden olmuştu. Nihayetinde ekonomik göstergelerin böylesine olumsuz olması planlı kalkınma ihtiyacını bir kez daha ortaya çıkarmıştır.¹⁰⁰

Devlet Planlama Teşkilatı, ülke yatırımlarının belirli bir plan doğrultusunda yapılmasını kapsamaktadır. Yatırımların bir plan doğrultusunda yapılması ülke ekonomisi için zaruri bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Aslında ilk defa Devlet Planlama Teşkilatı fikri Demokrat Parti zamanında gündeme gelmiştir. Şefik İnan, İstatistik Umum Müdürü iken devlet işlerinin özellikle yatırımların belirli bir plan kapsamında yapılması gerektiğini belirtmiştir. Bu kapsamda Başbakan Adnan Menderes'e Hollandalı İktisatçı Jan Tinbergen'in Türkiye'ye davet edilmesini teklif etmişti. Ancak bu adımların uygulamaya geçmesi Demokrat Parti döneminde gerçekleşmemiştir. Ülkede yaşanan ekonomik sıkıntılar artınca Devlet Planlama Teşkilatı zorunluluğu kabul görmeye başlamıştı. Bunun üzerine Fatin Rüştü Zorlu, Paris'te Jan Tinbergen ile görüşmüş ve ülkeye davet etmişti. Fatin Rüştü Zorlu'nun teklifini kabul eden Jan Tinbergen Türkiye'ye gelmiş ve çalışmalarını yapmaya

⁹⁹ Yazıcı, *a.g.e.*, s. 83; Demirci, *a.g.e.*, ss. 199-240; Tunca Özgişi, "Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosunun Yeri", *Türkiyat Mecmuası*, Cilt: 21, Sayı: 2, 2011, s. 300-301.

¹⁰⁰ Ahmad, *a.g.e.*, s. 259-260.

başlamıştır. Ancak çalışmalar sürecinde 27 Mayıs 1960 darbesi meydana gelmiştir.¹⁰¹ Darbe sonrasında ilk olarak 15 Haziran 1960 tarihinde çalışmalara başlanmıştır.¹⁰² Devlet Planlama Teşkilatı'nın oluşturulması için Atilla Karaosmanoğlu, Reşat Altan, Nuri Yalman, Nejat Bengül ve Cemal Mihçioğlu'ndan oluşan bir heyet çalışmaya başlamıştı. Bu heyet hazırladığı taslağı 10 Eylül 1960 tarihinde meclise sunmuştu.¹⁰³

Erik Jan Zürcher, Devlet Planlama Teşkilatının oluşturulmasında Demokrat Parti iktidarında yaşanan ekonomik olumsuzluklara dikkat çekmiştir. Zürcher'e göre ekonomik sıkıntıların giderilmesinde askeri eğitimin bir parçası ve devletçiliğin unsuru olan planlama ile giderileceğine inanılmıştı. Planlama fikrini Demokrat Parti'den kopan Hürriyet Partisi'nin temsil ettiği sanayi burjuvazisinin de desteklenmişti. Her ne kadar 1960'lı yıllarda siyasetin üzerinde etki edecek niteliğe sahip olmayan sanayi burjuvazisi, planlama konusunda atılan adımlarda cesaretlendirici rolünü üstlenmişti. Böylece planlama fikri, asker, Cumhuriyet Halk Partisi'nin ve sanayi burjuvazisinin desteğiyle gerçekleşmişti.¹⁰⁴

Devlet Planlama Teşkilatı'nın oluşturulması ile ilgisi taslak 30 Eylül 1960 tarihinde Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısında ele alınmış ve 91 nolu Kanun ile kurulmuştu.¹⁰⁵ Devlet Planlama Teşkilatı birçok değişikliğe uğramış 2011 yılında Kalkınma Bakanlığı halini almıştı.

2.1.9. OYAK (Ordu Yardımlaşma Kurumu)

27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında atılan önemli adımlardan birisi de Türk Silahlı Kuvvetleri personelinin ekonomik durumunun iyileştirilmesi amacıyla OYAK'ın kurulmasıdır. Cumhuriyetin ilanı sonrasında subayların maaşları sürekli azalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde subay maaşları son derece yüksek olmasına karşın Türkiye Cumhuriyeti bu durumu koruyamamıştır. Ekonomik anlamda

---

¹⁰¹ Komisyon, *Planlı Kalkınma Serüveni: 1960'lerde Türkiye'de Planlama Deneyimi (Panel)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003; İpekçi ve Coşar, *a.g.e.*, s. 307-308.

¹⁰² *Milliyet Gazetesi*, "İktisadi Planlama Dairesi Kuruluyor", 16 Haziran 1960, s.1.

¹⁰³ MBK Genel Kurul Toplantısı, 9. Birleşim, 10/09/1960, s. 10-22; Aşlı Yılmaz, *Türkiye'de Planlama Politikası ve Yönetimi, Planlamanın Siyasal İktisadı ve Yönetel Kuruluşu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 2012, s. 191-200.

¹⁰⁴ Zürcher, *a.g.e.*, s. 385.

¹⁰⁵ MBK Genel Kurul Toplantısı, 15. Birleşim, 30/09/1960, s. 8-22.

sürekli olarak zayıflayan subay maaşları konusunda Cumhuriyet Halk Partisi ve sonrasındaki Demokrat Parti zamanında adımlar atılsa da yeterli olamamıştır.¹⁰⁶ Hatta Demokrat Parti darbeden on beş gün önce subayların maaşlarının artırılacağına ve makul fiyattan konutlar sağlanmasına dair söz vermiştir.¹⁰⁷

Askerlerin maddi imkânsızlıkları Harold B. Hinton isminde bir ABD'linin kaleme aldığı mektupta dile getirilmişti. Hinton, Türk subaylarının ABD'de ne gibi zorluklar içerisinde oldukları, yaşamlarını devam ettirmek için borç aldıklarını ve borçları karşılığında kıymetli eşyalarını satmak zorunda kaldıklarını anlatmıştır.¹⁰⁸ Türkiye'deki subayların durumu daha da kötüydü. Milli Birlik Komitesi üyelerinden olan Numan Esin, 27 Mayıs 1960 darbesi öncesinde subayların zor şartlar altında yaşadığına dikkat çekmiştir. Numan Esin bu durumun genç subaylar arasında Demokrat Parti'ye yönelik olumsuz tutumun nedenlerinden biri olduğunu söyler.¹⁰⁹ Fahri Belen de ekonomik sıkıntının subaylara nasıl yansıdığını şöyle ifade etmiştir:¹¹⁰

“Ordu, keyfi hareketlerden, DP'nin koruduğu adamların orduya girmesinden memnun değildi. Fakat asıl derin yara maddiydi. Ordu efradının eski kışlalardaki hayatıyla iktisadi devlet teşekküllerindeki lüks hayat bir tezat teşkil ediyordu. Emeklilerin durumu da orduyu endişeye düşürüyordu. Maişet derdiyle, gece şoförlük ve buna benzer işler yapan subaylar da vardı.”

Numan Esin, TBMM'de Darbe Komisyonuna verdiği bilgi de darbenin ortaya çıkmasında ki en önemli nedenlerden birisinin subayların içinde bulunduğu ekonomik durum olduğunun altını çizmiştir. Subayların ekonomik zorluklar yaşadığını ifade etmiştir.¹¹¹ Bu durum 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında subayların ekonomik durumlarının iyileşmesi için adımlar atılmasına neden olmuştu. Bu durum Türkiye'nin en büyük holdinglerinden birisi olan OYAK'ın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylece asker sadece savunma misyonunun yanı sıra holdinginde büyük ortağıdır. Bu nedenle ülkedeki siyasi ve güvenlik alanında gelişmelerin yanı sıra ekonomik alanda

¹⁰⁶ Kurtuluş Kayalı, *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 65.

¹⁰⁷ Ahmad, *a.g.e.*, s. 162.

¹⁰⁸ Akyaz, *a.g.e.*, s. 87.

¹⁰⁹ Numan Esin, *Devrim ve Demokrasi Bir 27 Mayısçının Anıları*, Doğan Kitap, İstanbul 2005, s. 84.

¹¹⁰ Cem, *a.g.e.*, s. 335.

¹¹¹ TBMM Tutanak Müdürlüğü, Darbe Araştırmaları Komisyonu, 27 Mayıs Alt Komisyonu, 26.06.2012, s.6.

atılan adımlar ve gelişmeler de orduyu doğrudan etkilemiştir. Feroz Ahmad'a göre ülkenin en büyük holdinglerinden birisi olan ordu tarafsız ve politika üstü konumunu kaybetmiştir. Yabancı şirketlerle ortaklığı, orduyu sanayileşmenin doğal bir müttefiki haline getirmişti.¹¹²

Türkiye'de ordu sermaye ilişkisi OYAK'tan çok öncesine dayanmaktadır. Kurucuları arasında Kılıç Ali, Salih Bozok yer aldığı, 19 Eylül 1922 yılında Ankara'da kurulan Türkiye Milli İthalat ve İhracat Anonim Şirketi, 12 Aralık 1922 tarihinde Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde "*Mülazımlardan İtibaren Her Kıymetli Zabitimize Membedar Varidar*" başlıklı ilanda şirketin subaylar için meşru ve güvenilir bir gelir kaynağı olduğu belirtilmişti. Subayların hisse senetlerini almaları teşvik edilmişti. Ancak büyük umutlarla kurulan şirket beklentileri gerçekleştirilememiştir.¹¹³

Milli Birlik Komitesi ordunun ekonomik sıkıntılarını çözmek için emekliye ayrılan subaylara emeklilik ikramiyeleri yanı sıra iki yıllık emeklilik maaşları eşit emeklilik ikramiyesi vermişti. Bunun yanı sıra yeni bir emeklilik fonu oluşturmak amacıyla OYAK 3 Ocak 1961 tarihinde Milli Birlik Komitesi kabul edilen 205 sayılı yasa ile kurulmuştur. Kanunun ilk maddesinde OYAK'ın amacı belirtilmiştir: "*Milli Savunma Bakanlığına bağlı olmak ve Türk Silahlı Kuvvetleri mensuplarına bu kanunda yazılı sosyal yardımları sağlamak ve merkezi Ankara'da bulunmak üzere (Ordu Yardımlaşma Kurumu) teşkil edilmiştir.*" OYAK, Temsilciler Kurulu, Genel Kurul, Yönetim Kurulu, Denetleme Kurulu ve Genel Müdürlükten oluşmuştur.¹¹⁴ Basında OYAK'ın kuruluşu ile ilgili çıkan haberde Subay ve Assubayların maaşlarından her ay yüzde onluk kısmının kesileceğini ve bu kesimde OYAK'ın kurulacağı ifade edilmiştir. OYAK'ın amacı ise şu şekilde ifade edilmiştir:¹¹⁵

- 1- *İştirakçilerin emeklilik hallerinde kendilerine hizmet yılları karşılığında toplu bir meblağ ödenecektir.*
- 2- *15 seneden önce malul olanlara ve ölenlere yardımda bulunulacaktır.*

¹¹² Ahmad, a.g.e, s. 273-274.

¹¹³ Parlar, a.g.e., s. 76.

¹¹⁴ Resmi Gazete, 9 Ocak 1961, Sayı: 10702, s.2991-2995.

¹¹⁵ Milliyet Gazetesi, "Ordu Yardımlaşma Kurumu Teşkil Edildi", 06.01.1961, s.1 ve 5.

3- Kurum mevcutlarının işletilmesinde ordu mensuplarının sosyal ihtiyaçları göz önünde bulundurulacak ve bu cümleden olmak üzere

a- Kurum, daimi üyelerine, mesken inşaatı için gayrimenkul ipoteği karşılığında 20 seneye kadar vadeli ve faizli krediler açacaktır. Kurumun daimi üyelerine veya bunları kuracakları kooperatiflere ait arsalar üzerinde, meskenler inşa edecek ve bunları peşin para veya ipotek karşılığında 20 seneye kadar vade, faizli taksitlerle kendilerine satacaktır.

b- Ordu pazarları, ordu evleri, ordu garnizonları, tordu talebe yurtları ve bu gibi kurumun daimi üyelerinin her türlü sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli teşebbüslerde bulunacaktır.

c- Lüzum hâsıl olursa özel okullar açacaktır. Daimi üyelerin tahsil çağındaki çocuklarının tahsillerini temin için yurtiçi, yurt dışı tahsil ve staj bursları verecektir.

d- Daimi üyelere borç para verecek ve daha bunlara mümasil her türlü toplu yardımlaşma imkânları temin edecektir.

Darbe sonrasında subayların ekonomik durumunun iyileşmesi için ilk atılan adımlardan olan “Ordu Pazarı” zaman içerisinde büyümüşü. ABD’nin P.X., İngiltere’deki NAAFİ’den örnek alınarak oluşturulan Ordu Pazarı, ordu personelinin uygun fiyatlarla alışveriş yapılmasını ön görmüştür.¹¹⁶ OYAK Kanunu’nun 33. Maddesinde faaliyet alanlarını şöyle belirtmiştir:

“a) Menkul ve gayrimenkul mallar iktisap ve her türlü esham ve tahvilat mubayaa etmeye,

b) Lüzumlu ve faydeli gördüğü takdirde her nevi şirketleri kurmaya ve gerek bunlara ve gerekse kurulmuş bulunanlara iştirake ve bunların hisse senetlerini veya ortak paylarını satınalmaya,

c) Lüzumunda uhdesinde bulunan her türlü menkul ve gayrimenkul mallarla, satınaldığı hisse senetlerini, tahvil veya ortaklık paylarını satmaya veya başkalarına devretmeye veya bunları rehin veya ipotek etmeye,

d) Her nevi karşılıklı veya karşılıksız istikrazlarda bulunmaya, e) Lüzumunda Kurum, alacaklarını teminen kendi lehine rehin ve ipotek tesis etmeye,

f) Kurumun daimi üyelerine mesken inşaatı için gayrimenkul ipoteği karşılığında 20 seneye kadar vadeli ve faizli krediler açmaya,

g) Kurumun daimi üyelerine veya bunların kuracakları kooperatiflere ait arsalar üzerinde meskenler inşa etmeye ve bunları peşin veya ipotek karşılığında 20 seneye kadar vade ve faizli taksitle, kendilerine satmaya,

h) (Değişik : 26/6/1996 - 4148/9 md.) Daimi üyeleri mesken sahibi yapmak maksadıyla, Konut Ön Biriktirim Fonu kurmaya, arsalar almaya ve bu arsalar üzerinde meskenler inşa etmeye veya bu maksatla mubayaa edeceği gayrimenkulleri, peşin veya ipotek karşılığında 20 seneye kadar vade ve faizli taksitle kendilerine satmaya,

¹¹⁶ Sinan Kıyaç, ABD Arşiv Belgelerine Göre Türkiye’de Askeri Darbeler (1960-1980), Yayınlanmamış Doktora Tez, Muğla-2018, s. 70-71.

- i) Ordu pazarları, ordu evleri, ordu gazinoları, ordu talebe yurtları ve bu gibi, Kurumun daimi üyelerinin her türlü sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli teşebbüslerde bulunmaya,
- k) Lüzum hasıl olursa, özel okullar açmaya ve daimi üyelerin tahsil çağındaki çocuklarının da tahsillerinin temini için yurt içi, yurt dışı tahsil ve staj bursları vermeye,
- l) Mevcutlarından bir kısmını, iktisaben inkişafa mazhar olan en uygun yerlerde ve en fazla varidat temin edecek şekilde satın alınacak veya yaptırılacak gayrimenkullere tahsis etmeye,
- m) Daimi üyelere borç vermek maksadıyla ikraz fonu tahsis etmeye yetkilidir.”¹¹⁷

Kısa sürede Türkiye'nin en önemli holdinglerinden birisi haline gelen ve birçok alanda faaliyet gösteren OYAK, gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında birçok iştirakle ortak olmuştu. OYAK, kurumlar vergisinden, yapılacak bağışlar ve yardımlar vesayet ve intikal, gelir vergisinden, damga vergisinden, üyelerin aidatları gelir vergisinden, her türlü gelir vergisinden muaftır.¹¹⁸ OYAK'ın kuruluşunun hemen sonrasında Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki yaklaşık 80.000 subayın maaşlarının yüzde onu geri ödenmek üzere fona yatırmıştı. Bu birikim sayesinde OYAK kısa sürede karlı yatırımlar yapabilecek sermayeyi toplamıştı. Ordu mensuplarının ekonomik sıkıntılarını azaltmak ve kolaylıklar sunmak amacıyla kurulan OYAK kısa sürede güçlü yatırımlar yapmıştı. OYAK, sadece Türk Silahlı Kuvvetleri personelinin hayat seviyelerini yükseltmenin yanı sıra ülke kalkınmasında önemli yatırımlar yapmıştı. 1967 yılına gelindiğinde OYAK yedi ayrı alanda yatırım yapar konuma gelmişti.¹¹⁹ Birkaç yıl içerisinde bünyesinde Türk Otomotiv Endüstrisindeki hisseleri almıştı. Bunun yanı sıra Motorlu Taşıtlar Ticareti Anonim Şirketi (MAT), TUKAŞ, Çimento Fabrikası'nı bünyesine katarken Renault ile ortaklık kurmuştu. Bunun yanı sıra Türkiye'nin önde gelen kuruluşlarından Petkim Petrokimya, Türk Petrol ve Goodyear'ın hisse ortağı olmuştu.¹²⁰ 2017 verilerine göre 73,9 Milyar TL'lik varlığı ve 322.412 üyesi bulunan OYAK Türkiye'nin önde gelen holdinglerinden birisi haline gelmişti.¹²¹

¹¹⁷ <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.205.pdf> (Erişim Tarihi: 11.02.2019).

¹¹⁸ Parlar, a.g.e., s. 86-87.

¹¹⁹ OYAK, 1967 yılı itibarıyla; Karayolu taşıtları imalat sanayii, Çimento sanayii, Petrol sanayii, Petrokimya sanayii, Ziraî mücadele ilaçları sanayii, Lastik sanayii, Konserve sanayii, Haberleşme (1975 itibarıyla) alanlarda yatırım yapmıştı. Serdar Şen, *Silahlı Kuvvetler ve Modernizm*, Su Yayınları, İstanbul 2010, s. 130.

¹²⁰ Ahmad, a.g.e., s.273.

¹²¹ Oyak verileri hakkında detaylı bilgi için bakınız <https://www.oyak.com.tr/kurumsal/hakkimizda/rakamlarla-oyak> (Erişim Tarihi: 12.11.2018).

OYAK'ın bir askeri kuruluş olmadığı bünyesinde sivillerinde olduğu sürekli vurgulansa da kilit noktada daima askerler olmuştur. Kuruluşu itibariyle ülkedeki şirketler büyük destek vermiş ve toplanacak fonların kendi bünyelerinde kullanmayı amaçlasa da asker bu süreçte ağırlığını göstermiş ve günümüzdeki konumuna ulaşmasını sağlamıştır.¹²²

OYAK sayesinde ordu, sadece güvenlik konuları ile değil aynı zamanda ekonomik gelişmeleri de yakından takip etmiş, iş dünyasının ortaklarından birisi olmuştur. Bu durum o güne kadar ülkedeki ekonomik gelişmeler karşısında kayıtsız kalan orduyu bir anda meselenin merkezlerinden birisi haline getirmiştir. Günümüzde OYAK, birçok iş kolunda faaliyet göstermekte ve hala bünyesinde birçok alanda faaliyet gösteren şirketler barındırmaktadır.¹²³

2.1.10. Basın İlan Kurumu

27 Mayıs 1960 darbesine basın geniş bir destek vermiştir. Bu süreçte 1 Haziran 1960 tarihinde Gazeteciler Cemiyeti'nde bir araya gelen Gazete sahipleri, yazı işler müdürleri ve meslek mensupları bir bildiri yayınlamışlardır. Bildiriyi Gazeteciler Cemiyeti, İstanbul Gazeteciler Sendikası, İstanbul Günlük Siyasi Gazete Sahipleri Sendikası ve Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası tarafından hazırlanmıştır. Bildirinin birinci, ikinci ve üçüncü maddeleri 27 Mayıs 1960 darbesine olan desteği açıkça belirtmiştir.¹²⁴

“1) 100 senelik tarihi boyunca daima hürriyet ve insan haklarının korunması yolunda her türlü baskılara karşı fikir haysiyeti ve meşruiyet prensipleri dâhilinde vazife gören Türk basını, bilhassa son yıllarda maruz kaldığı insaf dışı iftira, itham ve hücumlar altında dahi şerefli vazifesine devam etmiş, son milli hareketle uğruna çetin mücadelelerde bulunduğu hak ve hürriyetlere kavuşmanın derin sevincini bütün memleketle beraber durmuştur.

¹²² İsmet Akça, “Kolektif Bir Sermayedar Olarak Türk Silahlı Kuvvetleri”, Der. Ahmet İnel ve Ali Bayramoğlu, *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye’de Ordu*, Birikim Yayınları, İstanbul 2004, s. 233-234.

¹²³ Ron Ayres, “Arms Production as a Form of Import-Substituting Industrialization: The Turkish Case”, *World Development*, Sayı: 11, 1983, s.816.

¹²⁴ *Milliyet Gazetesi*, “Basının Beyannameesi”, 02 Haziran 1960, s.1.

2) *Türk Silahlı Kuvvetlerinin, memleketin bütün idealistleri adına tahakkuk ettirdiği inkılabın; asıl hedefi olan demokratik nizama en kısa zamanda ulaşmasında Türk basını, şimdiye kadar olduğu gibi, tarihi vazifesini müdriktir. Bu bakımdan, içinde bulunduğumuz intikal günlerinde gayeyi güçleştirecek her türlü zararlı neşriyattan sakınılması lüzumunda tam bir ittifaka varılmıştır. Gazetelerimiz neşriyatlarında bu ana prensibin ihlal edilmemesi için titizlik göstermek hususunda birleşmişlerdir.*

3) *Basınımız nihayet kavuştuğu hürriyete layık olduğunu isbat etmek kendi kendini kontrol sistemini devamlı bir hale getirmek arzusundadır. Bu bakımdan bütün gazetelerin riayet edecekleri mesleki bir ahlak yasası hazırlanacaktır.”*

Demokrat Parti döneminde siyasal ve ekonomik süreçte olumsuz etkilenen basın güvenceye kavuşturabilmek için Basın İlan Kurumu kurulmuştu.¹²⁵ Resmi ilanlarında dağıtımında adaletsiz davranıldığı gerekçesiyle kurulan kurum Milli Birlik Komitesi ile basını karşı karşıya getirmiştir.¹²⁶ Bunun üzerine ülkenin önde gelen gazetelerinden Akşam, Cumhuriyet, Dünya, Milliyet, Tercüman, Vatan, Yeni Sabah, Hürriyet gazeteleri yayınladıkları ortak bildiri ile yayınların üç gün ara vermişlerdi:¹²⁷

“Biz aşağıda adları bulunan gazeteler, M. B. Komitesinin yasama yetkisini Kurucular Meclisi vasıtasıyla milletin diğer temsilcileriyle paylaşmış olmasını Türk Silahlı Kuvvetlerinin insanlık tarihine armağan ettiği bir ‘hak ve hürriyet zaferi’ örneği olarak karşılamış bulunuyoruz.

Ancak, Kurucular Meclisinin faaliyete geçtiği günün ikinci akşamı Milli Birlik Komitesi tarafından ilan edilen basınla ilgili kanunlar milletçe girilen bu aydınlık devirde basını emsali görülmemiş bir tehlikenin içine atmıştır.

Halk efkârına önce şunu arz etmek isteriz ki, ilk bakışta sadece basını ilgilendirir gibi görünen bu hadise aslında doğrudan doğruya temel hak ve hürriyetlerimizi kısıntıya sokabilecek bir mahiyet taşımaktadır.

Basına devlet elinin karıştığı bir vasilik sisteminin Türk demokrasisinde açtığı yaraları pek yakın bir geçmişte milletçe müşahede etmiş bulunuyoruz.

Bizler, tam manasiyle hür basının devletin her türlü kontrolünün ve vesayetinin dışında kalmak suretiyle amme vazifesini görebileceği inancındayız. Kaldı ki, şikâyet ettiğimiz kanunlar, Temsilciler Meclisinin açılışı arifesinde hiçbir açık tartışmaya imkân bırakılmadan ve sebebi

¹²⁵ <https://www.bik.gov.tr/kurumsal/hakkimizda> (Erişim Tarihi: 06.03.2019).

¹²⁶ *Milliyet Gazetesi*, “Basınla İlgili İki Kanun Dün Çıktı”, 08 Ocak 1961, s. 1 ve 5.

¹²⁷ *Milliyet Gazetesi*, “Gazetemizi 3 gün Kapatıyoruz”, 10 Ocak 1961, s.1.

anlaşılmayan bir acele ile çıkartılmıştır. Tasarılar milletin bellibaşlı siyasi parti ve meslek teşekküllerinin temsilcilerini toplayan Kurucu Mecliste açık görüşme ve tartışma yoluyla millet önünde ele alınabilirdi.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin desteğiyle saflarında yer almak mücadelesini yaptığımız Hür Dünya Cephesi basınının hiçbirisinde emsali görülmemiş ve görülmeyecek olan bir kontrol sisteminin Türk basının üzerine konulmak istenmesi karşısındaki müteaddit müracaatlarımı da neticesiz kaldığından, biz, aşağıdaki gazeteler, teessürümüziün ifadesi olmak üzere yarından itibaren 3 gün çıkmayacağımızı sayın halk efkârına üzüntü ile bildiririz.”

Bu durum basın ile Milli Birlik Komitesi arasında her ne kadar bir gerginliğe neden olsa da nihayetinde basın darbe karşısında başından beri sergilediği desteğe devam etmişti.

2.1.11. İnkılap Mahkemeleri

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde olağanüstü dönemlerde bu dönemleri koruyan mahkemeler kurulmuştur. Bu olağanüstü dönemlerde sistemin sağlıklı bir şekilde işlemesi için atılan adımların en dikkat çekenlerinden birisi de mahkemeleri olmuştur. 27 Mayıs 1960 darbesinin hemen ardından toplumda oluşan tepkileri kırmak amacıyla 18 Ağustos 1960 tarihinde 62 nolu karar ile *İnkılap Mahkemeleri* kurulmuştur. İnkılap Mahkemelerinin oluşturulmasında Milli Birlik Komitesi üyeleri arasında kurulan Emniyet Kontrol Koordinasyon Servisi isimli istihbarat servisinin büyük rolü vardı. Milli Birlik Komitesi devletin birçok kurumuna olduğu gibi dönemin istihbarat örgütü Milli Emniyet Hizmeti'nin de Demokrat Parti'nin güdümünde olduğuna inanmıştı. Bu nedenle komite MEH'in yeniden yapılanmasına kadar kendi içinde istihbarat örgütü kurmuştu. Orhan Kabibay başkanlığındaki örgüt Suphi Karaman, İrfan Solmazer, Numan Esin üye olarak seçilmişti.

Yeni istihbarat örgütü öncelikle 27 Mayıs 1960 darbesine karşı tepkileri araştırmıştı. Demokrat Parti'nin güçlü olduğu İzmir ve Aydın illerinde tepki beklenirken, Yalova'da darbe aleyhine bildirimlerin dağıtıldığı ve kimi illerde buna benzer faaliyetlerin içerisine girildiği bilgisi üzerine radikal adımlar atılması kararlaştırılmıştır. İnkılap Mahkemeleri fikri Orhan Kabibay tarafından Cemal Gürsel'e iletilmişti. Cemal Gürsel'in böylesine radikal bir adım atmaktan çekinmesine karşın, Orhan Kabibay istihbarat teşkilatının elindeki bilgileri paylaşmış ve

nihayetinde kabul ettirmişti. Görüşme sonrasında yapılan MBK toplantısında konu gündeme gelmiştir. Bu karar aynı zamanda MBK içerisinde bölünmeyi iyice ortaya çıkarmıştır. MBK tarafından alınan İnkılap Mahkemesi kararı, Bakanlar Kurulu tarafından aşırılık olarak değerlendirilmiş ve kabul edilmemiştir. Bunun üzerine kanunu geçirmek isteyenlerin Bakanlar Kurulu üzerinde baskı oluşturmasıyla kanun kabul edilmiştir. Bu durum aynı zamanda o güne kadar varlığını gösteren asker-sivil uyumunun da kırılmasına neden olmuş ve kısa süre sonra hükümetin içindeki sivil üyelerin tamamen tasfiye edilme sürecini başlatmıştır.¹²⁸ İnkılap Mahkemelerinin kuruluşu ile ilgili MBK bildirisi şöyledir:¹²⁹

“İki aydan beri en iyi niyetlerle memleketi idare etmekte olan MBK ve Hükümetinin icraatlarının Türk Milleti tarafından tasvip edilmekte olduğunu görmekte kıvanç duymaktayız. Ancak bu idare ve icraattan menfaatleri haleldar olan ve Türk Milleti'nin fenalığını arzulayan bazı bedbahtların, şurada burada, gizli ve açık menfi tavırlar takındıkları, yalan yanlış haberler yayarak umumi efkârı bulandırmaya yeltendikleri üzüntüyle müşahede edilmiştir. Bugünkü idarenin devamı müddetince milli birlik ruhunu bozmaya matuf bu gibi faaliyetleri önlemek üzere icap eden yerlerde geniş yetkili inkılap mahkemeleri kurulmasına dair hazırlanan tasarı MBK'ne sevk olunmuş, yapılan müzakereler neticesinde tasarı kabul edilmiştir.”

İnkılap Mahkemelerinin görevlerinin 3. maddede belirtilmiştir. İlgili maddeye göre Türk Ceza Kanunu'nda belirtilen suçların yanı sıra Devlet Başkanının veya Milli Birlik Komitesi üyelerinin veya bakanların şahıslarına karşı her ne suretle olursa olsun aleyhinde propaganda yapanlar, telkinde bulunanlar, haber yayınlar, nakledenler veya herhangi bir faaliyette bulunanlar yargılanacaktı. Cezalar kısmının belirtildiği 4. maddede ise mahkemenin olağanüstülüğünü ne derecede olduğu ifade etmektedir. İlgili maddede belirtilen suçları işleyenler hakkında, fiili teşebbüs derecesinde kalsa dahi 5 ila 15 yıla kadar hapis cezasının verilmesinin yanı sıra idam cezası da vermeye yetkiliydi. Mahkemenin kararlarına karşı temyiz yolu da kapatılmıştı.¹³⁰

İnkılap Mahkemeleri MBK içerisinde fikir ayrılıklarına neden olmuştu. Mahkemenin olağanüstülüğünün 27 Mayıs 1960'a zarar verdiğini savunanların yanı sıra yaşanan olaylar karşısında böylesine bir mahkemenin varlığına ihtiyaç olduğunu savunanlarda

¹²⁸ İpekçi ve Coşar, *a.g.e.*, C.1, ss. 325-329; Kıyanç, “a.g.t.”, s. 52-53.

¹²⁹ *Milliyet Gazetesi*, “Geniş Yetkili İnkılap Mahkemeleri Kuruluyor”, 4 Ağustos 1960, s. 1.

¹³⁰ *Resmi Gazete*, 22 Ağustos 1960, Sayı: 10584, S.162-163.

olmuştur. Konu birkaç kez Bakanlar Kurulu gündemine gelmişti. Bunlardan en dikkat çekenini ise 8 Ocak 1961 tarihidir. 1961’de gerçekleştirilen Kurucu Meclis’in açılışında tekrar gündeme gelmişti. Sivilleşme yolunda önemli adımlar atılmaya çalışıldığı günlerde İnkılap Mahkemelerinin bu sürece zarar verdiğini savunan İçişleri Bakanı İhsan Kızıloğlu asayiş olaylarının böylesine bir mahkemenin kuruluşuna uygun olmadığını ifade etmiştir. Kızıloğlu’nun bu ifadeleri Adalet Bakanı Ekrem Tüzemen ve Sanayi Bakanı Şahap Kocatopçu tarafından da desteklenmiştir. Kuruluş sürecinden başlamak üzere Milli Birlik Komitesi içerisinde ve diğer mercilerde önemli tartışmalara neden olan İnkılap Mahkemeleri uygulanmadan yürürlükten kaldırılmıştır.¹³¹

2.2. Darbenin İhraçları

Milli Birlik Komitesi devlet yapısında önemli değişiklikler yapmıştır. Yukarıda belirtilen bu kapsamlı değişiklikler beraberinde mevcut kurumların yapısında da köklü değişiklikleri de getirmiştir. Bu kapsamlı değişiklikler aslında kurumlarda kapsamlı tasfiyelerden başka bir şey değildir. Reform başlığı altında atılan bu adımlar ile onlarca tasfiye gerçekleşmiştir. Böylece hem atılacak adımlara karşı tepkiyi ortadan kaldırmak hem de Milli Birlik Komitesi’nin gücünü göstermek için iyi bir fırsat elde edilmiştir.

2.2.1. Türk Silahlı Kuvvetleri’nden Tasfiye

Türk Silahlı Kuvvetleri, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, dünyada yaşanan gelişmelere paralel bir dönüşüm geçirmiştir. Sovyet Rusya’nın Türkiye Cumhuriyeti’nin tehdit etmesi karşısında ülkenin batı eksenli bir politikası izlemesi Soğuk Savaş yıllarında artarak devam etmiştir. Bu durum Türk Silahlı Kuvvetleri’ne de yansımıştır. ABD etkisinin her geçen gün arttığı Türk Silahlı Kuvvetleri’nde İkinci Dünya Savaşı yıllarında ülkenin savaşa girebileceği endişesi ile subay kadrolarındaki artış, sonrasında rütbe terfi için büyük sorun haline gelmişti. Bu durum Cumhuriyet Halk

---

¹³¹ Görüşmen Tamamı için bakınız: Cemil Koçak, *27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları*, C. 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 745-772.

Partisi ve Demokrat Parti iktidarları sürecinde gündeme gelmiş ancak doğabilecek tepkilerden dolayı vazgeçilmiştir.¹³²

Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki tasfiyeler ihtiyaç olmasının yanı sıra 27 Mayıs 1960 darbesinin de ordu içine yansımaysdı. Emir komuta dışında gerçekleşen darbe, atılacak kapsamlı adımlarda ordu içinden gelebilecek bir tepkiyi ortadan kaldırmak için böylesine kapsamlı bir adım atmıştı. Bu durumu Orhan Erkanlı anılarında şöyle belirtmişti:¹³³

“Elbette, sosyal ve askeri kuruluşlarda reform yapmak için önce personelden başlamak gereklidir. Çünkü insan unsuru, her işletmenin, her kuruluşun temelidir. Kurulacak yeni düzeni gerçekleştirecek onlarda yine insanlardır. Eski kafalarla, eski alışkanlıklarla, yeni bir düzen kurulamaz. Orduda bunun dışında işe personelden başlamayı zaruri kulan başka sebeplerde vardı. Rütbe enflasyonu alıp yürümüştü. Nerede ise Meksika ordusuna benzemiştik (Meksika’da elli ere bir general düşer). Her kademedede lüzumundan, kadrodan fazla general ve üst düzey subay vardı... İstiklal Harbi’nden bu yana harp görmeyen Türk ordusunu, eski ekolun mensubu kumanda heyetiyle, subaylarla çağdaş ve modern bir ordu haline getirmek imkânsızdı. Hâlbuki buna mecburduk, uluslararası antlaşmalara, askeri ittifaklara girmiş bulunuyorduk. Bu kuruluşlarla beraber çalışmak, onların stratejisini, taktiğini, eğitim ve destek usullerini anlamak, uygulamak zorundaydık. Ordu bir kıdem müessesesidir, hiyerarşi esastır. En ehliyetli ve bilgili olanlara değil, en üst rütbelilere hizmet verebilirsiniz.”

Orhan Erkanlı'nın ifadelerine benzerini darbenin bir başka önemli ismi Dündar Taşer kullanmıştır. Dündar Taşer, Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki tasfiyenin nedenleri arasında 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında atılacak adımlar karşısında ordunun üst düzeyi tarafından oluşabilecek bir muhalefeti engellemenin de önemli rol oynadığını şöyle ifade etmişti:¹³⁴

“27 Mayıs'ta, ihtilale hizmet etmiş veya haberi olmamış yüksek rütbelilerin; daha dün emirlerinde çalışan bir kısım subayın, devletin iktidarını bir hamlede ele geçirmesi karşısında ilk planda yapacakları şaşkınlık, sonradan kıskacığa ve hatta kızgınlığa inkılap edecek, karşılıklı münasebetlerinde her iki taraf da psikolojik bir kompleksten kendilerini kurtaramayacaktı. Bu halin ilk belirtileri daha o zaman görülmekteydi. Sonra da, daha başlangıca bu gibi anormallikleri önleme üzere vazettiğimi

¹³² Özdağ, a.g.e., 1991, s.154.

¹³³ Erkanlı, a.g.e., s. 39.

¹³⁴ Taşer, a.g.e., ss. 100-103.

prensip, uygulamada tam olarak yerine getirilmediği için geniş bir telafisi mümkün olmayan ihtilatlara yol açmıştır. Bu gerçekler karşısında da emir kumanda kademesinde yüksek rütbeyi işgal edenlerin tümünün, başka hizmet sektörlerine aktarılacak üzere Silahlı Kuvvetlerden ayrılması zaruri bir icap olmuştur.”

Bahsi geçen beklentiler ve durumlar gerekçe gösterilerek 27 Mayıs 1960 darbesinden hemen sonra ordudaki tasfiyeler başlamıştır. Bu kapsamda ABD ve NATO yetkilileri ile görüşen Cemal Gürsel, ordunun gençleşmesi için adımlar atılacağını belirtmişti. Cemal Gürsel Temmuz 1960 Harp Akademisi diploma töreninde “*Ordu Hasta*” ifadesini kullandığı konuşmasında orduda kapsamlı bir değişikliğin yapılacağını ilk sinyallerini vermişti.¹³⁵

Kapsamlı değişiklik yapılabilmesi için öncelikle NATO gibi bir güçten destek alınması gerekmişti. NATO, Türkiye’deki değişimlere paralel olarak orduda ki değişimin kaçınılmaz olduğunun belirtmiştir. Türkiye, NATO’ya üye olmakla ülke savunmasında önemli değişikliklerin olacağı hatta dış politikanın bu durumdan etkileneceğinin farkında idi. Türkiye’nin Sovyet Rusya’ya komşu olması savunma planlarının yeniden şekillenmesine neden olmuştur. NATO, Sovyet Rusya’nın bir saldırısı karşısında Türk Silahlı Kuvvetleri’nin daha hızlı hareket edebilmesi ve gerektiğinde gerilla mücadelesi verebilmesi amacıyla subay kadrolarındaki tasfiyeleri desteklemiştir.¹³⁶

ABD’nin Ankara Büyükelçisi Fletcher Warren ile yapılan görüşmelerde Cemal Gürsel, Warren’e orduda kapsamlı bir emeklilik programı uygulayacaklarını belirtmiş ve destek istemiştir.¹³⁷ Bu sürecin hemen başında Türkiye’ye NATO Başkomutanı General Lauris Norstad ve Avrupa Kara Kuvvetleri Komutanı General Palmer ziyareti son derece dikkat çekicidir. Norstad ve Palmer 25 Temmuz 1960 tarihinde Ankara’da Cemal Gürsel ile görüşmüşlerdi. Görüşmede Cemal Gürsel, Norstad’a subay kadrosunda kapsamlı bir emekliliğe gidileceğini belirtmiş, emeklilikten doğacak mali yükümlülük için ABD’den destek talep etmiştir. Norstad ise mali yükümlülük için gerekli yerlerle görüşmeler yapacağını belirterek, emekliliğe destek vermiştir. Görüşmeden bir gün sonra Milli Birlik Komitesi olağanüstü toplantıya çağırılmıştı.

¹³⁵ Aydemir, *Hatıratım*, s. 385.

¹³⁶ Özdağ, *Menderes Döneminde....*, s.50.

¹³⁷ Kıyanç, *a.g.t.*, s. 69.

Toplantıda Emekli Sandığı Kanunu'na konulacak ek maddeler ele alınmıştı. Böylece 25 yılını dolduranların emekli olmalarının yolu açılmıştır.¹³⁸

Bunun üzerine 3 Ağustos 1960 tarihinde Milli Savunma Bakanı Fahri Özdilek ve Milli Birlik Komitesi üyesi Alparslan Türkeş'in katıldığı basın toplantısında emekli edilen amiraller ve generaller basına duyurulmuştu. Milli Savunma Bakanı Fahri Özdilek, yasanın amacına uygun olarak şahsi kararıyla emekliye ayrılmıştı. Emekli edilen generallerin 185'i kara, 20'si deniz, 25'i Hava Kuvvetlerinden, 5'i de Jandarma Genel Komutanlığındandı. Rütbelerine göre emekli edilen 235 generalin 6'sı Orgeneral ve Amiral, 2'si Korgeneral ve Amiral, 69'u Tümgeneral ve Amiral, 131 tanesi Tuğgeneral ve Amiral, 5 tanesi ise Jandarma generaliydi.¹³⁹

Tasfiye listeleri kısa sürede hazırlanmış ve karara bağlanmıştı. Türk Silahlı Kuvvetleri'nde bulunan generallerin yaklaşık %80'i emekli edilmiş, yerlerine bir iki rütbe alttan isimler atanmıştı. Karar son derece gizli tutulmuş ve yeni atanan komutanların görevlerine başlamaları için emir verilmişti. Özel kuryelerle emekli edildiklerini öğrenenler aynı zamanda yerine geçen isimle de karşılaşmışlardı. Böylece Milli Birlik Komitesi generallerin emeklilik neticesinde karşı hamlede bulunmalarını engellemişlerdi. Bunun yanı sıra emekli edilen generallerin yerine atananlar ise yıllarca beklemek zorunda kalacakları makamlara bir günlük gibi kısa sürede atanmaları karşısında 27 Mayıs 1960 darbesine bağlılıklarının artırılması planlanmıştı.¹⁴⁰

Türk Silahlı Kuvvetleri'nden tasfiyeler son derece hızlı cereyan etmişti. Tam sayısı belli olmasa da 5000 sayısına ulaşan subayın emekliliğinin hazırlanmasında bir dizi hatalar meydana gelmişti. Listeler oluştururken kimi zaman kişisel tutumlar ortaya çıkmış ve bu durum atılan adımın sonrasında eleştirilmesine neden olmuştu. Tasfiyelerin belli bir plana göre yapılmadığı hakkında Çetin Yetkin eserinde şöyle belirtmiştir:¹⁴¹

---

¹³⁸ Özdağ, *Menderes Döneminde...*, s. 302.

¹³⁹ *Milîyet Gazetesi*, "Ordu Gençleşti", 4 Ağustos 2019, s.1 ve 5.

¹⁴⁰ Erkanlı, *a.g.e.*, s. 42.

¹⁴¹ Çetin Yetkin, *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika 27 Mayıs 1960-12 Mart 1971-12 Eylül 1980*, 4. Basım, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya 2007, s. 29-30 naklen EMİNSU'nun Yuvaya Dönüş Davası, Tarih Belirtilmemiş, s. 23-24.

“Genç bir kurmay yarbay emekliye ayrılmış, albay olan yaşlı ağabeyi orduda kalmıştır.

Harp Akademisini birincilikle bitirerek Devlet Başkanının elinden diplomasını ve altın kol saati hediyesini alan genç bir kurmay binbaşıya ertesi gün emeklilik tebligatı yapılmıştır.

38 yaşında ve iki yıl sonra generallik sırasında olacak milletlerarası değerde jet pilotu kurmay subay emekliye sevk edilmişti. Bu subaylar yabancıların yaptığı dolgun ücretli teklifleri ağlayarak kabul etmek zorunda kalmışlar ve bugün Amerikan Hava Yollarında çalışmışlardı.

Radar mühendisi bir albay emekliye sevk edilmiş, fakat orduya ait radarların montesi için 5600 lira ücretle yeniden hizmete alınmıştır.

40 yaşında bir kurmay albay emekliye ayrılmış, 46 yaşında bir binbaşı orduda bırakılmıştır.

47 yaşında bir general emekliye sevk edilmiş, 55 yaşında bir albay orduda bırakılmış...”

Emekli edilen subayların hayat şartlarının sıkıntıya düşmemesi için bazı adımlar atılmış, hak mahrumiyetinin önüne geçilmeye çalışılmıştı. Bu kapsamda emekli edilen subayların bir kısmının yeni kurulan kuruluşlarda görevlendirilmesi planlanmıştı. Bunun yanı sıra konut sorununun çözülmesi için İstanbul, Ankara ve İzmir’de lojman yapılmaya başlanmıştı.¹⁴² Ancak atılan tüm adımlar beklentileri karşılamamıştı. Bunun üzerine emekli edilenler Emekli İnkılap Subaylar (EMİNSU) Derneği adı altında örgütlenmişlerdi. Bu dernek altında örgütlenen emekli subaylar kamuoyunda yer etmek için önemli çaba göstermiş hatta 24 Aralık 1960 tarihinde darbe girişiminde bulunmuşlardı.¹⁴³

Bu darbe girişimi aslında 24 Aralık 1960 gecesinde Harp Akademisi önüne gelen EMİNSU Derneği üyesi küçük bir gruptan ibaretti. Ancak Milli Birlik Komitesi için önemli bir fırsattı. Kamuoyunda güç kazanmaya başlayan EMİNSU Derneği üyelerine karşı ard arda gözaltılar başlamıştı. Bu durum EMİNSU Derneğinin zayıflamasına neden olmuştu. EMİNSU meselesi Türkiye’nin yeniden sivilleşme sürecinde de Çankaya’da bir araya gelen Cemal Gürsel başkanlığındaki siyasi parti liderleri ile yapılan görüşmede gündeme gelmişti. Çankaya Protokolü olarak ifade edilen

¹⁴² Erkanlı, *a.g.e.*, s. 40-41; Kıyanç, *a.g.t.*, s. 71-72; Seyhan, *a.g.e.*, s. 103-104.

¹⁴³ Aydemir, *Hatıratım*, s. 66-68.

protokolde Türk Silahlı Kuvvetleri'nden emekli edilen subayların geri dönmemesi kararlaştırılmıştı. Milli Birlik Komitesi'nin tutumu karşısında iyice güç kaybeden EMİNSU Derneği, 06 Eylül 1961 tarihinde Ankara Örfi İdare tarafından kapatılmıştır.¹⁴⁴

2.2.2. 147'ler Olayı

Milli Birlik Komitesi darbenin hemen sonrasında Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki tasfiyelere odaklanmıştı. Kısa sürede ordu içerisinde planlanan reform kapsamında onlarca subay ve general emekli edilmişti. Böylesine bir hamle gerek yurtiçinde gerekse yurtdışından destek bulmuştu. Bu destek Milli Birlik Komitesi'ni ikinci sıradaki Üniversitelere yönlendirmişti. Üniversitelerde de Türk Silahlı Kuvvetleri'nde uygulanan plan yürürlüğe konulmuştu. Üniversitelerin 27 Mayıs 1960 darbesine uygun hale getirilmesi için tasfiye sürecine başlanmıştı. Üniversitedeki iş ve işleyiş hakkında gerekli bilgiye sahip olmadıklarından ötürü bu kez atılacak adımlar üniversitenin içinden oluşturulan komisyonlarla yürütülmüştü. Ancak atılacak adımlar kısa sürede 147'ler olarak adlandırılacak personel tasfiyesine dönüşmüştü.¹⁴⁵

27 Mayıs 1960 darbesinin hemen başından itibaren üniversitelerden büyük bir kısım darbeye destek vermişti. Darbenin hemen ardından üniversite hocaları davet edilmiş ve darbenin yasal alt yapısı hazırlanmıştı. Böylece bir kısım üniversite darbe sonraki sürecin belirlenmesinde etkin rol üstlenmiştir. Bu olumlu birliktelik 28 Ekim 1960 tarihine kadar sürmüştür. Milli Birlik Komitesi'nin üniversitelerden sorumlu üyesi İrfan Yılmaz ile Prof. Cihat Abaoğlu 147 isminin üniversitelerden ihracı için bir liste hazırlamışlardı.¹⁴⁶ Listede isimlerin nasıl yer aldığı hakkında Orhan Erkanlı tasfiyenin belirli bir plana göre yapılmadığını, her türlü kanaate, inanışa taarruz edildiğini belirtmişti. Erkanlı, ideolojik bir sınır çizmediklerini hatta tasfiyeye bahane bulmak için doğum yeri şarkta olanı Kürtçü diye, namaz kılanları softa diye, kitabı olanları intihal yapmıştır diye, kitabı olmayanı kitap yazmadığından, öğrencileri ile iletişimi iyi olanları laubali veya ahlaksız diye, öğrencileri ile iletişimde sorun yaşayanları kaba

¹⁴⁴ *Milliyet Gazetesi*, "Eminsu Derneği Dün Kapatıldı", 07 Eylül 1961, s. 1.

¹⁴⁵ Erkanlı, *a.g.e.*, ss. 43-46.

¹⁴⁶ Küçük, *a.g.e.*, 114.

oldukları için tasfiye edildiklerini belirtmiştir.¹⁴⁷ 28 Ekim 1960 tarihli “*Üniversiteler Öğretim Üyelerinden Bazılarının Vazifelerinden Affına ve Bazılarının Diğer Fakülte ve Yüksek Okullara nakline Dair Kanun*”a göre üniversitelerden 147 akademisyen tasfiye edilmiştir.¹⁴⁸

Üniversiteden tasfiye Türk Silahlı Kuvvetleri’nde olduğu gibi son derece hızlı ve özensiz yapılmıştır. Apar topar yapılan listelerde hatalar gözden kaçmamıştı. Bir kısmında isim yanlışlığı vardı. Mesela Mina Urgan’ın soyadı İrgat olarak yazılmıştı.

---

¹⁴⁷ Erkanlı, *a.g.e.*, s.45.

¹⁴⁸ *Resmi Gazete*, 28.10.1960, Sayı: 10641, s.266-267: Ord. Prof. Dr. Tevfik Remzi Kazancıgil, Ord. Prof. Dr. Kazım İsmail Gürkan, Ord. Prof. Dr. Fahri Arel, Ord. Prof. Dr. Naci Bengisu, Ord. Prof. Dr. Muzaffer Esat Güçhan, Ord. Prof. Dr. Ekrem Şerif Egeli, Ord. Prof. Dr. Naşit Erez, Ord. Prof. Dr. İhsan Şükrü Aksel, Ord. Prof. Dr. Cevat Kerim İncedayı, Ord. Prof. Dr. Osman Cevdet Çubukçu, Ord. Prof. Dr. Ekrem Behçet Tezel, Ord. Prof. Dr. Zeki Zeren, Ord. Prof. Dr. Ahmet Tevfik Berkman, Ord. Prof. Dr. Üveis Maskar, Ord. Prof. Dr. Abdülhak Kemal Yörük, Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil, Ord. Prof. Dr. Hakkı Saymen, Ord. Prof. Dr. Kemalettin Birsen, Ord. Prof. Dr. Halil Arslanlı, Ord. Prof. Dr. Mazhar Nedim Göknil, Ord. Prof. Dr. Galip Okandan, Ord. Prof. Dr. Ali Tanoğlu, Ord. Prof. Dr. Mazhar Şevket İpşiroğlu, Ord. Prof. Dr. Nurettin Çuhadar, Ord. Prof. Dr. Emin Onat, Ord. Prof. Dr. Feridun Ansan, Ord. Prof. Dr. Ratip Berker, Ord. Prof. Dr. Hilmi İleri, Prof. Dr. Kamil Akol, Prof. Dr. Şevket Soysal, Prof. Dr. Kenan Tükel, Prof. Dr. Müfide Küley, Prof. Dr. Muhterem Gökmen, Prof. Dr. Şinasi Hakkı Erel, Prof. Dr. Ömer Özek, Prof. Dr. Ziya Öktem, Prof. Dr. Necmettin Polvan, Prof. Dr. Hıfzı Timur, Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya, Prof. Dr. Takyittin Mengüşoğlu, Prof. Dr. Afif Erzen, Prof. Dr. Minâ (Urgan) İrgat, Prof. Dr. Fuat Sezgin, Prof. Dr. Sabahattin Eyüboğlu, Prof. Dr. Süheyla Bayrav, Prof. Dr. Kudret Mavitan, Prof. Dr. Bekir Daoğlu, Prof. Dr. Orhan Safa, Prof. Dr. Muhittin Binan, Prof. Dr. Sabri Oran, Prof. Dr. Kemal Ahmet Aru, Prof. Dr. Necati Engez, Prof. Dr. Necati Acun, Prof. Dr. Yusuf Berdan, Prof. Dr. Orhan Ünsaç, Prof. Dr. Turgan Sabis, Prof. Dr. Reşat Nalbantoğlu, Prof. Dr. Yavuz Abadan, Prof. Dr. Bülent Nuri Esen, Prof. Dr. Rahmi Ören, Prof. Dr. Hâmit Sadi Selen, Prof. Dr. Muhittin Erel, Prof. Dr. İzzet Birand, Prof. Dr. Aziz Köklü, Prof. Dr. Fadıl Hakkı Sur, Prof. Dr. İbrahim Hakkı Karafaki, Prof. Dr. Halet Çambel, Prof. Dr. Hikmet Belbez, Prof. Dr. Hasan Eren, Prof. Dr. Emin Bilgiç, Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk, Prof. Dr. Zafer Paykoç, Prof. Dr. Hâmi Kocaş, Prof. Dr. Behçet Kamay, Prof. Dr. Kâzım Aras, Prof. Dr. Vefik Vassaf Akan, Prof. Dr. İzzet Kantemir, Prof. Dr. Celal Ertuğ, Prof. Dr. Abdülbaki Nusret Hızır, Prof. Dr. İsmail Nafiz Alkan, Prof. Dr. Selim Palavan, Prof. Dr. Mustafa Santur, Prof. Dr. Münir Ülgür, Prof. Dr. Enver Berkmen, Prof. Dr. Celal Saraç, Doç. Dr. İbrahim Berkan, Doç. Dr. Ziya Üstün, Doç. Dr. Tahsin Artunkal, Doç. Dr. Cihat Gürsan, Doç. Dr. Baha Sezer, Doç. Dr. Rauf Saygın, Doç. Dr. Ercüment Bora, Doç. Dr. Merih Odman, Doç. Dr. Şinasi Güçhan, Doç. Dr. Ferhan Berker, Doç. Dr. Türkan Erbenği, Doç. Dr. Halit Kayalı, Doç. Dr. Rana Kartal, Doç. Dr. Rahmi Çobanoğlu, Doç. Dr. Bülent Köprülü, Doç. Dr. Zahit İmre, Doç. Dr. Halit Kemal Elbir, Doç. Dr. Ferih Tongsir, Doç. Dr. Necmettin Berkin, Doç. Dr. İsmet Giritli, Doç. Dr. Münir Aktepe, Doç. Dr. Abdükadir Karahan, Doç. Dr. Cevdet Perin, Doç. Dr. Adnan Benk, Doç. Dr. İsmail Yalçınlar, Doç. Dr. Haldun Taner, Doç. Dr. Aran Ersümer, Doç. Dr. Eyüp Kömürcüoğlu, Doç. Dr. Orhan Bolak, Doç. Dr. Necibe Saraçoğlu, Doç. Dr. İsmail Utkular, Doç. Dr. Mehpare Helibronn, Doç. Dr. S. Bayramoğlu, Doç. Dr. S. Nigâr, Doç. Dr. Memduh Yaşa, Doç. Dr. Mukbil Özyörük, Doç. Dr. Şerif Baştav, Doç. Dr. Enver Bostancı, Doç. Dr. Belma Çakmur, Doç. Dr. Necip Berksan, Doç. Dr. Alaattin Orhon, Eylemsiz Doç. Dr. Servet Güvener, Eylemsiz, Doç. Dr. Yusuf Keçeci, Eylemsiz Doç. Dr. Arsan Zarfçı, Başasistan Dr. İhsan Ünlüer, Başasistan Dr. Fikret Avunduk, Başasistan Dr. Kemal Aydınlioğlu, Başasistan Dr. Orhan Ternar, Başasistan Dr. Selim Baruh, Başasistan Dr. Mehmet Dinçöz, Öğretim Görevlisi Dr. Fikret Ozansoy, Asistan Dr. Yani Stomadiyadz, Asistan Dr. Ahmet Akdoğan, Asistan Dr. Şevkiye İnalçık, Asistan Aristidi Karyofili, Asistan Ayhan Önder, Asistan Aydın Aydıncı, Asistan Slavço, Asistan Özer Ozankaya, Asistan Olcay Kansu, Asistan Orhan Duru, Asistan Atilla Tolun.

Başasistan Fikret Avunduk üniversite kadrosunda değildi. Bunun yanı sıra unvanlarda da göze çarpan hatalar vardı. Listede yer alan *Eylemsiz Doçent* ve *Üniversite Doçenti* diye bir unvan yoktu. Bu durum üniversiteden tasfiyelerin son derece özensiz yapıldığını göstermektedir.¹⁴⁹

Milli Birlik Komitesi'nin üniversite tasfiyesi kararı sert tepki ile karşılamıştı. O güne kadar üniversitenin desteğini alan Milli Birlik Komitesi, Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinden yaklaşık beş bin subayın emekliye ayrılmasında karşılaşmadığı tepkiye güvenmiş, üniversite tasfiyesinde desteğin devam edeceğini düşünmüştür. Ancak listenin açıklanmasıyla üniversiteler sert tepki göstermiştir. İstanbul Üniversitesi Rektörü Sami Onar, İTÜ Rektörü Fikret Narter, Ankara Üniversitesi Rektörü Suat Kemal Yetkin, Ege Üniversitesi Rektörü Mustafa Uluöz, ODTÜ Rektörü Turhan Feyzioğlu üniversitedeki ihraçları protesto etmiş ve görevlerinden istifa ettiklerini açıklamışlardı.¹⁵⁰

Üniversitelerden beklenmeyen tepki nihayetinde Milli Birlik Komitesi içerisinde endişeye neden olmuştu. Milli Birlik Komitesi en büyük destekçisi üniversiteyi kaybetme ile karşı karşıya gelmişti. Öğrencilerin Milli Birlik Komitesi aleyhinde gösteriler yapacağı iddiaları endişenin artmasına neden olmuştu. Tepkinin kısa süre sonra Milli Birlik Komitesi karşıtı bir havaya dönüşeceği endişesi Milli Birlik Komitesi'ni harekete geçirmişti. Milli Birlik Komitesi'nin üç üyesi Orhan Erkanlı, İrfan Solmazer ve Numan Esin İstanbul'a giderek gelişmeleri bizzat takip etmişlerdi. Üniversiteleri ve öğrenci yurtlarını ziyaret eden üyeler, öğrencilerle bir araya gelmişlerdi. Görüşmelerde üyeler telkin edici ifadelerinin yanı sıra sert ifadelere de yer vermişlerdi. Üniversitelerde başlayacak bir hareketlenmenin kısa sürede muhalif kesimi harekete geçireceğinden derin endişe duyan Milli Birlik Komitesi gerginliği azaltmaya çalışmışlardı. Milli Birlik Komitesi'nin üniversite tasfiyesinin tekrar ele

---

¹⁴⁹ Mehmet Ö. Alkan, "1960 Darbesi ve Üniversiteden Tasfiyeler: 147'ler Olayı", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 286, 2017, s. 60.

¹⁵⁰ Küçük, *a.g.e.*, s. 114.

alınacağı ve kapsamlı inceleneceği açıklamaları havayı yumuşatmış ve nihayetinde istifa eden rektörler görevlerine dönmesi ile gerginlik sonlandırılmıştır.¹⁵¹

Üniversiteden tasfiye geniş bir kesim tarafından eleştirilmiş, tepkilerle karşılaşmıştı. O güne kadar Üniversitenin darbeye verdiği desteği eleştirilmesine neden olmuştu. Bunun üzerine ilgili kanunun 5. maddesi (Madde 5- İşbu kanunla görevlerinden affedilenler bir daha üniversite öğretim üyeliği veya yardımcılığını vazifesi ile görevlendirilemezler) tekrar gözden geçirilmişti. Konu Ocak 1961 tarihinde MBK tarafından ele alınmış, uzun görüşmeler neticesinde karara varılmamıştı.¹⁵²

2.2.3. Yargıdan Tasfiyeler

Demokrat Parti tarafından Emekli Sandığı Kanunu'nun 39. Maddesiyle yüksek yargı mensuplarının da 25 yılı doldurmuş olanların resen emekliye sevki hükmü Yüce Adalet Divanı tarafından Anayasa İhlali suçu kapsamında değerlendirilmişti. Bu süreçte Demokrat Parti tarafından emekli edilenlerin 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında görevlerine dönüşleri gündeme gelmişse de Adalet Bakanı Amil Artus bu hareketin doğru olmayacağını belirtmiştir. 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında yüksek yargıdan tasfiye tekrar gündeme gelmişti. Ülkenin yeniden şekillendirme kaygısıyla hareket eden darbeciler, bürokrasinin Demokrat Parti etkisinde olduğu gerekçesiyle yargının üst kesiminde değişikliğe gitmiştir. Bu kapsamda Yargıtay'dan 66, Danıştay'dan 28, 520 Hâkim ve Savcı emekliye sevk edilmişlerdi. Böylece Demokrat Parti zamanında yapılan düzenleme ile 16 yargı üyesi emekli edilmiş ve bu durum Anayasa İhlali davasında yer almıştı. Aynı düzenleme ile 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında yargıda da kapsamlı bir tasfiye süreci yaşanmıştı.¹⁵³

2.2.4. 14'lerin Tasfiyesi

Milli Birlik Komitesi içerisinde 27 Mayıs 1960 darbesinin daha ilk günlerinden itibaren görüş ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamıştı. Ülke yönetimini ele geçirmek

¹⁵¹ Kıyanç, a.g.t., s. 75-76; *Milliyet Gazetesi*, "Üniversiteler Kanunu ve Tasfiyeyi Tekrar Gözden Geçirmek Üzere İnceleme Heyeti Haftaya Kuruluyor", 02 Kasım 1960, s.1; *Milliyet Gazetesi*, "Eski Rektörler Tekrar Seçildi", 05 Kasım 1960, s.1.

¹⁵² *Milliyet Gazetesi*, "14'ler için Karar Kurucu Meclis'e Kaldı", 07 Ocak 1961, s. 1 ve 5.

¹⁵³ Osman Doğru, *27 Mayıs Rejimi*, İmge Kitapevi, Ankara 1998, s. 108.

amacıyla farklı görüşlerden bir araya gelen Milli Birlik Komitesi, alınan kararlarda bu görüş farklılıkları ortaya çıkmaya başlamıştı. Yaşanan en önemli tartışma ülkenin sivil iktidara bırakılması hususunda yaşanmıştı. Milli Birlik Komitesi'nde Alparslan Türkeş önderliğinde, Dündar Taşer ve Muzaffer Özdağ gibi isimlerin başını çektiği radikaller olarak adlandırılan grup askeri yönetimin ülke yönetiminde kalması gerektiğini, atılması planlanan reform adımlarının sivil bir iktidar ile atılamayacağını, politik meseleler kapsamında başarısız olacağını savunmuşlardı.¹⁵⁴

Milli Birlik Komitesi içerisinde şekillenen gruplar kendi başına hareket etmeye başlamıştır. Alparslan Türkeş'in başını çektiği radikaller, çeşitli görüşmeler yaparak fikirlerini benimsetmeye çalışmışlardı. Talat Aydemir, Cemal Gürsel ile 3 Ekim 1960 tarihinde yaptığı görüşme de Gürsel, Milli Birlik Komitesi içerisindeki gruplaşmaya dikkat çekerek bu durumdan duyduğu rahatsızlığı ifade etmişti. Alparslan Türkeş'in görüştüğü en önemli isim Talat Aydemir'di. İki yakın dost yaptıkları görüşmede, Alparslan Türkeş Talat Aydemir'e Milli Birlik Komitesi'nin lağvedilmesini teklif etmişti.¹⁵⁵ Talat Aydemir bu süreçte Alparslan Türkeş yanında değil Cemal Gürsel'in yanında yer alarak tasfiyeye katkı vermiştir. Böylece Milli Birlik Komitesi bünyesinde radikallerin tasfiyesi ile oluşan güç boşluğu kendine yakın isimlerle oluşturulan Silahlı Kuvvetler Birliği doldurmuştu. Bu nedenle 14'lerin tasfiyesi sadece Milli Birlik Komitesi'nin iç meselesi olmamış asker ve siyasetin odak noktası haline gelmişti. Alparslan Türkeş'in başını çektiği radikaller yaptıkları görüşmelerle destek arama çabalarına karşılık bulamadıklarının yanı sıra bu durum tasfiye sürecinin hızlanmasına da neden olmuştu.¹⁵⁶

Alparslan Türkeş'e göre Milli Birlik Komitesi içerisinde önemli tartışmalardan birisi de iktidarın biran evvel Cumhuriyet Halk Partisi'ne bırakılmasıydı. İsmet İnönü'nün Milli Birlik Komitesi üyelerini etkilemeye çalıştığını iddia eden Alparslan Türkeş ve arkadaşları bu anlayışa karşı çıkmıştır.¹⁵⁷ Hatta daha sonra Alparslan Türkeş'in kendisiyle birlikte Milli Birlik Komitesi üyesi 14 kişinin gözaltına alınarak ülke dışına zorunlu göreve gönderilmesinde temel rolün Cumhuriyet Halk Partisi ve İsmet İnönü

¹⁵⁴ Özdağ, *Menderes Döneminde...*, s. 281-282.

¹⁵⁵ Aydemir, *Hatıratım*, s. 61-63.

¹⁵⁶ Esin, *a.g.e.*, s. 165.

¹⁵⁷ Alparslan Türkeş, *27 Mayıs ve Gerçekler*, Berikan Yayınları, Ankara 2000, s. 44.

olduğunu iddia etmiştir. Bunun yanı sıra bu tasfiyenin nedenlerini şöyle ifade etmiştir:¹⁵⁸

1. Milli Birlik Komitesi üyelerinin siyasi yetkilerinin az olması,
2. Senatörlük tartışmaları,
3. Komünistlerin Milli Birlik Komitesi üyeleri arasına sızarak onların fikirlerini etkilemesi,
4. Alparslan Türkeş ve etrafındakilerin Türkçü olarak dışlanması,
5. Mason localarının Milli Birlik Komitesi üyelerine tesir etmesi.

Cemal Gürsel kendilerinin tasfiye edilecekleri endişesiyle tasfiye kararı almıştır. Süreç son derece gizli yürütülse de tasfiye edilecekler haber almış ancak tarihin ne zaman olacağını öğrenememişlerdi. Numan Esin anılarında, tasfiye kararı üzerine önlem olarak bir arada bulunmayı ve bilinmeyen bir başka adreste kalmayı planladıklarını ifade etmişti. Ancak tüm hazırlıklara rağmen tasfiye edilen gece harekete geçilememiştir. Neticede 13 Kasım 1960 sabahında tasfiye için harekete geçilmiş ve Milli Birlik Komitesi'nin 14 üyesi gözaltına alınarak yurtdışı göreve gönderilmiştir.¹⁵⁹

Feroz Ahmad'a göre, 14'lerin tasfiyesini radikalizmden ürken Türk burjuvazisi tarafından son derece olumlu karşılanmıştı. Buna karşın Türk Silahlı Kuvvetleri'nde özellikle genç subaylar arasında kızgınlığa neden olmuştu. Milli Birlik Komitesi bünyesinde böylesine bir ayrılık güç boşluğunu meydana getirmiş, bu durum komplocu grupların yeniden oluşmasına ortam hazırlamıştı.¹⁶⁰ Çağlar Keyder ise tasfiye ekonomik yapının rahatlamasını sağladığını belirtmişti. Keyder'e göre bu tasfiye devletçilik ve planlı iktisat yolunda kapitalist rasyonalitenin temelleri güçlendirilmiştir.¹⁶¹

---

¹⁵⁸ Türkeş, *a.g.e.*, s. 107.

¹⁵⁹ Kurmay Albay Alparslan Türkeş, Yeni Delhi; Kurmay Yarbay Orhan Kabibay, Brüksel; Kurmay Binbaşı Orhan Erkanlı, Meksika; Deniz Kurmay Binbaşı Münir Köseoğlu, Stockholm; Kurmay Albay Mustafa Kaplan, Lizbon; Tankçı Binbaşı Muzaffer Karan, Oslo; Kurmay Binbaşı Şefik Soyuyüce, Kopenhag; Piyade Binbaşı Fazıl Akkoyunlu, Kabil; Deniz Kıdemli Yüzbaşı Rıfat Baykal, Tel Aviv; Kurmay Binbaşı Dündar Taşer, Rabat; Kurmay Yüzbaşı Numan Esin, Madrid; Kurmay Yüzbaşı İrfan Solmaz, Lahey; Kurmay Yüzbaşı Muzaffer Özdağ, Tokyo; Jandarma Yüzbaşı Ahmet Er, Trablusgarp; Esin. *a.g.e.*, s. 169.

¹⁶⁰ Ahmad, *a.g.e.*, s. 170.

¹⁶¹ Çağlar Keyder, *Emperyalizm Azgelişmişlik ve Türkiye*, Birikim Yayınları, İstanbul 1976, s. 123.

2.2.5. Silahlı Kuvvetler Birliği

14'lerin tasfiyesi Milli Birlik Komitesi içerisinden güç dengelerini derinden sarsmıştı. Her ne kadar darbe kendi içinde bir ayıklama yapmış görünse de o güne kadar Türk Silahlı Kuvvetleri'nde gelişmeler karşısındaki derin endişenin gün yüzüne çıkmasına ortam sağlamıştı. Özellikle albay rütbesindeki subaylar gelişmeler karşısında derin endişe duymuşlardı. Bu endişelerin giderilmesi amacıyla bir çatı rgt olarak Silahlı Kuvvetler Birliği kurulmuştu. Böylece Türk Silahlı Kuvvetleri içerisindeki endişe giderileceği gibi, endişe sonucunda oluşabilecek cunta yapılanmalarının da önüne geçilmeye çalışılmıştı.¹⁶²

Silahlı Kuvvetler Birliği'nin kuruluşunda ön planda 27 Mayıs 1960 darbesinin ilk planlamacılarından olan ancak daha sonra Kore görevi nedeniyle darbe sürecinde yer alamayan Talat Aydemir bulunmaktaydı. lkeye döndükten sonra Alparslan Türkeş ve arkadaşları tarafından ilgiyle karşılanan, tepkilere rağmen Harp Akademisi'nin başına atanan Aydemir, 14'lerin tasfiyesini önceden bilmesine karşın sessiz kalmıştı. Talat Aydemir yaşanan bu g boşluğunda ön plana çıkmış ve Silahlı Kuvvetler Birliği'nin kurulmasında önemli rol oynamıştı. Silahlı Kuvvetler Birliği'nin kuruluşuna Türk Silahlı Kuvvetler bünyesinden olduğu gibi Milli Birlik Komitesi yelerinden bazıları da destek vermişti.¹⁶³

Silahlı Kuvvetler Birliği kısa sürede güçlenmişti. Bu g Milli Birlik Komitesi hkimiyetini kaybetmesine neden olmuştu. Kısa süre sonra bu iki yapı karşı karşıya gelmişti. Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'in görevinden alınarak Washington'da NATO bünyesinde görevlendirilmesi Silahlı Kuvvetler Birliği ile Milli Birlik Komitesi'ni karşı karşıya getirmişti. Silahlı Kuvvetler Birliği, Tansel'in görevinden alınması üzerine bazı birlikleri harekete geçirmiş ve Cemal Grsel'e ültimatom vermişti. Savaş uçakları ankaya köşkü üzerinden alçak uçuş yapması Milli Birlik Komitesi'ne karşı güç mücadelesinin de Silahlı Kuvvetler Birliği adına kazanıldığının bir işaretiydi. Cemal Grsel, Tansel kararını geri çekmek zorunda kalmıştı. Bu g gösterisi öylesine bir noktaya ulaşmıştı ki Tansel'i taşıyan uçak Türk

¹⁶² Can Kaya İsen, *22 şubat 21 Mayıs Geliyorum Diyen İhtilal*, Tan Gazetesi Matbaası, İstanbul 1964, s. 15; Ahmad, *a.g.e.*, s. 217.

¹⁶³ Küçük, *a.g.e.*, s. 124.

hava sahasını terk etmeden savaş uçakları tarafından geri döndürülmüştü Tansel'in görevlendirmesini sonrasında kazanılan zaferle Silahlı Kuvvetler Birliği ikinci bir ulti­matom vererek 27 Mayıs 1960 darbesinin hareketinin en üst rütbelisi Cemal Madanoğlu ile darbe sabahı yürütülen Çankaya hareketinin mimarı Osman Köksal'ın görevlerinden alınmasını istemişti. Silahlı Kuvvetler Birliği'nin ulti­matomu Milli Birlik Komitesi içerisinde derin endişe yaratsa da Sami Küçük'ün belirttiğine göre komite üyelerinden Mucip Ataklı, Haydar Tunçkanat, Emanullah Çelebi, Kadir Kaplan ve Ekrem Acuner tarafından desteklenmişti.¹⁶⁴

Silahlı Kuvvetler Birliği Milli Birlik Komitesi karşısında güç kazanması Türk Silahlı Kuvvetleri üst komutasını rahatsız etmiştir. Talat Aydemir'in bu süreçte etkin rol oynaması Silahlı Kuvvetler Birliği'ni hiyerarşiye bağlanma ihtiyacını ortaya çıkarmıştı. Komuta kademesinin “Albaylar Cuntası” olarak adlandırdığı Silahlı Kuvvetler Birliği'nin Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bir parçası olması amacıyla başkanlığına Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay geçmişti. Cevdet Sunay'ın başkanlığına geçtiği Silahlı Kuvvetler Birliği, 28 Haziran 1961 tarihinde yaptığı toplantıda genelge yayınlanmıştı. Bu genelge ile ülkenin gidişatı yeniden şekillendirilmişti.¹⁶⁵

“1. MBK, TSK'nın bölünmez bir uzvudur. Onlara vaki bir tecavüz TSK yapılmış addedilir.

2. MBK azaları arasında komiteyi yıpratıcı bir ayrılığı TSK asla tasvip etmez.

3. Seçimde iktidara gelecek siyasi kuvvet, ihtilal ve inkılabı ve bunu yapanlara karşı intikamcı bir hüviyet taşıyamaz. Seçimlere kadar partilerin durumu yakından takip edilir.

4. Yassıada davasında birinci derecede suçlular için Yüksek Adalet Divanı'nın verdiği kararlar derhal tasdik ve infaz edilecektir.

5. Genel Seçim Yassıada Mahkemesi sona erdikten ve cezalar infaz edildikten sonra yapılacaktır. Bu tarih 29 Ekim 1961'i geçemez.

¹⁶⁴ Ahmad, a.g.e., 218-219; Küçük, a.g.e., s. 124.

¹⁶⁵ Aydemir, *Hatıratım*, ss. 69-71.

6. Müspet yoldan ayrılmadıkça seçimlerin sonuna kadar MBK fesih veya (ihanetleri komite tarafından karar altına alınmadıkça) başka bir yolla azaltılmaz ve dağıtılamaz.

7. Seçimlerden evvel MBK başkanının herhangi bir sebeple görevinden ayrılması halinde, Devlet Reisi bir numaralı Anayasa Kanununun hükümleri gereğince seçilecektir.

8. MBK'nın prensip kararı ve tensikat maksadı ile emekliye sevk edilen tekrar Silahlı Kuvvetlerine alınamazlar.

9. Atatürk inkılapları aleyhine hiçbir şekilde taviz verilemez.

10. Seçimle geçen iktidarca ihtilali hazırlayan ve yapanlar, ihtilal hükümeti devamınca ihtilal icabı olan hizmetler ve görevlerde çalışanlar, Yüksek Adalet Divanı üyeleri bu hizmetlerden mesul tutulamazlar ve mahkeme edilemezler.

11. Bu prensip anlaşmasına varanlar ihtilal ve inkılabın teminatını sağlamak için birleşmiş olduklarında, siyasi bir topluluk ve karşı ihtilalci olarak kabul edilmez ve böyle bir gaye de taşımazlar.

12. Avdetlerine bir mahsur olmadığı Silahlı Kuvvetlerce kanaat hası oluncaya kadar 14'ler yurda avdet edemez. Bu hususta karar komitece verilir.

13. MBK üyeleri, seçimden sonra partisiz Cumhuriyet Senatosu üyesi olarak hizmet ettikleri müddetçe anayasa esasları dâhilinde TSK'nın bir parçası olmakta devam edecektir.

14. MBK, çıkardığı kanunlar ve icraatından dolayı seçimle gelen iktidarca sorumlu tutulamaz.

15. TSK, prensipleri tahakkuk ettikten ve siyasi iktidarı vaat edildiği gibi anayasa esaslarına göre partilere devrettikten sonra siyaset dışında kalacak ve asli görevine dönecektir.”

Silahlı Kuvvetler Birliği yayınladığı genelge ile Milli Birlik Komitesi üzerinde bir güç haline geldiğini deklare etmiştir. Genelgede Milli Birlik Komitesi üyeleri ve Yüksek Adalet Divanı üyelerinin aldıkları kararlardan ötürü sorumlu tutulmayacağı açık bir şekilde belirtilmiştir. 27 Mayıs 1960 darbe sonrası süreci yeniden şekillendirmiş, bu süreçte etkin güç olduğunu vurgulamıştır. Silahlı Kuvvetler Birliği bu gücünü sonraki günlerde iyice hissettirmeye başlamış, kritik kararların alınmasında rol oynamıştı. Genelgenin ilk maddesinde Milli Birlik Komitesi'ni adeta bünyesi ve koruması altına almıştır. Komite arasında bir ayrışmanın olmayacağını belirtmiştir. Bunun yanı sıra

ülkenin sivilleşme sürecinde siyasi partilerin faaliyetlerinin dikkatle izleneceğini, bu sürecin bizzat kendisi yürütüleceği vurgulanmıştır. Bu kapsamda seçimlerin ne zaman yapılacağı konusunda farklı sesler bulunsa da kesin bir tarih belirtmiş, 29 Ekim 1961 tarihinden önce gerçekleşmesi gerektiğini duyurmuştur. Bu durum Türk Silahlı Kuvvetleri'nin de biran evvel ülkeyi sivil yönetime bırakmayı amaçladığının kanıtıdır. Genelgede bir başka dikkat çeken husus ise Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde yaşanan tasfiye ile emekli edilen subayların dönüş yolu kapatılmıştı. 14'lerin tasfiyesinin Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından da onaylandığı açık bir şekilde belirtilmiştir.

Silahlı Kuvvetler Birliği genelge sonrasında yaşanan gelişmeler üzerinde etkin rol üstlendiği yukarıda ifade edilmektedir. Bunların ilki genelgenin üçüncü maddesinde belirtildiği üzere Yüksek Adalet Divanı kararları ile ilgiliydi. Yüksek Adalet Divanı yaklaşık 11 aylık yargılama sonrasında kararlarını açıklamıştı. Kararlarda en dikkat çeken hiç şüphe yok ki idam kararıydı. Nihai duruşmanın yapıldığı 15 Eylül 1961 tarihinde karar açıklanmıştı. Yargılamalar neticesinde 15 idam kararı çıkmış, aynı gün Milli Birlik Komitesi tarafından yapılan görüşme de Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın idam kararları onaylanmış, diğer idam kararları ise ömür boyu hapse çevrilmişti.¹⁶⁶

Yüksek Adalet Divanı'nda alınan idam kararları gerek bakanlar kurulu kararı gerekse siyasi parti liderleri tarafından endişeyle karşılanmıştı. Bazı bakanlar idamlar yerine ömür boyu hapis cezasının verilmesi gerektiğini belirtmişti. Cemal Gürsel ile Çankaya'da yaptığı görüşmeye katılan siyasi parti liderleri de idam kararları karşısında yer almışlardı. Milli Birlik Komitesi sivil siyasetin böylesine bir kararı kabul etmemesi üzerine Sami Küçük'ün belirttiğine göre idam kararlarının alınmasında Silahlı Kuvvetler Birliği önemli rol oynamıştı. Cemal Gürsel ile görüşen Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve Kuvvet Komutanları kararın biran evvel uygulanmasını istemişlerdi. Silahlı Kuvvetler Birliği yayınladığı genelgede bu kararların infaz kararlarının derhal uygulanması gerektiğini belirtmişti. Milli Birlik Komitesi tarafından yapılan oylama da Cemal Gürsel, Fahri Özdilek, Sıtkı Ulay, Sami Küçük,

---

¹⁶⁶ *Milliyet Gazetesi*, "Karar Günü, 15 Eylül 1961", s. 1; *Milliyet Gazetesi*, "Komite 12 İdamı Hapse Çevirdi", 16 Eylül 1961, s. 1.

Osman Köksal, Suphi Karaman, Suphi Gürsoytrak, Selahattin Özgür ve Kamil Karavelioğlu red oyu vermişti. Buna karşın Mucip Ataklı, Muzaffer Yurdakuler, Fikret Kuytak, Ekrem Acuner, Sezai Okan, Vehbi Ersü, Kadri Kaplan, Haydar Tunçkanat, Ahmet Yıldız, Refet Aksoyoğlu, Mehmet Özgüneş, M. Şükran Özkaya, Emanullah Çelebi kabul oyu vermiş ve nihayetinde idam kararları onaylanmıştı.¹⁶⁷

Silahlı Kuvvetler Birliği, Yüksek Adalet Divanı kararlarının uygulanması sonrasında ülkenin bir an önce seçime gitmesi gerektiğini belirtmişti. Ancak bu durum Silahlı Kuvvetler Birliği arasında yeni ayrışmalara neden olmuştu. Silahlı Kuvvetler Birliği bünyesindeki genç subaylar seçimlerin daha sonra yapılması gerektiğini, generaller ise bir an evvel seçimin yapılması ve ülke yönetiminin sivillere bırakılmasını savunmuşlardı. Bu ayrışmanın gölgesinde gidilen seçimde beklentilerin aksine Cumhuriyet Halk Partisi tek başına iktidar olabilecek oya erişememişti. Bunun üzerine Harp Akademisinde 21 Ekim 1961 tarihinde yapılan toplantıda TBMM toplanmadan müdahale edileceği kararlaştırılmıştı. Silahlı Kuvvetler Birliği bünyesinde Talat Aydemir'in başını çektiği grubun bağımsız hareket etme çabası karşısında 23 Ekim 1961 tarihinde Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay başkanlığında yapılan toplantıda Cevdet Sunay, seçim sonuçlarına uyulması gerektiğini belirtmişti. Sunay, Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı, İsmet İnönü'nün de başbakan olacağını ifade etmişti. Böylece ülkenin sivilleşme sürecinde Silahlı Kuvvetler Birliği üst düzey seçim sonuçlarını onaylamıştı.¹⁶⁸

Silahlı Kuvvetler Birliği'nin Yüksek Adalet Divanı kararlarının uygulanmasında, seçimlerin yapılmasında ve sonraki süreçte etkili olmasının yanı sıra Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı seçilmesinde de son derece önemli rol oynamıştır. Yukarıda belirtildiği üzere 23 Ekim 1961 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'nda yapılan toplantıda Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, İsmet İnönü'nün başbakan, Cemal Gürsel'in de Cumhurbaşkanı olacağını ifade etmişti. Bunun üzerine 25 Ekim 1961 tarihinde Çankaya'da Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve Kuvvet Komutanlarında hazır bulunduğu toplantıda siyasi parti liderleri Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı

---

¹⁶⁷ Küçük, *a.g.e.*, s. 127; Akyaz, *a.g.e.*, s. 160-161.

¹⁶⁸ Aydemir, *Hatıratım*, ss. 78-84.

olmasında mutabık kalınmıştır.¹⁶⁹ Adalet Partisi içerisindeki muhalif bir grup ise Demokrat Parti'ye yakınlığı ile bilinen Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'i Cumhurbaşkanı adayı olarak göstermişlerdi. Adalet Partisi içerisindeki muhalif grubun bu hamlesi Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde sert bir tepkiyle karşılanmıştı.¹⁷⁰ Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından gösterilen tepki neticesinde Ali Fuat Başgil geri adım atmış ve Cumhurbaşkanlığı adaylığından vazgeçmişti. 26 Ekim 1961 tarihinde yapılan oylamada Cemal Gürsel 434 oy ile Cumhurbaşkanı seçilmiş, Adalet Parti içindeki muhalif kesim ise 156 boş oy kullanmıştı. Böylece ülke Milli Birlik Komitesi ile başlayan 27 Mayıs 1960 darbesini Silahlı Kuvvetler Birliği'nin etkisiyle krizlerle dolu bir süreç neticesinde şartlı olarak sivillere bırakmıştır.¹⁷¹

2.3. Hesaplaşma

27 Mayıs 1960 darbesi getirdiği hava kısa sürede etkisini yitirmeye başlamıştır. Ekonomik uygulamalar başta olmak üzere aldığı birçok karar tartışmalara neden olmuştur. Darbe sonrasında en büyük desteği veren asker kısa süre sonra 27 Mayıs 1960 darbesini eleştirmeye başlamıştır. Asker bu eleştiriye kendine özgü tutmuş, sivillerin böylesine bir eleştiri yapmasına engel olmuştur. Bu nedenle 27 Mayıs 1960 ile hesaplaşma da askerin tek elinde gerçekleşmiştir. Sivillerin bu yönde adım atması ise asker tarafından sert tepki ile karşılaşmıştır.

Türkiye siyasetinde 27 Mayıs 1960 darbesi önemli bir argüman olarak kullanılmıştır. Ülke demokrasisinin karşısında ki en büyük engel olan darbelerin siyasi arenada tartışılması ve bu olgu üzerinde popüler bir yaklaşım sergilenmesi sık sık görülmüştür. Bu kapsamda da atılan adımlar dönemin siyasi gelişmeleri ışığında kullanılmıştır. Bunun yanı sıra 27 Mayıs 1960 darbesinin ele alınmasının önündeki en büyük engel hiç şüphesiz ki ülkede yaşanan darbeler ve nihayetinde askeri vesayet varlığıdır. Bu vesayet varlığı ve destekleyici sivil unsurlar demokrasi sürecinin engellenmesinde en önemli nedenlerinden olmuştur. Türkiye'de darbeler ile hesaplaşma kültürünün gelişmemesinde en büyük engel vesayet devam etmesidir.

¹⁶⁹ *Milliyet Gazetesi*, "Anlaşmaya Varıldı", 25 Ekim 1961, s. 1.

¹⁷⁰ Hikmet Özdemir, *Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanları Seçimleri*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2007, ss. 161-167

¹⁷¹ *Milliyet Gazetesi*, "2. Cumhuriyetin İlk Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel", 27 Ekim 1961, s.1; Özdemir, *a.g.e.*, s. 179-180.

Siyaset sahnesinde darbeler sık sık eleştirilen bir olgu olsa da bu konuda yasal bir adım yıllar sonra atılabılmıştır.

Demokrat Parti mirasında yükselen Adalet Partisi gerek seçim sürecinde gerekse sonrasında yürüttüğü Demokrat Partililere yönelik af çabaları vesayet tarafından sert şekilde engellenmiştir. Üniversite öğrencilerinin af karşıtı gösterileri, basının eleştirel tutumu ve ordunun darbe tehdidi nedeniyle süreç birçok kez kesintiye uğramıştır. Demokrat Partililere yönelik af çabaları yıllar sonra başarıya ulaşabilmiştir. Demokrat Partililere yönelik bir diğer adım ise siyasi haklarının iadesi konusunda Adalet Partisi genel başkanı Süleyman Demirel geri adım atmak zorunda kalmıştır. Süleyman Demirel'in bu adımı Adalet Partisi'ni bölünmeye götürmüştü.

Türkiye'de darbeler ile hesaplaşma için birkaç girişim olsa da kısır döngüde devam etmiştir. Türkiye'de darbeler ile hesaplaşma ile ilgili kapsamlı adım 2012 yılında atılabılmıştır. TBMM bünyesinde bulunan tüm partilerin önergesi ile 2012 yılında "Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu" kurulmuştur. Bu kapsamda İstanbul Milletvekili Nimet Baş başkanlığında 2 Mayıs 2012 tarihinde başlanılan çalışmalar 28 Kasım 2012 tarihinde tamamlanarak TBMM Genel Kurulu'na sunulmuştur. Bu süreçte 27 Mayıs 1960 alt komisyonu tarafından Süleyman Demirel, Ahmet Er, Şefik Soyuyüce, Mehmet Kadir Kaplan, Bedii Faik Akın, Numan Esin, Mustafa Kaplan, Talat Turhan, Ali Kırca, Mete Tuncay, Kurtul Altuğ, Emine Gürsoy Naskali, Nilüfer Bayar Gürsoy, Orhan Birgit, Rasim Cinisli, Sönmez Targan, Mahir Kaynak, Ertuğrul Kürkçü, Ferruh Bozbeyleli ile görüşülmüştür. Böylece ülke tarihinde önemli bir adım atılarak ülkede yaşanan darbe ve muhtıralar ele alınmış, görüşmeler kayıt altına alınarak TBMM nezdine masaya yatırılmıştır.¹⁷²

2.3.1. Şartlı Sivilleşme

Türkiye Cumhuriyeti'nde darbelerin diğer birçok darbeden ayıran en önemli özellik askeri yönetimlerin belirli bir süre sonra yönetimi sivillere bırakmasıdır. Bu durum

---

¹⁷² TBMM, *Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Büyük Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu*, C. I ve II, Elektronik Kitap, Ankara 2012.

askerin belirli dönemlerde gelerek devlet yapısında kapsamlı değişikliklerden sonra sivillere bırakmasına imkân vermişti. 27 Mayıs 1960 darbesini yapanlar o güne kadar hedeflediği ülke yönetimini ele alınca ülke işleyişinin zorluklarıyla da karşılaşmışlardır. Özellikle ekonomik alandaki değişimler ve bunun yönetimi askerin yönetebileceği bir süreç değildi. Milli Birlik Komitesi tarafından ekonomik alanda atılan adımlar kırsal kesim tarafından tepkiyle karşılanmıştı. Bunun yanı sıra aşırı korumacı devlet politikaları kısa sürede onca insanın işsiz kalmasına neden olmuştu. Asker siyasetin ve ekonominin emir komuta ile ilerlemediğini fark edince sivillere bırakmanın daha doğru olduğunu kısa sürede anlamıştı.

Milli Birlik Komitesi'nde, 14'ler olayında belirtildiği gibi, ayrışmanın temel nedeni bu isimlerin sivillere bırakılmasına karşı çıkması değil aslında aşırı korumacılığıdır. Milli Birlik Komitesi üyelerinin anılarda açık bir şekilde görülmektedir ki komite içinde daha ilk günlerden itibaren görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Yönetimin sivillere bırakılması üzerine yaşanan tartışma ve görüş ayrılığı da bunlardan birisiydi. Ancak ayrışmanın açık ifade edilmeyen nedenlerinden biri karşı darbe ihtimaliydi. Ekonomik, siyasi ve askerin kendi içindeki gelişmeler sonrasında 27 Mayıs 1960 darbesini yapanlar yönetimi sivillere bırakmak zorunda kalmışlardı. Öneri olarak da şartlı sivilleşme istenmiştir. Şartlı sivilleşme ile sivillerin attığı her adımda ordu siyasetin üzerinde bir düzenleyici olarak varlığını göstermiştir. Asker sınırları çizmiş, bu sınırların siviller tarafından ihlal edilmesi durumunda ise tehdit etmekten çekinmemiştir.

Sivilleşme sıkı kontrol altında yapılmıştı. Siyasi partilerin attığı her adım Milli Birlik Komitesi tarafından yakından izlenmişti. Seçim propagandalarının başlamasından hemen önce 31 Ağustos 1961 tarihinde Milli Birlik Komitesi üyeleri (Suphi Gürsoytrak, Rafet Aksoylu, Osman Köksal, Ekrem Acuner, Ahmet Yıldız, Kadri Kaplan, Sezai Okan ve Kamil Karavelioğlu), Cumhuriyet Halk Partisi (İsmail Rüştü Aksal, Turhan Feyzioğlu, Emin Paksüt, Ferit Melen), Adalet Parti (Şinasi Osma, Cevdet Perin, Kamil Tekerek, Kamuran Evliyaoğlu), Yeni Türkiye Partisi (İrfan Aksu, Esat Eğilmez, Ertuğrul Alatlı, Celal Gündoğlu), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (Abdulahak Kemal Yörük, Fuat Arna, Seyfi Öztürk, Mustafa Kepir) Memleketçi

Serbest Parti (Esat Çağa, Naci Bozkurt, Zafer Tanyolaç, Süleyman Vaner) yuvarlak masa toplantısına katılmıştı. Toplantıda 12 maddelik gündem ele alınmıştı.¹⁷³

1. *“Meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı yapılmış bulunan 27 Mayıs Devriminin siyasi maksatlarla istismarına meydan verilmemesi,*
2. *Devrimlerin siyasi istismar konusu yapılmaması,*
3. *Dinin propaganda konusu yapılmaması ve siyasi istismarına meydan verilmemesi,*
4. *Yassıada mahkemelerinin ve orada alınacak kararların münakaşa konusu yapılmaması,*
5. *Milli varlığımız olan orman davasının siyasi propaganda konusu yapılmaması,*
6. *İdarenin devamlılığı göz önünde tutularak seçimlerin meşruluğunu gölgeleyici hareketlerden kaçınılması,*
7. *İdari mekanizmanın baskı altında tutulmaması ve tarafsızlığını zedeleyici bir şekilde herhangi bir partiye mal edilmemesi,*
8. *Bölgeciliğe, ayrımcılığa, kinciliğe karşı müşterek bir cephe kurulması,*
9. *Müşterek deklarasyonu bütün teşkilatların ve parti kademelerinin benimsemesi,*
10. *Ocak ve Bucak teşkilatını kaldıran kanunun bir müddet daha yürürlükte kalacağına taahhüt edilmesi ve bunun seçimlerde propaganda konusu yapılmaması,*
11. *Milli politika haline gelen dış siyasetimizin propaganda konusu yapılmaması,*
12. *Seçimlerden sonra, memlekete huzur getirebilmek için müşterek bir anlayış içinde olduğuna dair bir anlayış içinde olduğuna dair bir beyanname yayınlanması.”*

Milli Birlik Komitesi ülkenin sivilleşmesi konusunda sınırları belirlemişti. Yuvarlak Masa toplantılarında parti temsilcilerine propagandalarının hangi konularda yapılacağı deklare edilmiştir. Yuvarlak masa toplantısı sonucunda varılan mutabakat 5 Eylül 1961 tarihinde Çankaya’da Cemal Gürsel ile siyasi parti liderleri arasında yapılan toplantıda liderlere imzalatılmıştı.¹⁷⁴

Milli Birlik Komitesi ikinci aşamada basın mensuplarına da Türk Basın Andlaşması’nı imzalatmışlardı. İstanbul, Ankara, İzmir ve Anadolu’daki gazete sahipleri, başyazar ve yazı işleri müdürleri ile katılmıştı. Toplantıya Çetin Altan, Ahmet Emin Yalman, Abdi İpekçi, Falih Rıfkı Atay gibi önemli isimlerde katılmıştı. Yapılan anlaşmaya göre

¹⁷³ *Milliyet Gazetesi*, “Yuvarlak Masa Hazırlık Toplantısı Dün Başladı”, 01 Eylül 1961, s. 1 ve 5; Şükran Özkaya, *Adım Adım 27 Mayıs*, İleri Yayınları, İstanbul 2005, s. 345-346.

¹⁷⁴ *Milliyet Gazetesi*, “Milli Anlaşma İmzalandı”, 06 Eylül 1961, s. 1.

basın, Yuvarlak Masa Toplantılarında belirtilen hususları destekleyecek ve bu unsurlara göre haber yapacaklardı.¹⁷⁵

Asker seçim sonrasında yönetimi sivillere bırakmadan önce 24 Ekim 1961 tarihinde Çankaya Köşkünde Cemal Gürsel başkanlığında Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve Kuvvet Komutanları ve siyasi parti liderleri ile görüşmüşlerdi. Görüşme de siyasi parti liderleri ile ülkenin sivil yönetime geçişi için üç maddelik mutabakat yapılmıştır. Bu mutabakata göre:¹⁷⁶

1. *Cumhurbaşkanı olarak Cemal Gürsel desteklenecek ve partiler aday göstermeyeceklerdir.*
2. *Kayseri ve Adana Cezaevlerindeki Yassıda mahkûmları hakkında af mevzu bahis olmayacaktır.*
3. *27 Mayıs'tan bu yana olan tasarruflar ve bilhassa Emekliye sevk edilen subaylarla ilgili 42 sayılı konunun müzakere konusu edilmeyecektir.*

Cemal Gürsel her defasında askeri yönetimin temel amaçlarından birisinin ülke yönetimini sivillere bırakılması olduğunu vurgulamıştır. Ülke yönetiminin sivillere bırakılması hususunda en önemli adım 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimidir. Ancak seçimin propaganda sürecinde neredeyse siyasi parti liderlerinin konuşma metinlerine kadar Milli Birlik Komitesi tarafından sıkı bir şekilde kontrol edilmiştir. Seçim sonucunda Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek başına iktidar olacak oya erişememesi ve Demokrat Parti mirasında beslenen Adalet Partisi'nin ve sağ partilerin güçlü bir oy ile çıkması ülkede yeni bir darbe havasına büründürmüştü. Milliyet Gazetesi'nde çıkan yazı o günün havasını şöyle belirtmişti:¹⁷⁷

“Uzunca bir süreden beri Ordunun üst kademesindeki bazı subayların siyasi olayları izledikleri ve memleket meseleleri ile çok yakından ilgilendikleri ve memleket meseleleri ile çok yakından ilgilendikleri bilinmekteydi. Bunlar 27 Mayıs hareketinin planlanmasının doğrudan doğruya katılmamış olmakla beraber, devrimden sonra iktidarın Milli Birlik Komitesine intikali üzerine ordu mensubu olarak kendilerine de sorumluluklar düştüğünü kabullenmişlerdir. Hiçbir zaman birinci plana çıkmayan isimlerden hiçbir yerde bahsettirmeyen bu subayların, bilhassa

¹⁷⁵ *Milliyet Gazetesi*, “Türk Basın Andlaşması İmzalandı”, 07 Eylül 1961, s.1.

¹⁷⁶ *Milliyet Gazetesi*, “Anlaşmaya Varıldı”, 25 Ekim 1961, s. 1.

¹⁷⁷ *Milliyet Gazetesi*, “Ordu, Duruma Müdahale Ediyor”, 24 Ekim 1961, s.1.

son aylarda önemi bir kuvvet haline geldiği ve Milli Birlik Komitesinin icraatına müessir olduğu hissedilmekteydi.

Seçim sonuçlarının bu çevrelerde memnuiyet uyandırmadığı, aksine 27 Mayıs devriminin amaçları ile bağdaşmayan bir durum olarak karşılandığı anlaşılmaktadır. Özellikle Ali Fuat Başgil gibi ordu tarafından sempatik görülmeyen, Atatürkçülüğüne inanılmayan bir şahsın Cumhurbaşkanlığına aday gösterilmesi, adı geçen çevrelerde büyük tepki uyandırmıştı. Partilerin koalisyon konusunda takındıkları tavır, şimdiden ortaya çıkan bir takım niyet ve teşebbüsler, onları ciddi endişelere sevk etmiş ve bu gelişmelerin memleketin geleceği için hiç de hayırlı olmadığı kanaatini yaratmıştı.

2.3.2. 1961 Milletvekili Genel Seçimi

Milli Birlik Komitesi başkanı Cemal Gürsel darbenin ilk günlerinde yaptığı açıklamada iktidarın sivillere bırakılması için üç aylık bir süre içerisinde seçimlerin yapılacağını belirtmiştir.¹⁷⁸ Askeri yönetimin kalıcı olmadığı ve ülke yönetimini sivillere bırakacağı mesajı sık sık verilse de belirtilen sürede seçimler yapılamamıştı. Yeni süreç 1961 yılı itibariyle başlamıştı. 13 Ocak 1961 tarihinde siyasi faaliyet yasakları kaldırılmıştır. Nihayetinde siyasi partiler kurulmaya başlamıştı.¹⁷⁹ Siyasi yasakların kalkması üzerine birçok siyasi parti kurulmuştu. Yeni siyasi hayat Milli Birlik Komitesi tarafından yeniden şekillenmiştir. Çıkarılan 648 sayılı *Siyasi Partiler Kanunu* ile siyasi partiler il ve ilçelerde yerel örgütler kurabileceklerdi. Bunun yanı sıra muhtarlık bölgelerinde ise birer temsilci bulundurabileceklerdi. Bu durum çoğulcu demokrasiyi engellemişti.¹⁸⁰

Ülkenin sivilleşmesinin önündeki en önemli sınav hiç şüphe yok ki 1961 Anayasa Referandumuydu. 27 Mayıs 1960 darbesi ilk kez halkın onayına sunulmuştur. Milli Birlik Komitesi iktidarın sivillere bırakılmasının ön şartlarından birisi de yeni anayasanın onaylanmasıydı.¹⁸¹ Yönetimin sivillere bırakma koşullardan birisi olan referandum karşısında siyasi partiler olumsuz bir tavır takınmaktan sakınmışlardır. Siyasi partiler, referandum karşısında bir tavır takınmanın kapatılmaya yol açabileceğinden ötürü karşı tavır gelişmemişti. Bunun yanı sıra ülkenin bir an önce

¹⁷⁸ *Milliyet Gazetesi*, Hükümet Kuruldu, 29 Mayıs 1960, s.1.

¹⁷⁹ *Milliyet Gazetesi*, Siyasi Faaliyet Başladı, 14 Ocak 1961, s. 1.

¹⁸⁰ Mehmet Kabasakal, *Türkiye'de Siyasi Parti Örgütlenmesi (1908-1960)*, Otopsi Yayınları, İstanbul 1991, s. 239.

¹⁸¹ Karakartal, *a.g.m.*, s.168.

seçimlere gitmesi de siyasi partilerin amaçlarından olduğundan referanduma karşı tavır takılmaktan sakınmışlardır. Nitekim Milli Birlik Komitesi tarafından yürütülen propaganda süreci sonunda 9 Temmuz 1961 tarihinde ülke sandık başına giderek yeni anayasayı oylamıştır. Yüksek Seçim Kurulu'nun 19 Temmuz 1961 tarihinde açıkladığı kesin sonuçlara göre referanduma katılım % 81,05 oranında gerçekleşmişti. Referandum sonunda % 61,5 oranında Evet oyu çıkarken, % 38,5 oranında ise Hayır oyu çıkmıştır. Bu sonuçlarla yeni anayasa kabul edilmiştir.¹⁸²

1961 Anayasası'nın referandumdan *evet* oyu alması aynı zamanda ülkede gidişatını bilinmezlikten kurtarmıştır. 27 Mayıs 1960 darbesinin toplum nezdinde destek bulduğu yorumlarıyla seçime gidişin de önü açılmıştır. Türkiye 15 Ekim 1961 tarihinde Milletvekili Genel Seçimine gitmiştir. Milli Birlik Komitesi'nin sıkı kontrollü altında girilen seçime Cumhuriyet Halk Partisi, Adalet Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, Yeni Türkiye Partisi ve Bağımsızlar katılmıştır.

Demokrat Parti geleneğini Cumhuriyet Halk Partisi dışında üç parti sahiplenmişti. 15 Ekim 1961 Milletvekili Genel Seçimi, 1961 Anayasa Referandumundan son derece farklıydı. Anayasa referandumu iktidarın sivilere bırakılması koşullarından birisiydi. Bu nedenle *hayır* oyu çıkması durumunda ne gibi sonuçlar doğuracağı kimse tarafından ön görülememişti. Referandum neticesinde *hayır* oyu alınması iktidarın sivilleşmesini engelleneceği öngörüldüğünden siyasi partiler tutumlarını buna göre şekillendirmişlerdi. Ancak tüm bu duruma karşın referandum da *hayır* oyları yüksek çıkmıştı. 15 Ekim 1961 tarihinde çıkan sonuçlarda Cumhuriyet Halk Partisi % 36,74 oy oranı ile ilk sırada yer almış, Adalet Partisi % 34,79 ile ikinci, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi % 13,96 ile üçüncü ve Yeni Türkiye Partisi ile 13,73 oy oranıyla dördüncü sırada yer almıştı. Bağımsızlar ise % 0,81 oranında oy almıştı.¹⁸³

Demokrat Parti mirasından gelen Adalet Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi'nin 1957 Milletvekili Genel Seçimlerinde Demokrat Parti'nin

---

¹⁸² TBMM Araştırma Merkezi, *Bir Doğrudan Demokrasi Aracı Olarak Referandum, Türkiye, ABD-Avrupa Uygulama Örnekleri*, TBMM Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010, s. 118.

¹⁸³ 1957 Milletvekili Genel Seçim sonuçları için bakınız: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1957 (Erişim Tarihi: 11.02.2019); 1961 Milletvekili Genel Seçim sonuçları için bakınız: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1961/ (Erişim Tarihi: 11.02.2019); Ahmad, *a.g.e.*, s. 182.

ulaşmadığı oy oranına ulaştığı açık bir şekilde görülmektedir. Bu durum 1961 Referandumu ile karşılaştırıldığında *hayır* diyen illerin bu partilere oy verdiği görülürken, İstanbul'un 1961 Referandumunda *evet* oyu çıkmasına karşın, 15 Ekim 1961 Milletvekili Genel Seçiminde oyların büyük kısmını Adalet Partisi'ne verildiği görülmektedir. Bu durum ülkede 27 Mayıs 1960 darbesinin uygulamalarının halkın büyük kesimi tarafından memnuniyetsizlikle karşılandığının kanıtıdır.¹⁸⁴

2.3.3. Süleyman Demirel ve Ordu

Demokrat Parti mirası ile 11 Şubat 1961 tarihinde kurulan Adalet Partisi siyasi af taleplerine kayıtsız kalmamıştı. Ancak bu konuda adımlar sadece koalisyon hükümetlerinin sonunu getirmiştir. Ayrıca Demokrat Parti mirasında gelen partilerin 27 Mayıs 1960 darbesinin her yıl aynı tarihte bayram olarak kutlanması kararı sürecinde tam destek verdikleri de unutulmamalıdır. Adalet Partisi'nde Ragıp Gümüşpala'nın ölümü sonrasında liderlik mücadelesi, sadece parti içinde değil ülke tarihi için de önemli bir dönüşümün habercisi olmuştur. Adalet Partisi'nin 29 Kasım 1964 tarihli kongresinde Süleyman Demirel genel başkan seçilmişti. Süleyman Demirel'in bu başarısı aynı zamanda Adalet Partisi içindeki intikamcılarının da mağlubiyetiydi. Süleyman Demirel'in 27 Mayıs ve uygulamalarına karşı intikamdan uzat bir tutum sergilemesi partide önemli çatlakların oluşmasına neden olmuştur. Partisi içinden sert eleştirilere maruz kalan Süleyman Demirel yıllar sonra TBMM nezdinde kurulan darbe araştırma komisyonunda durumu şöyle ifade etmiştir:¹⁸⁵

“...bir kısmı intikam istiyor. Yani “Kırılmış, dökülmüşlüğü intikamını alın.” diyor, 60 ihtilali için söylüyorum. Peki, intikamı kimden alacaksınız? Halkın bir kısmını eleyip bir kısmını bırakalım, kavga mı etsinler? Çok kolaylıkla yapılabilecek bir şey o. Oraya Türkiye'yi sevk etmek çok kolay bir iş ama hayır, bu ülke parçalanmaz, bölünmez ve intikam vesaire yok, herkes acısını içine gömsün, Türkiye'ye daha fazla zarar vermeyelim, bundan sonrasını düşünelim. Bu bizim fikrimizdi. Sonradan biz de eleştirildik. Şöyle eleştirildik yani: Bunlara bir şey yapmadılar.” Nasıl yapacaktım ben? Meclisim ben, Meclisim. Nasıl yapacağım Meclis olarak? Benim içinde bulunduğum Meclis, 63 sonrasında gelen Meclis veya 65 sonrasında gelen Meclisin 61 öncesindeki Meclisten fark ne? O da seçilmiş, o da seçilmiş. Yani Meclisin üstünlüğü kalkıyor orta yerden, darbe kaldırıyor ve Anayasa'nın

¹⁸⁴ Karakartal, a.g.m., ss. 177-179.

¹⁸⁵ TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı, Darbe Komisyonu, 07 Haziran 2012, s.12.

üstünlüğü de kalkıyor. Eğer bir ülkede Meclisi hapisaneye götürürseniz, o ülkede ondan sonra seçim manasını yitirmiştir ve bir ülkede başbakan asarsanız, ondan sonra gelecek başbakanların hepsi çalıştığı odada darağacı görür. Bunlar yapılmış. Yani şimdi bugün “Bunlara bir şey yapalım.” diye söylemiyorum bunları, bunlar yapılmış ama şimdi, bütün bunlar bu ülkede olan şeyler. Ben Türkiye'nin uğradığı zararları söylüyorum. Darbe hem rejiminize zaaf getiriyor hem de bu ülkede 27 Mayıs bayramı oldu. Belki bir kısmınız hatırlamaz, yaşınız müsait değil, bayram yaptık 27 Mayıs. O 27 Mayıs ki Adnan Bey'i astı.

27 Mayıs 1960 darbesinin izlerini silmede sivillerin adım atamamasının en önemli nedenlerinden birisi de araştırma da birçok kez ifade edildiği üzere askerın sivil yönetim üzerinde güç teşkil etmesidir. Bunun örneklerinden birisi de Celal Bayar'ın hastalığı nedeniyle Kayseri Cezaevi'nden altı aylığına tahliyesi neticesinde Ankara'da meydana gelen olaylarda Adalet Partisi Genel Merkezi taşlanırken, asker de durumdan duyduğu rahatsızlığı açık bir şekilde ifade etmesidir. Demokrat Parti mirasından gelen Adalet Partisi'nin üzerinde asker baskısını açık bir şekilde göstermektedir. Celal Bayar'ın tahliyesi neticesinde meydana gelen olaylardan Adalet Partisi ve kendisi de 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında Genelkurmay Başkanlığı yapmış olan Ragıp Gümüşpala sorumlu tutulmuştur. Tüm bu gelişmelere karşın Adalet Partisi içinde intikam duygusu varlığını hiç kaybetmemiştir. Bu duygu Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın hayatını kaybetmesiyle lider değişiminde kendini göstermiştir. Süleyman Demirel'in Adalet Partisi Genel Başkanı koltuğuna oturması aynı zamanda intikam beklentilerini boşa çıkarmıştır. Kemal Karpat, Süleyman Demirel'in bu süreçte oynadığı rolü şöyle ifade etmektedir:¹⁸⁶

“Demirel, Isparta-İslamköy'de doğmuş, halk kültürünü benimsemiş, fakat yüksek eğitim görerek en yüksek devlet mevkiine kendi gücü ve kabiliyetiyle çıkmış bir kimsedir. Demirel, hem teknolojiyi ve Batı'yı tanımış, ilmini almış hem de temel Türk ve Müslüman benliğini koruyarak demokrasiyi benimsemiştir. Demirel, siyasi arenaya Türkiye'nin çok kritik bir döneminde çıkmıştır. Ordu ve bürokrasiyi bir dereceye kadar ustalıkla kollayarak, yavaş yavaş demokrasinin yerleşmesini sağlamıştır.”

Türkiye siyasetinde önemli figürlerden birisi olan Süleyman Demirel'in bu tutumu kimi zaman parti içindeki muhalefetin baskısıyla karşılaşsa da 27 Mayıs 1960 darbesi ve asker ile açıktan bir hesaplaşma haline girmemiştir. Süleyman Demirel bunun yanı

¹⁸⁶ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal Kültürel Ekonomik Temeller*, İmge Kitapevi, Ankara 2008, s. 62-63.

sıra iktidar süresince Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde önemli adımlar atmıştır. Demirel hükümeti tarafından 23 Temmuz 1967 tarihinde çıkarılan Türk Silahlı Kuvvetler Personel Yasası ile askerın rütbe ve özlük hakları düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra Genelkurmay Başkanı'nın görev ve yetkileri yeniden düzenlenmiştir. Demirel hükümetinin attığı bir diğer önemli adım ise Kuvvet Komutanları, Milli Savunma Bakanlığı yerine Genelkurmay Başkanlığı'na bağlanmasıdır.¹⁸⁷

2.3.4. Kuyudan Adam Çıkarma

27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında ülkenin şartlı sivilleşmesi beraberinde af tartışmalarını da getirmişti. 27 Mayıs 1960 darbesi ile iktidarına son verilen Demokrat Partililerin tekrar siyasete dönüşü için af tartışmaları ülke siyasetinde geniş yer etmişti. Demokrat Parti mirasından gelen Adalet Partisi içerisinde bu beklenti sürekli canlılığını korumuştur. Bu beklenti karşısında Demokrat Partililere yönelik af söylentileri her defasında başta ordu olmak üzere geniş bir kesim tarafından sert bir şekilde tepki gösterilmişti.

Türkiye'nin üçüncü Cumhurbaşkanı olan Celal Bayar, 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında gözaltına alınmış ve Yüce Adalet Divanı yargılamaları neticesinde idam kararı çıkmasına karşın yaşından ötürü cezası ömür boyu hapse çevrilmişti. Milli Mücadele'nin önemli isimlerinden birisi olan Celal Bayar aynı zamanda Demokrat Parti kurucularındandı. Celal Bayar'ın kaldığı Kayseri Cezaevinde sağlık durumunun kötüleşmesi sonucunda yapılan incelemede tedavisinin Ankara'da sürdürülmesine karar verilmiş ise de Celal Bayar buna karşı çıkmıştı.¹⁸⁸ Celal Bayar'ın durumunun iyice kötüleşmesi sonucunda Ankara'dan giden bir doktor heyeti Celal Bayar'ın tedavisinin yapılması için altı ay tahliye edilmesi gerektiğini belirten rapor vermişti.¹⁸⁹ Celal Bayar 22 Mart 1963 tarihinde Kayseri Cezaevi'nden tahliye edilmişti. Celal

¹⁸⁷ Ümit Cizre, *AP-Ordu İlişkileri, Bir İkilemin Anatomisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 77-78.

¹⁸⁸ *Milliyet Gazetesi*, "Bayar Muayene İçin Ankara'ya Getirilecek", 07 Mart 1963, s.1.

¹⁸⁹ Celal Bayar'la birlikte bazı Demokrat Partililerinde sağlık durumlarının kötü olduğu gerekçesiyle altı aylık tahliye kararı verilmişti. *Milliyet Gazetesi*, "Bayar'ın 6 Ay İçin Tahliyesi Kararlaştı", 13 Mart 1963, s.1.

Bayar, tahliyesinde basına “*hastalığım sebebiyle muvakkaten çıkmış bulunuyorum. Bunun bir kıymeti ve değeri yoktur*”¹⁹⁰ demecinde bulunmuştu.

Celal Bayar’ın altı aylık tahliyesi Adalet Partililer için adeta bir güç gösterisine sahne olmuştu. Celal Bayar’ın hapisshaneden çıkışında karşılayanlar arasında eski Demokrat Partililerin yanı sıra Adalet Partili bazı milletvekilleri de hazır bulunmuştu. Celal Bayar’ın Kayseri’den Ankara’ya gelişinde 500 araca varan bir konvoyla dönüşmüştü. Celal Bayar’ın tahliyesi af isteyen kesim için adeta bir zafer olmuştur. Ancak aynı gün Yüksek Askeri Şura yaptığı açıklamada “*Son günlerde vuku bulan ve 27 Mayıs ruhunu zedelemeye matuf olayların göz önüne alındığını*” belirterek açık bir şekilde tehdit etmiştir. Bu tehdidin bir göstergesi de Celal Bayar’ın Ankara’ya gelişi sırasında savaş uçakları alçak uçuş yapmasıydı. Bunun üzerine İçişleri Bakanlığı bir bildiri yayınlamıştı:¹⁹¹

“Hükümlü Celal Bayar’ın hastalığı sebebiyle tedavi için altı ay müddetle evine bırakılma muamelesi dün tatbika konulmuştur. Bu münhasıran adli işlem den istifadeye kalkılarak Kayseri’de, yolda ve Ankara’da izinsiz toplantılar ve her türlü zararlı ihtilatlara müsait siyasi mahiyette gösteriler yapılmıştır. Asayişe tesir eden bu hareketlere, bir siyasi partinin yaftaları ve mensuplarıyla karıştığı da görülmüştür. Bir taraftan gereken takibat yapılmaktadır. Diğer taraftan durumun sükûnetle normal cereyanı takip edeceğinden hükümet emindir. Bu arada, olaylar umumi efkâra bildirilirken vatandaşların sükûn ve huzurunu kaçırarak mübalağalı ve tahrik edici neşriyattan sakınmalarını ve bu yolda hükümete yardımcı olmalarını İçişleri Bakanlığı sayın basınımızdan rica eder.”

Celal Bayar’ın tahliyesi 27 Mayıs 1960 darbesinin etkisinin ne kadar hissedildiğinin de bir göstergesidir. Celal Bayar’ın tahliyesi sonrasında Askerin tepkisinin yanı sıra Tabii Senatörler, Anayasa’nın ihlal edildiğini belirterek karara müdahale edilmesini istemişlerdi. Gençlik örgütleri ise 27 Mayıs’a karşı hareketlerin önleneceğini belirtmişlerdi. Böylece Celal Bayar’ın sağlık sorunları neticesinde süreli tahliyesi yeni bir 27 Mayıs 1960 darbesi tartışmasını getirmişti. Gerginlik kısa sürede sokaklara

¹⁹⁰ *Milliyet Gazetesi*, “Tahliye Edildi”, 23 Mart 1963, s.1.

¹⁹¹ *Milliyet Gazetesi*, “Yüksek Askeri Şura Tedbir Alınmasını İstedi”, 24 Mart 1961, s.1; Nurettin Gülmez ve Süleyman Aşık, “Celal Bayar’ın Kayseri Cezaevi’nden Tahliyelerinin Basına Yansımaları”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 29, 2014 Güz, s.257-258.

yansımış ve gösterilere dönüşmüştü. Milliyet gazetesi Celal Bayar'ın tutumunun gerginliği artırdığını iddia etmiş ve Bayar'ın tutumunu eleştirmişti:¹⁹²

“Bayar, tahliyesinin arifesinde dileğimiz gibi serbest kalınca bir yangının kıvılcımı olmaktan sakınmamış, bu hususta hiçbir gayret sarf etmemiştir. Aksine tahrik edici olayların başrolünü büyük bir istekler üzerine aldığı göstermiştir. Her davranışı ile 27 Mayıs, Yassıadayı inkâr ettiğini belli etmiş kendini bir mahkûm değil, bir siyasi lider olarak görmüştür.”

Meydana gelen olaylarda bazı gazeteler ve AP merkezi taşlanmıştı. 27 Mayıs 1960 darbesinin siyaset ve halk üzerindeki etkisi bir kez daha ortaya çıkmıştı.¹⁹³ Olaylar Adalet Partisi içinde de depreme neden olmuştur. Yaşanan olaylar karşısında çaresiz kalan Adalet Partisi, genel başkan Ragıp Gümüşpala'nın olayların yatışmasına yönelik açıklamaları neticesinde önde gelen isimler istifa etmişti. Bu isimlerden birisi de Ragıp Gümüşpala'dan sonra Adalet Partisi genel başkanlık koltuğuna oturacak olan Süleyman Demirel idi. Göstericilerin Adalet Partisi'nin merkezine saldırısı sırasında Süleyman Demirel'de orada bulunmaktaydı.¹⁹⁴

Adalet Partisi, Demokrat Parti mirası üzerinde güçlendikçe 27 Mayıs 1960 darbesinin acılarını silmeye çalışmıştı. Bu kapsamda en önemli adım Demokrat Parti üyelerinin affı ve siyasete yeniden kazandırılmasıydı. Adalet Partisi'nin bu adımları asker, basın, tabii senatörlerden ve bir kısım üniversitelerinden sert bir şekilde tepki gösterilmişti. Bu gergin süreçte 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında Genelkurmay Başkanı ve Milli Birlik Komitesi'nin Türk Silahlı Kuvvetleri'nden tasfiyeler neticesinde emekliye ayrılarak Adalet Partisi genel başkanlığına oturan Ragıp Gümüşpala süreci son derece kontrollü yürütmüştü. Ragıp Gümüşpala'nın bu kontrollü politikası gerek Adalet Partisi içinden gerekse 27 Mayıs 1960 darbesi destekçileri tarafından sert bir şekilde eleştirilmişti. Bu süreç Adalet Partisi bünyesinde radikal bir grubun oluşmasına neden olmuştur. Adalet Partisi genel başkanlığına oturan Ragıp Gümüşpala'nın hayatını kaybetmesi sonrasında genel başkanlık koltuğu mücadelesi parti içindeki radikaller

¹⁹² *Milliyet Gazetesi*, “Bayar'ın Tutumu ve Üzücü Olaylar”, 26 Mart 1963, s.1.

¹⁹³ *Milliyet Gazetesi*, “Nümayişler Devam Ediyor, Bazı Gazeteler ve AP Yine Taşlandı”, 26 Mart 1963, s.1; *Milliyet Gazetesi*, “Askeri Bir Birliğin Müdahalesi Feci Bir Çatışmayı Önledi”, 27 Mart 1963, s.1; *Milliyet Gazetesi*, “AP Genel Merkezi Dün Tahrip Edildi”, 28 Mart 1963, s.1; *Milliyet Gazetesi*, “Bayar Hastaneye Alındı”, 28 Mart 1963, s.1.

¹⁹⁴ *Milliyet Gazetesi*, “AP Genel İdare Kurulundan 12 Kişi İstifa Etti”, 29 Mart 1963, s.1.

için büyük fırsat olmuştu. Ancak genel başkanlık koltuğuna oturan Süleyman Demirel aynı zamanda Adalet Partisi içindeki radikallerinde mağlubiyetiydi.¹⁹⁵

Süleyman Demirel, askerin siyaset üzerindeki baskısından ötürü intikamcı bir politika yerine uzlaşmacı bir politika benimsemiştir. Bu durum parti içinde Süleyman Demirel'e karşı muhalif bir kesimin varlığını korumasına neden olmuştur. Süleyman Demirel yönetimindeki Adalet Partisi, 10 Ekim 1965 tarihinde gerçekleşen Milletvekili Genel Seçiminde % 52,87 oranında oy alarak tek başına hükümet kurma gücüne ulaşmıştı. Adalet Partisi'nin tek başına iktidar olması af ile ilgili yeni bir süreci başlatmıştı.¹⁹⁶ Adalet Partisi 3 Ağustos 1966 tarihinde tartışmalı geçen görüşmeler neticesinde yeni bir af yasası çıkarmıştı. Bu yasa ile 7 Temmuz 1965'te Celal Bayar'ın özgürlüğüne kavuşması sonrasında diğer Demokrat Partililer de özgürlüğüne kavuşmuştu.¹⁹⁷

Demokrat Partililerin özgürlükleri sonrasında yeniden siyasi hayata katılımı amacıyla Celal Bayar etrafından bir araya gelerek *Bizim Ev* adıyla bir kulüp kurmuşlardı. Bizim Ev kulübü Adalet Partisi içindeki Sadettin Bilgiç'in önderliğini çektiği muhalif grup tarafından desteklenmişti. Bu oluşum kısa sürede Süleyman Demirel üzerinde baskı kurmuştu. Demokrat Partililerin siyasi yasağın kaldırılması ile ilgili taleplerine Süleyman Demirel, Anayasayı değiştirecek TBMM çoğunluğuna sahip olmadığını belirterek geri çevirmişti. Bu beklenti Adalet Parti'nin 29-30 Kasım 1968 tarihinde gerçekleşen IV. Kurultayına damga vurmuştu. Kongrede Demokrat Partililerin siyasi yasaklarının kaldırılmasının 1969 tarihinden önce gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁹⁸

Adalet Partisi'nin aldığı kararı Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü'de desteklemişti. İsmet İnönü, seçimlerden önce sağ seçmenin oylarını almak ve tarihsel bir adım atmak için Demokrat Partililerin siyasi yasağının kaldırılmasına destek

---

¹⁹⁵ Ragıp Gümüşpala hakkında detaylı bilgi için bakınız: Halit Kaya, *Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala*, Yayınlanmamış Doktora Tez, Ankara 2014; Derya Cihangir, *Ragıp Gümüşpala'nın Siyasi Hayatı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum 2011.

¹⁹⁶https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1965/ (Erişim Tarihi: 12.03.2019).

¹⁹⁷ Erdal Yılmaz, "Türk Siyasi Tarihinde Askeri Müdahalelere Bir Örnek: Demokrat Partililere Siyasi Haklarının İadesi Meselesi ve 14-21 Mayıs 1969 Buhranı", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Cilt: 16, Sayı: 32, 2017, s. 36; Ahmad, a.g.e., s.203.

¹⁹⁸ Yılmaz, a.g.m., s. 37; Sadettin Bilgiç, *Hatıralar*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2002, s.182.

vermişti.¹⁹⁹ Siyasi arenada af rüzgârları eserken, askeri kanat durumdan son derece rahatsız olmuştur. Af tartışmaları karşısında Çankaya’da bir araya gelen Kuvvet Komutanları bu adımın karşısında olduklarını açıklamışlardı.²⁰⁰ Af tartışmaları karşısında ordunun sert tepkisi Süleyman Demirel’e geri adım attırmıştır. Bu durum Cumhuriyet Halk Partisi tarafından bir fırsat olarak değerlendirilmişti. Adalet Partisi içinde bir bölünmeye neden olabilecek bir hamle olarak kullanılmıştı.²⁰¹ Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç’ın tasarının yasalaşması durumunda istifa tehdidi karşısında Cevdet Sunay’da tasarı karşısında tavır almasına neden olmuştu. Süleyman Demirel’in geri adım atmış ve Adalet Partili senatörler dahi tasarıya hayır oyu vermişti.²⁰²

Demokrat Partililerin siyasi yasaklarının kaldırılması süreci ülkede bir kez daha askerin siyaset üzerindeki etkisini göstermiştir. Adalet Partisi’nin tek başına iktidar olmasına karşın siyasi gücünün ne kadar sınırlı olduğunu göstermiştir. İsmet İnönü’nün bu süreçte “*Kuyudan Adam Çıkarma*” olarak adlandırılan hamlesi affın çıkmasına değil, Adalet Partisi’ndeki muhalefetin güçlenmesine neden olmuştur. Süleyman Demirel’in geri adım atmasında askerin tehditlerinin yanı sıra Celal Bayar ve arkadaşlarının Süleyman Demirel’i bir emanetçi olarak görmelerinin de etkisi bulunmaktadır. Demokrat Partililerin siyasi affa uğraması Adalet Partisi içindeki muhalefetin güçlenmesine ve genel başkanlığı tehlikeye düşebileceğinden ötürü Süleyman Demirel’in sürece bakışını şekillendirmiştir.²⁰³

Celal Bayar, Süleyman Demirel’in bu tutumunu sert bir şekilde eleştirmişti. Aydın Menderes’in aktardığına göre Celal Bayar ziyaretinde konu gündeme gelmişti: “*Annem Bayar’a dönerek, ‘beyefendi dedi siz şimdi Demirel’in İsmet Paşa’dan da mı fena olduğunu söylüyorsunuz?’ Bayar bu soruya hiç şaşırmadı, hatta bekliyor gibiydi. ‘Evet’ dedi, ‘öyle düşünüyorum’. ‘İsmet Paşa belli bir yaşa geldi. Onun kafasında artık tarih benim için ne yazacak diye bir düşünce yer etmiştir. Bunlar ılımlı adımlar*

¹⁹⁹ *Milliyet Gazetesi*, “İnönü-Bayar Dargınlığı Sona Erdi Barıştılar”, 15 Mayıs 1969, s. 1.

²⁰⁰ *Milliyet Gazetesi*, “Ordu Affa Karşı”, 17 Mayıs 1969, s.1; *Milliyet Gazetesi*, “Kumandanlar Anayasayı Korumak İçin Gerekli Her Tedbirin Alınacağını Belirtti”, 18 Mayıs 1969, s.1; *Milliyet Gazetesi*, “Sunay Affa Karşı Çıkıyor”, 19 Mayıs 1969, s.1.

²⁰¹ *Milliyet Gazetesi*, “CHP, Af Konusunda Israr Ediyor”, 20 Mayıs 1969, s.1.

²⁰² Cizre, *a.g.e.*, s. 85-86.

²⁰³ Zürcher, *a.g.e.*, s. 375.

olacaktır. Bunlardan bizim camiamız için de iyi sonuçlar elde edebilirler. Demirel'de ise kesinlikler böyle bir istidat görmüyorum.” Aydın Menderes'in aktardığı bu olayda Celal Bayar'ın Süleyman Demirel'e karşı tavrını ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra Celal Bayar, İsmet İnönü'nün bu adımını tarihi bir sorumluluk olarak değerlendirmiştir.²⁰⁴

Af taleplerinin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Adalet Partisi içindeki muhalif kanat harekete geçmişti. Parti içi muhalefet bu başarısızlıktan Süleyman Demirel'i sorumlu tutmuşlardı. Bunun üzerine Sadettin Bilgiç önderliğindeki milletvekilleri 11 Şubat 1970 tarihinde yapılan bütçe görüşmelerinde *hayır* oyu kullanmış ve hükümetin düşürmesine neden olmuştu. Bu hamle sonrasında Adalet Partisi'nden ayrılan muhalif isimler Demokratik Parti'yi kurmuştu.²⁰⁵

2.3.5. 147'lerin Dönüşü

147'ler olayı üniversitelerde büyük tepki ile karşılanmıştı. Milli Birlik Komitesi'nin onca askerin zorunlu emekli edilmesine karşın herhangi bir tepki ile karşılaşmaması, üniversitelerden de tasfiyelerin önünü açmıştı. O güne kadar Milli Birlik Komitesi tarafından verilen kararların en büyük destekçilerinden olan üniversite, tasfiyeler sonrasında sert tepki göstermişti. Tepkilerin kısa sürede sindirilmesi yerini 147'lerin bir an evvel üniversiteye dönüş çabasına bırakmıştı. 147'ler üniversiteye dönüş için çareler aranmıştı. Bu konuda birçok temasta bulunmuşlardı. 147'lerin üniversiteden ihracından kısa bir süre sonra Milli Birlik Komitesi içinde radikal olarak adlandırılan 14'lerin tasfiyesi, 147'lerin dönüşü için büyük umut oluşturmuştu.²⁰⁶ Kamuoyunda 147'lerin dönüşü yönünde bir hava oluşmasına ve 147'lerin yoğun diplomasisi sonucu Kurucu Meclis'in açılışının hemen öncesinde 5-6 Ocak 1961 tarihinde konu Milli Birlik Komitesi tarafından ele alınmış ancak bir karar çıkmamıştı.²⁰⁷

²⁰⁴ Aydın Menderes, *Babam ve Ben, Bir Çocuğun İktidarla ve Darbeyle Yüzleştiği Anlar*, Ufuk Yayınları, İstanbul 2012, s. 353-354.

²⁰⁵ Kıyanç, a.g.t., s. 154; Zürcher, a.g.e, s. 367.

²⁰⁶ İlgili haberler, *Milliyet Gazetesi*, “147'ler Konusu Yine Ele Alındı”, 26.11.1960, s.1 ve5; *Milliyet Gazetesi*, “147'ler Konusu Hallediliyor”, 27.12.1960, s.1 ve 5.

²⁰⁷ *Milliyet Gazetesi*, “147'ler İçin Karar Kurucu Meclise Kaldı”, 07 Ocak 1961, s.1 ve 5.

147'ler kamuoyunun dönüş yönündeki beklentisini canlı tutmak ve Kurucu Meclis'in konuyu görüşmeye alması için yoğun bir çaba göstermişti. Ancak 13 Nisan 1961 tarihinde Milli Birlik Komitesi tarafından yayınlanan bildiri de 147'lerin dönüşü konusunda şöyle belirtilmişti:²⁰⁸

“114 ve 115 sayılı kanunların uygulanması hususunda basında ve muhtelif çevrelerde, halk efkârında tereddütler uyandıracak mahiyette yorumlara rastlanmaktadır. Sözü geçen kanunların aynen uygulanacağı hususunda ilgililere duyurulması zaruri görülmüştür.”

Açıklama 147'lerin dönüşünün Milli Birlik Komitesi tarafından yapılmayacağı açık bir göstergesiydi. Bunun üzerine 147'ler faaliyetlerini daha örgütlü yürütmek amacıyla Temmuz 1961'de *147'ler Derneği*'ni kurmuşlardı. Dernek çalışmaları sonuç vermiş ve CHP konuyu tekrar ele almıştı. CHP tarafından hazırlanan kanun 17 Mart 1962 tarihinde TBMM Başkanlığına verilmişti.²⁰⁹ Tasarı 12 Nisan 1962 tarihinde Meclis gündemine gelmiş *“Üniversite Öğretim Üyelerinden Bazılarının Vazifelerinden Affına ve Bazılarının Diğer Fakülte ve Yüksek Okullara Nakline Dair 27/10/1960 Tarihli ve 114 Sayılı Kanunun Bazı Maddelerinin Kaldırılması ve Yeni Hükümleri Eklenmesi Hakkında Kanun”* ile 147'lerin üniversiteye dönüşleri kararlaştırılmıştır.²¹⁰

147'lerin üniversiteden ihraçları ve sonrasında yapılan tartışmalar kapsamında olayın aslında kamuoyunda genel kanısı olan yanlışlık yapıldığı Milli Birlik Komitesi tarafından da kabul edilmiştir. Kanun, Milli Birlik Komitesi üyelerinin red oyu vermelerine karşın oy çokluğu ile kabul edilmiştir.²¹¹

2.3.6. 12 Mart 1971 Muhtırası ve 27 Mayısçılarının Tutuklanması

12 Mart 1971 günü Türkiye bir kez daha askeri müdahaleyle uyanmıştı. Süleyman Demirel Başbakanlığındaki hükümet ordu tarafından verilen muhtıra neticesinde istifa etmiştir. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler'in belirlediği Nihat Erim başbakanlığında teknokrat hükümeti kurulmuştur. Türkiye

²⁰⁸ *Milliyet Gazetesi*, “MBK Dün Bir Tebliğ Neşretti 147'lerle İlgili Kanunlar Aynen Tatbik Edilecek”, 14 Nisan 1961, s. 1 ve 5.

²⁰⁹ *Milliyet Gazetesi*, “147'ler Tasarısı Meclise Verildi”, 18 Mart 1962, s.1 ve 7.

²¹⁰ *Resmî Gazete*, 18 Nisan 1962, Sayı: 11086, s. 7149; Alkan, “147'ler Olayı...”, s. 60; *Milliyet Gazetesi*, 147'lerle İlgili Tasarı Kanunlaştı, 13 Nisan 1962, s. 1 ve 5.

²¹¹ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 50. Birleşim, 12 Nisan 1962, D.1, C.3, ss.299-322, 324-326.

Cumhuriyeti tarihinde *Ara Rejim* olarak adlandırılan bu dönem 27 Mayıs 1960 darbesinden farklı olarak ilk izlenimi müdahalenin siyasi gelişmelerden değil, ordu içindeki cuntayı durdurma için yapılmış olduğuydu.²¹²

9 Martçılar olarak adlandırılan cunta kamuoyuna deşifre edilmişti. 27 Mayıs 1960 darbesinin komutanı Cemal Madanoğlu başkanlığında, Doğan Avcıoğlu ideologluğunda kurulan cunta, ülke yönetimini ele geçirmeyi planladığı iddia edilmişti. Ancak 9 Martçıların yaptıkları tüm faaliyetler ve attıkları adımlar Milli İstihbarat Teşkilatı ve Genelkurmay Başkanlığı ve dolayısıyla Cumhurbaşkanı tarafından takip edilmişti. Ordunun bir kez daha müdahalesi sonrasında 15 Mart 1971 tarihinde *Milli Demokratik Devrimcileri* adıyla yapılanan cuntaya üye oldukları gerekçesiyle 3 general ve 8 albay Türk Silahlı Kuvvetlerinden ihraç edilmişti. 12 Mart 1971 muhtırası sonrasında başlatılan operasyonlarda emekli ve muvazzaf subaylarında aralarında olduğu birçok isim tutuklanmıştı. Bu tutuklanan isimlerin arasında 27 Mayıs 1960 darbesinin önde gelen isimlerinden Cemal Madanoğlu, Osman Köksal ve Numan Esin bulunmaktaydı.²¹³

Gözaltına alınan isimler bir süre Ziverbey Köşkü'nde işkenceye maruz kalmıştı. İşkence sonrasında ülke tarihinde Madanoğlu Davası olarak geçen mahkeme sürecinde Cemal Madanoğlu önderliğinde darbe girişimi yapılacağı iddia edilmişti. 12 Mart 1971 muhtırasından yaklaşık iki yıl sonra Ocak 1973 tarihinde başlayan yargılamalar Eylül 1974'te sona ermiş ve Cemal Madanoğlu aklanmıştı.²¹⁴

2.3.7. Anayasa Değişiklikleri

12 Mart 1971 muhtırası ülkede kapsamlı değişikliklere neden olmuştur. Ülkede artan sol faaliyetler karşısında ordu rahatsızlığını her defasında ortaya koymuştur. Bu süreçte 1961 Anayasası sorumlu tutulmuştur. 27 Mayıs 1960 darbesinin en önemli eseri olan 1961 Anayasası, sonrasında birçok kez değiştirilmeye çalışılsa da ordunun

---

²¹² 12 Mart 1971 Muhtırası hakkında detaylı bilgi için bakınız: Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, *12 Mart İhtilalin pençesinde Demokrasi*, 7. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara 2004, Kıyanç, a.g.t.

²¹³ Hale, a.g.e., s. 162-163.

²¹⁴ Süleyman Takkeci, *Madanoğlu Cuntası İddianamesi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1973; İlhan Selçuk, *Ziverbey Köşkü*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2008; Miyase İlknur, *İlhan Abi*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2012.

sert tepkisiyle karşılaşmıştır. Yukarıda belirtildiği üzere Demokrat Partililerin siyasi yasaklarının kaldırılması sürecinde anayasa değişikliği ordunun en üst kesimi tarafından şiddetle karşı çıkmıştır. Böylesine korunan anayasa muhtıra sonrasında kapsamlı bir değişikliğe uğramıştır.²¹⁵

12 Mart 1971 muhtırası sonrasında kurulan Nihat Erim hükümetleri ve ardından gelen Ferit Melen Başbakanlığındaki hükümetler anayasa da kapsamlı değişiklikler yapmıştır.²¹⁶

“a) Yürütmenin Güçlendirilmesi Yönünde Değişiklikler: Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisinin verilmesi (m.64); vergi, resim ve harçların muafiyeti ve istisnaları ile nispet ve hadlerine ilişkin hükümlerde değişiklik yapmaya Bakanlar Kurulunun yetkili kılınması (m. 61); üniversite özerkliğinin azaltılması (m.120); TRT'nin özerkliğinin kaldırılması (m. 121).

b) Temel Hak ve Özgürlüklere Getirilen Sınırlamalar: Bütün temel hak ve özgürlükler için geçerli genel bir sınırlama hükmünün getirilmesi (m. 11); temel hak ve özgürlükler için yasal sınırlama sebeplerinin artırılması (m. 11); devlet memurlarının sendika kurma hakkının ortadan kaldırılması (m. 19).

c) Yargı Denetimine Getirilen Sınırlamalar: Üyelerinin atanmasında Bakanlar Kurulunun aday gösterdiği Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kurulması (m. 136); tabii yargı yolu yerine kanuni yargı yolunun getirilmesi (m. 32); küçük siyasi partilerin Anayasa Mahkemesine başvurma olanağının kaldırılması (m. 149).

d) Ordu ile İlgili Değişiklikler: Askeri otorite sivil iktidardan yeni tavizler koparmıştır. Askeri yargı sivil yargının aleyhine genişletilmiştir. Asker kişilerle ilgili idari eylem ve işlemlerin yargısal denetimi, Danıştaydan alınarak yeni kurulan Askeri Yüksek İdare Mahkemesine verilmiştir (m.140); Sıkıyönetime geçiş kolaylaştırılmıştır (m.124), Sivillerin askeri nitelikte olmayan suçlarından dolayı (askeri mahkemelerde) yargılanmaları mümkün kılınmıştır (m.138/2).

12 Mart 1971 muhtırası ile başta temel hak ve özgürlüklere getirilen sınırlamanın yanı sıra TRT'nin özerkliğini sınırlandırmıştır. Bu yeni süreç 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında ortaya konulan askeri vesayet güçlendirmiştir. 1961 Anayasası'ndaki temel

²¹⁵ Kıyanç, a.g.t., s. 186

²¹⁶ Gözler, a.g.e., s. 90; Mustafa Erdoğan, *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, Liberte Yayınları, İstanbul 2003, s. 117-118; Bülent Tanör, *Osmanlı-Türkiye Anayasal Gelişmeleri: 1789-1980*, Afa Yayınları, İstanbul 1996, s. 315-318.

hak ve özgürlüklerin kısıtlanması karşısında askerin etki alanı genişletilmişti. Askeri yargı sivil yargı karşısında genişletilmişti. Sıkıyönetime geçiş kolaylaştırılmıştı. Yeni değişikliklerle ülkede birçok kez sıkıyönetim uygulanmıştı.

2.3.8. 27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı

27 Mayıs 1960 darbesi, af tartışmaları ikileminde radikal bir adım atılarak *Hürriyet ve Anayasa Bayramı* olarak kabul edilmiştir. 9 Nisan 1963 tarihinde Cumhuriyet Senatosunda yapılan oylamada teklif kabul edilmesiyle 12 Eylül 1980 darbesine kadar çeşitli şekillerde kutlanmıştır. Kutlamalar ilk yıllarda muhaliflere karşı bir güç gösterisi olarak kullanılsa da ilerleyen yıllarda temsili olarak kutlanmıştır. Oylama da siyasi partiler adına yapılan konuşmalarda 27 Mayıs 1960 darbesinin bayram olarak kutlanmasından memnuniyet duyulmuştur. Ancak taslak hakkında söz alan Özel Şahingiray “Atatürkçü olduğumdan bir tarihçi olarak da Türk İnkılâp hareketlerinin Atatürk devrinde tamamlanmış, olduğunu; bizzat Atatürk'ün ağzından dinlemiş ve nutuklarından okumuş ve buna inanmış bir insan; olarak, 23 Nisan 1920 tarihini Hâkimiyet Bayramı ile 29 Ekim 1923 tarihinde ilân edilen Cumhuriyet Bayramından başka hürriyet bayramı tanımıyorum”²¹⁷ diyerek karşı çıkmıştır.

Yapılan oylama neticesinde 110 kabul, 4 ret, 3 çekimser oy ile kabul edilmiştir. Oylama da Adalet Partisi senatörleri Sakıp Ünal ve Özel Şahingiray ile tabi üyeler Muzaffer Yurdakuler ve Mehmet Özgüneş red oyu vermişlerdi.²¹⁸ 27 Mayıs bayram olarak kutlanmasının kabul edilmesi sonrasında ilk yıl kutlamaları son derece gösterişli olmuştur. Tüm yurttan resmi törenlerle kutlanan 27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı'nın en gösterişlisi Ankara'da yapılmıştır. Hipodromda yapılan etkinliklerin yanı sıra resmi geçiş düzenlenmiştir.²¹⁹ 27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı 1982 Anayasası ile kaldırılmıştı. 12 Eylül 1980 darbesinin amaçlarından birisinin de 27 Mayıs 1960 darbesinin izlerini silmek olduğunda 27 Mayıs bayram olmaktan çıkarılmıştır.²²⁰

²¹⁷ Görüşmelerin tamamı için bakınız Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 56. Birleşim, 9 Nisan 1963, D. 1, C.10, ss. 543-570.

²¹⁸ *Milliyet Gazetesi*, “27 Mayıs Senato da Kabul Edildi”, 10 Nisan 1963, s.7.

²¹⁹ *Milliyet Gazetesi*, “27 Mayıs Törenlerle Kutlandı”, 28 Mayıs 1960, s.1.

²²⁰ Zürcher, a.g.e., s. 406.

SONUÇ

27 Mayıs 1960 günü ilk saatlerinde Alparslan Türkeş tarafından radyodan okunan bildiri ile Türkiye darbe ile tanışmıştır. Yaşanan gelişmeler, tırmanan gerginlik ile ihtilal söylevleri iyiden iyiye yayılmıştır. İsmet İnönü TBMM kürsüsünden hükümeti açıkça uyarılmış ülkenin ihtilal sürecine gittiğini belirtmiştir. Bu durum Demokrat Parti tarafından tehdit olarak algılanmış; ancak bu tehlikeye karşı gerekli adımlar atılmamıştır. Demokrat Parti'nin gelişmeler karşısında gerekli adımları atmaması, süreci geçiştirmeye çalışması Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde kurulan cuntacıları iyice cesaretlendirmiştir. Nisan-Mayıs 1960 tarihlerinde Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşanan gelişmeler ve yaşanan gerginlik aynı zamanda ülkede daha sonra meydana gelen darbeler için örnek alınmış, prova niteliği taşımıştır.

Türkiye'nin çok partili hayata geçişi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası ile başarılı olamamıştır. Her ne kadar Cumhuriyetin ilk yıllarında çok partili hayata geçilmesi planlansa da çeşitli nedenlerden dolayı gerçekleşmemiştir. Bu iki deneme İkinci Dünya Savaşı sonrasında Hitler ve Mussolini gibi diktatörlerin yıkılması ile dünya da hızla yayılan demokrasi ortamında gerçekleşmiştir. Milli Şef ve Cumhuriyetin ikinci ismi olan İsmet İnönü'nün bu süreçte kararlı tutumu Cumhuriyet Halk Partisi nezdinde etkili olmuştur. Yeni partiler bu ortamda ortaya çıkmış ve ülke demokrasisinde rol almaya başlamışlardır. Bu partilerden Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi kadrosunda yer almış muhalif isimlerin toplandığı bir parti olarak ortaya çıkmıştır. Milli Mücadelenin önemli isimlerinde Celal Bayar, ünlü bilim insanı Fuat Köprülü, Refik Koraltan ve Serbest Cumhuriyet Partisi'nin Aydın il başkanlığı görevini yürütmüş olan Adnan Menderes önderliğinde Demokrat Parti kurulmuştur.

Demokrat Parti'nin kuruluşu kısa sürede ülkede büyük umutları da uyandırmıştır. Özellikle kırsal kesimde büyük destek bulan Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950 seçimlerinde tek başına iktidar olabilecek gücü elde etmiştir. Nihayetinde 27 Mayıs 1960 tarihine kadar ülkeyi tek başına yönetmiştir. Ülke demokrasisinde önemli bir dönüm noktası kabul edilen 14 Mayıs 1950 tarihi Demokrat Parti'nin toplumun büyük kesimi tarafından umut olduğu görülmektedir. On yıllık iktidar hayatında bu destek azalıp artsa da varlığını devam ettirmiştir.

Çok partili hayata geçişin önemli bir kuralı da hiç şüphe yok ki muhalefetin varlığıdır. On yıllık süreçte Türkiye’de iktidar-muhalefet ilişkisi önemli bir sorun halini almıştır. Demokrat Parti’nin iktidarda attığı sert adımlar muhalefet tarafından aynı sertlikle karşılanmıştır. Demokrat Parti’ye karşı muhalefetin sadece TBMM çatısı altında olmadığı kısa süre sonra ortaya çıkmıştır. Kırsal kesimde desteğini artıran Demokrat Parti, başta ordudaki genç subaylar olmak üzere şehirli kesim arasında karşıtlığı artmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra Üniversitelerde bu karşıtlığın güçlendiği yerlerden birisi olmuştur. Nihayetinde bu karşıtlık kısa sürede sokağa yansımıştır. Bu durum Demokrat Parti muhaliflerinin birbirini fark etmesine ve ortak hareket etmesine neden olmuştur. Üniversite öğrencilerinin İstanbul’da gerçekleştirdiği gösteriler kısa süre sonra Ankara’ya sıçramıştır. Bu gösterilerde müdahale için gelen genç subayların göstericilere destek vermesi açık bir şekilde gözlenmişti. Bu durum o güne kadar tek başına iktidar olmuş parti karşısında farklı kesimlerin bir araya gelmesiyle güçlü bir muhalefetin ortaya çıkışını göstermektedir. CHP ile başlayan muhalif hareket, basına basından üniversiteye en sonunda ise Harp Akademisine kadar ulaşmıştır.

Demokrat Parti yaşanan olaylara karşısında gerekli önlemleri almak yerine süreci geçiştirmeye çalışmıştır. Bu durum Demokrat Parti içinde de kırılmaların yaşandığını göstermektedir. Yaşanan gelişmeler, Demokrat Parti’nin gerekli önlemleri alamaması Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde yıllarca örgütlenen cuntayı harekete geçirmiştir. 27 Mayıs 1960 tarihinin ilk saatlerinde Cemal Madanoğlu liderliğindeki cunta birkaç saat içerisinde ülke yönetimini ele geçirmiştir.

Demokrat Parti iktidarının birkaç saat içerisinde genç subaylardan oluşan cuntanın eline geçmesi ülke tarihinde önemli dönüm noktalarından birisidir. O güne kadar her ne kadar siyasetten uzak durmaya çalışsa da ülkede asker kritik dönemlerde ağırlığını hissettirmişti; ancak bu kez ülke yönetimini tamamen ele geçirmiştir. Askerin bu kazanımı her ne kadar belirli bir süre sonra seçim ile sivillere bırakılmasına karşın, asker iktidardan tamamen çekilmemiştir. Asker artık siyaset üzerinde bir güç haline gelmiştir. 27 Mayıs 1960 darbesinde olduğu gibi gerekli gördüğü zaman siyasete müdahale etmiştir.

Cunta, Milli Birlik Komitesi olarak yönetimi ele almıştı. Ülke yönetimini ele alan Milli Birlik Komitesi, ülkede aydın kesimin bir kısmı ile devlet yapısında kapsamlı

değişiklikler yapmışlardır. Bu aydınların birçoğu Demokrat Partisi'ne muhalif isimlerdi. Yapılan reformların birçoğu Cumhuriyet Halk Partisi kurultaylarında kararlaştırılmıştı. Bu reformlar ülkedeki aydın kesim tarafından gerekli görülmüş ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında birçok kez gündeme gelmiştir. Bunların başında ise yeni anayasa tartışmaları yer almıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında çok partili hayata geçişle birlikte 1924 Anayasası'nın dönemin ihtiyaçlarına yetersiz kaldığı iddialarıyla yeni anayasa beklentileri artmıştı. Yeni anayasa da yeni demokratik kurumların kurulması ise bir başka tartışma konusuydu. 27 Mayıs 1960 darbesi tam da bu tartışmaların yaşandığı bir zamanda meydana gelmişti.

Milli Birlik Komitesi, devlet yapısında son derece önemli değişiklikler yapmıştır. Bu değişiklikleri bir başlık altında toplamak imkânsızdır. Çünkü bu değişikliklerden bir kısmı Cumhuriyet Halk Partisi kurultaylarında üzerinde tartışılmış, ülkenin demokratikleşmesi için gerekli görülen reformlardı. Bir kısmı ise Demokrat Parti sürecinde genç subaylar arasında duyulan rahatsızlıkların ortadan kaldırılmasıydı. Bu değişikliklerin iki farklı şekilde ortaya çıktığını göstermektedir. 27 Mayıs 1960 darbesi ülkenin demokratikleşmesi attığı adımların yanı sıra siyaset üzerinde vesayetçi bir yapı oluşturmuştur. Bu iki farklı yapısal değişikliklerden ülkenin demokratikleşmesi için atılan adımlar sonraki süreçte ortadan kaldırılrsa da vesayetçi yapı güçlenerek devam etmiştir.

1961 Anayasası, 27 Mayıs 1960 darbesinin en önemli eseridir. Darbecilerin sıkı sıkıya sarıldığı yeni anayasa yukarıda belirtilen karmaşayı da kendi içinde barındırmaktadır. Yeni Anayasa ile birlikte TBMM ve Hükümetin yanı sıra iktidarı paylaşan özerk kurumlar ortaya çıkmıştı. Bu kurumlardan Devlet Planlama Teşkilatı gibi kurumlar Demokrat Parti zamanına temeli atılmış ancak bir türlü tamamlanamamıştı. Bu kurumlar Milli Birlik Komitesi tarafından tamamlanmıştır. Bunun yanı sıra uzun süre tartışılan bir kurum ise Anayasa Mahkemesidir. Anayasa Mahkemesi aynı zamanda siyasi partileri denetleme hakkı ve yüce divan sıfatını devam ettirmektedir. Senato ise dünyada ki birçok örneğinin aksine Tabii senatörlük ile yeni bir zümrenin oluşmasına neden olmuştur. Tabii Senatörler özellikle Demokrat Parti liderlerine yönelik af tartışmaları sürecinde hükümeti açık bir şekilde tehdit etmekten çekinmemiştir.

Bu homojen kurumların yanı sıra askeri vesayeti temsil eden kurumlar ve yeni sistem 1961 Anayasasında yerini bulmuştur. Milli Güvenlik Kurulu anayasal bir kurum halini almış ve yıllarca siyaset üzerinde güç teşkil ettiği iddialarını beraberinde getirmişti. Genelkurmay Başkanı Başbakana sorumlu kılınmıştı. Milli Birlik Komitesi'nin attığı en önemli adımlardan birisi de Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde gençleştirme adımıydı. Milli Birlik Komitesi darbenin hemen başında Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde onlarca subayı emekliye ayırmıştı. Yaklaşık 5000'e ulaşan bu sayının içinde birçok generalde bulunmaktaydı. Böylece Milli Birlik Komitesi kendine karşın doğabilecek muhalif yapıyı daha darbenin ilk günlerinde engellemeye çalışmıştı. Bu durum devletin birçok kurumunda devam etmiş ve onlarca insan emekliye ayrılmış, tasfiye edilmiştir. Bunların içinde en çok tartışılanı ise üniversiteden 147 akademisyenin tasfiyesi olmuştur. 27 Mayıs 1960 darbesinin en önemli destekçilerinden olan üniversiteden nedeni belirtilmeden ve üstün körü bir şekilde akademisyenlerin görevlerinden uzaklaştırılması tepki ile karşılaşılmıştır. Bu durum 27 Mayıs 1960 darbesi için ilk önemli sınav halini almıştı. Üniversiteden başlayacak bir karşı gösteri kısa sürede farklı kesimlerin desteğiyle önlenemez hale geleceği endişesi nedeniyle Milli Birlik Komitesi üyeleri yoğun çabası sonrasında ilk sınav kısmen de olsa başarı ile atlatılmıştır.

Yaşanan bu gelişmeler Milli Birlik Komitesi üyeleri arasında fikir ayrılıklarının iyice ortaya çıkmasına neden olmuştur. Cuntanın hedefinde Demokrat Parti iktidarına son verilmesi olduğundan darbe sonrası detaylı planlanmamış, gelişmelerin seyrine bırakılmıştı. Bu nedenle yaşanan gelişmeler Milli Birlik Komitesi içerisinde kutuplaşmalar ve güç dengelerinin farklılaşmasına neden olmuştu. Alparslan Türkeş liderliğindeki radikaller grubunu iyice belirginleştirmiştir. Bu grup diğer üyelerden farklı hareket etmiştir. Cemal Gürsel'in bu ayrılığı ortadan kaldırmada etkisiz kalması nihayetinde Milli Birlik Komitesi bünyesinde güç savaşına sahne olmuştur. Bu güç savaşını radikallerin kaybetmesi ile 14 üye yurt dışına zorunlu görevlere gönderilmiştir.

Milli Birlik Komitesi üyelerinin arasındaki bu ayrılık komitenin gücünü derinden sarsmıştı. Bunun üzerine Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde Silahlı Kuvvetler Birliği adı altında yeni bir yapı oluşturulmuştur. Bu yapı kısa sürede Milli Birlik Komitesi

üzerinde de bir güç olduğunu göstermiştir. Silahlı Kuvvetler Birliği görünürde Milli Birlik Komitesi'nin hedeflediği reformları gerçekleştirmede yardım etmek ve nihayetinde bir an evvel seçimlere gidebilmektir. Ancak Silahlı Kuvvetler Birliği içinde de tam anlamıyla bir birlik yoktu. Albaylardan oluşan ve genç subayların desteklediği yapı generallerden çok farklı düşünmüşlerdi. Bu durum Talat Aydemir'in iki kez darbe girişiminde bulunmasına kadar devam etmiştir.

Milli Birlik Komitesi'nin bu süreçte attığı adımlardan birisi de yukarıda belirtildiği Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinden 5000 subayın emekli edilmesiyle atılmıştı. 27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştiren subayların anılarında darbenin ortaya çıkmasında ve gerçekleşmesinde genç subayların Demokrat Parti karşıtlığı nedenleri ortaya konulmuştur. Bir başka sorun ise subay maaşlarıydı. Anılardan açık bir şekilde görülmektedir ki subay maaşları Demokrat Parti karşıtlığını pekiştiren unsurlardan birisiydi. Bu neden 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında Türkiye Cumhuriyeti tarihinde en büyük holdinglerinden birisinin temelinin atılmasına neden olmuştur. Öncelikle subayların konut ihtiyacını karşılamak için kurulan Ordu Yardımlaşma Kurumu, her subayın maaşının bir kısmını zorunlu olarak keserek emekli olduğunda bu kesintileri kazançlarıyla birlikte ödeyecek şekilde dizayn edilmiştir. Subay maaşlarından sağlanan kesintiler kısa sürede büyük bir sermayenin oluşmasına neden olmuştur. Kuruluşu itibariyle elde ettiği vergi ayrıcalıkları sayesinde hızla büyümeye ve birçok alanda faaliyet göstermeye başlamıştır. Böylece OYAK sadece subayların ihtiyaç duyduğu konutları yapan bir şirket olmaktan çıkarak gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında faaliyet gösteren ülkenin önemli holdinglerden birisi haline gelmiştir. Bu durum Türk Silahlı Kuvvetleri'nin aynı zamanda ülke ekonomisinin önemli holdinglerinin birisinin sahibi halini getirmiştir. Böylece o güne kadar sadece güvenlik ve dış politika üzerinde etkin olan ordu, ekonomik adımlardan da doğrudan etkilenir konuma gelmiştir.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Kaynakları

TBMM Arşivi

B. Kitaplar

AFYONCU, Erhan, Ahmet Önal, Uğur Demir, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyanlar ve Darbeler*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2010.

AHMAD, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, (Çev. Ahmet Fethi), Hil Yayınları, İstanbul 1996.

AKÇA, İsmet, “Kolektif Bir Sermayedar Olarak Türk Silahlı Kuvvetleri”, (Derleyenler: Ahmet İnel ve Ali Bayramoğlu), *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye'de Ordu*, Birikim Yayınları, İstanbul 2004, s. 225-269.

AKYAZ, Doğan, *Askeri Müdahalelerin Orduya Erkisi, Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

AKYILDIZ, Ali, “Meclis-i A'yan”, DİA, C. 28, S. 243-244.

ATAY, Agah Sabri, *Çok Partili Dönemde Türkiye'de Ordunun Siyasal Rolü ve Devlet Yapısı İçindeki Yeri*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1998.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1993.

AYDEMİR, Talat, *Hatıratım*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

BALCI, Muharrem, *MGK ve Demokrasi Hukuk, Ordu, Siyaset*, 2. Baskı, Yöneliş Yayınevi, İstanbul 1998.

BALTA, Evren, “Siyasal Şiddetin Örgütlenmesi”, (Editör: Yüksek Taşkın), *Siyaset Kavramlar, Kurumlar, Süreçler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 171-198.

BATUR, Muhsin, *Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası*, 3. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul 1985.

BAYAR, Celal, *Başvekilim Adnan Menderes*, (Derleyen: İsmet Bozdağ), Baha Matbaası, İstanbul-1969.

BİLGİÇ, Sadettin, *Hatıralar*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2002.

BİRAND, Mehmet Ali, Can Dünder ve Bülent Çaplı, *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, İmge Kitabevi, Ankara 2004.

CEM, İsmail, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2010.

CEMAL, Hasan, *Türkiye’nin Asker Sorunu Ey Asker Siyasete Karışma*, Doğan Kitap, İstanbul 2010.

CİZRE, Ümit, *AP-Ordu İlişkileri, Bir İnkilapın Anatomisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

ÇAVDAR, Tefik, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den Günümüze)*, Ankara 2004.

DEMİRCİ, H. Aliyar, *Türk Siyasal Hayatında Senato Düşünce, Tecrübe ve Arayışlar (1876-2009)*, Orion Kitapevi, Ankara 2010.

DEMİREL, Tanel, *Türkiye’nin Uzun On Yılı, Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011.

DOĞRU, Osman, *27 Mayıs Rejimi*, İmge Kitapevi, Ankara 1998.

ERDOĞAN, Mustafa, *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, Liberte Yayınları, İstanbul 2003.

_____, *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, Siyasal Kitapevi, Siyasal Kitapevi, 2. Baskı, Ankara-2000.

ERKANLI, Orhan, *Anılar, Sorunları, Sorumlular*, Baha Yayıncılık, İstanbul 1972.

ESİN, Numan, *Devrim ve Demokrasi Bir 27 Mayısçının Anıları*, Doğan Kitap, İstanbul-2005.

GÖZLER, Kemal, *Türk Anayasa Hukuku*, Ekin Yayınları, Bursa 2000.

GÜMÜŞOĞLU, Hasan, *İslam'da İmamet ve Hilafet*, Kayihan Yayınları, İstanbul 2017.

HALE, William, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset 1789'dan Günümüze*, (Çev. Ahmet Fethi), Hil Yayın, İstanbul 1994.

HUNTINGTON, Samuel P., *Asker ve Devlet, Sivil-Asker İlişkisinin Kuram ve Siyaseti*, Çev. K. Uğur Kızılaslan, Salyangoz Yayınları, İstanbul 2004.

İhtilaller ve Darbeler Tarihi, Çev. Sabiha Bozbağlı, Cem Yayınevi, İstanbul 1967.

İLKNUR, Miyase, *İlhan Abi*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2012.

İPEKÇİ, Abdi ve Ö. S. Coşar, *İhtilalin İçyüzü*, CİLT: 1, Uygun Yayınevi, İstanbul 1965.

İSEN, Can Kaya, *22 Şubat 21 Mayıs Geliyorum Diyen İhtilal*, Tan Gazetesi Matbaası, İstanbul 1964.

KABASAKAL, Mehmet, *Türkiye'de Siyasi Parti Örgütlenmesi (1908-1960)*, Otopsi Yayınları, İstanbul 1991.

KARDAŞ, Ümit, "Askeri Gücün Anayasal Bir Yargı Alanı Yaratması ve Yürütme Erkini Etkin Bir Şekilde Kullanması", (Derleyenler: Ahmet İnel ve Ali Bayramoğlu), *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye'de Ordu*, Birikim Yayınları, İstanbul 2004, s. 295-310.

KARPAT, Kemal H., *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal Kültürel Ekonomik Temeller*, İmge Kitapevi, Ankara 2008.

KAYALI, Kurtuluş, *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

KEYDER, Çağlar, *Emperyalizm Azgelişmişlik ve Türkiye*, Birikim Yayınları, İstanbul 1976.

KİLİ, Suna, *1961 Anayasası: 27 Mayıs 1960 Devrimi Kurucu Meclis*, Boyut Yayınları, İstanbul 1998.

KOÇAK, Cemil, *27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları*, Cilt: II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

KOÇAŞ, Sadi, *Atatürk'ten 12 Mart'a Anılar*, May Yayınevi, İstanbul 1977.

KOMİSYON, *Planlı Kalkınma Serüveni: 1960'lerde Türkiye'de Planlama Deneyimi (Panel)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003.

KÜÇÜK, Sami, *Rumeli'den 27 Mayıs'a İhtilalin Kaderini Belirleyen Köşk Hareketi*, Mikado Yayınları, İstanbul 2008.

LUTTWAK, Edward, *Coup d'Etat A practical handbook*, Alfred A. Knopf Published, New York 1969.

MACHIAVELLI, Niccolo, *Hükümdar*, (Çev. H. Kemal Karabulut), Sosyal Yayınlar, İstanbul 1998.

MENDERES, Aydın, *Babam ve Ben, Bir Çocuğun İktidarla ve Darbeyle Yüzleştiği Anlar*, Ufuk Yayınları, İstanbul 2012.

NEZİROĞLU, İrfan ve Tuncer Yılmaz, *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi Adnan Menderes)*, Cilt. 4, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2014.

_____, *Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, C. 2 (22 Nisan 1950-20 Kasım 1961)*, TBMM Basımevi, Ankara 2013.

ÖRS, Birsen, *Türkiye'de Askeri Müdahaleler Bir Açıklama Modeli*, Der Yayınları, İstanbul 1996.

ÖZBUDUN, Ergun ve Ömer Faruk Gençkaya, *Türkiye'de Demokratikleşme ve Anayasa Yapım Politikası*, Doğan Kitap, İstanbul 2010.

_____, *Çağdaş Türk Politikası Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller*, Doğan Kitap, İstanbul 2003.

ÖZCAN, Azmi, “Hilafet”, DİA, C. 17, s. 546-553.

ÖZDAĞ, Ümit, *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Yayınları, İstanbul 1997.

_____, *Ordu-Siyaset İlişkisi Atatürk ve İnönü Dönemleri*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1991.

ÖZDEMİR, Hikmet, *Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanı Seçimleri*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2007.

ÖZKAYA, Şükran, *Adım Adım 27 Mayıs*, İleri Yayınları, İstanbul 2005.

PARLA, Taha, *Türkiye'de Anayasalar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

PARLAR, Suat, *Silahlı Demokrasinin Ekonomi Politikası*, Bibliotek Yayınları, İstanbul 1997.

SELÇUK, İlhan, *Ziverbey Köşkü*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2008.

SEYHAN, Dündar, *Gölgedeki Adam*, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul 1966.

ŞEN, Serdar, *Silahlı Kuvvetler ve Modernizm*, Su Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2010.

TAKKECİ, Süleyman, *Madanoğlu Cuntası İddianamesi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1973.

TANÖR, Bülent, *Osmanlı-Türkiye Anayasal Gelişmeleri: 1789-1980*, Afa Yayınları, İstanbul 1996.

_____, *İki Anayasa 1961-1982*, Beta Yayınları, İstanbul 1994, ss. 19-28

TBMM Araştırma Merkezi, *Bir Doğrudan Demokrasi Aracı Olarak Referandum, Türkiye, ABD-Avrupa Uygulama Örnekleri*, TBMM Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara-2010.

TUNÇKANAT, Haydar, *27 Mayıs 1960 Devrimi (Diktadan Demokrasiye)*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1996.

TÜRKEŞ, Alparslan, *27 Mayıs ve Gerçekler*, Berikan Yayınları, Ankara 2000.

ÜNSAL, Artun, *Siyaset ve Anayasa Mahkemesi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara 1980.

YAZICI, Serap *Demokratikleşme Sürecinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009.

YETKİN, Çetin, *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika 27 Mayıs 1960-12 Mart 1971-12 Eylül 1980*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya 2007.

ZÜRCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, (Çev. Yasemin Gönen), İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

WEIKER, Walter F., *1960 Türk İhtilali*, Çev. Mete Ergin, Cem Yayınları, İstanbul 1967.

C. Makaleler

ALKAN, Mehmet Ö., “27 Mayıs’tan Propaganda Hatıraları”, *Atlas Tarih*, Sayı: 41, 2016, s.124-129.

_____, “1960 Darbesi ve Üniversiteden Tasfiyeler: 147’ler Olayı”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 286, 2017, s. 58-69.

ALTUNOK, Hatice ve Fatma Gül Gedikkaya, “Türkiye’de Darbeler ve Askeri Yargı Kurumları”, *Turkish Studies Journal*, 2017, Sayı: 12/16, s.65-82.

AYBAR, Rona “Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 33, Sayı: 1, 1978, s. 59-82.

AYRES, Ron, “Arms Production as a Form of Import-Substituting Industrialization: The Turkish Case”, *World Development*, Sayı: 11, 1983, s. 813-823.

BOLAT, Mahmut, “27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı (1963-1980)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 34, Sayı: 98, 2018, s. 377-410

FANİD, Erdal Nematollah “Siyasetin Meşruluğu Ya Da Meşruiyetin Siyaseti”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 11, 2014, s. 28-39.

GÖZLER, Kemal, “Askeri Yargı Organlarının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Uygunluğu Sorunu”, *İnsan Hakları Yıllığı*, C. 21-22, 1999-2000, s.77-93.

GÜLMEZ, Nurettin ve Süleyman Aşık, “Celal Bayar’ın Kayseri Cezaevi’nden Tahliyelerinin Basına Yansımaları”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 29, 2014, s.257-258.

GÜRPINAR, Bulut, “Milli Güvenlik Kurulu ve Dış Politika”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 39, 2013, s. 73-104.

KARA, Kara, “Thomas Hobbes ve John Locke’un ‘Egemenlik’ Anlayışları Çerçevesinde Karşılaştırmalı Bir Analizi”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı: 65, 2018, s. 333-350.

KARAKARTAL, Bener, “Bir Siyasal Katılma Türü Olarak Referandum ve 1961 Türk Anayasa Referandumu”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 38, S. 3-4, 1984, s.161-206.

ÖZALP, Osman Nuri, “Türkiye Demokrasilerin Neresinde? Demokrasi Tiplerini Işığında Türkiye Örneğine Yeni Bir Bakış Denemesi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: LXVI, Sayı: 2, s. 129-162.

ÖZBUDUN, Ergun, “Türk Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve Siyasal Elitlerin Tepkisi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 62, Sayı: 3, 2007, s. 257-268.

ÖZGİŞİ, Tunca, “Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosunun Yeri”, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt: 21, Sayı: 2, 2011, s. 291-323.

POLATER, Yusuf Ziya, “Askeri Yargıda Savcılık Kurumu ve Askeri Savcılarının Bağımsızlığı”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Sayı: 6, 2015, s. 431-461.

POLATER, Yusuf Ziya, “Askeri Yargıda Savcılık Kurumu ve Askeri Savcıların Bağımsızlığı”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, S.6, 2015, s. 431-461.

POWELL, Jonathan M., ve Clayton L. Thyne, “Global Instance of Coups from 1950 to 2010: A New Database”, *Journal of Peace Research*, Cilt: 48, Sayı: 2, 2011, s. 249-259.

SEZEN, Seriyeye, “Milli Güvenlik Kurulu Üzerine”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 33, Sayı: 4, 2000, s. 63-83.

SOYSAL, Mümtaz, “Değişen Egemenlik ve Meşruluk”, *Anayasa Yargısı*, S. 20, 2003, s.171-181.

TUĞLUOĞLU, Fatih, “CHP’nin 14. Kurultayı ve İlk Hedefler Beyannamesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 60, 2017, s. 277-310.

YAŞAROĞLU, Hasan, “Osmanlı’da Bir Darbe ve Tahlili: Genç Osman Örneği”, *Turkish Studies Journal*, Sayı: 8/7, 2013, s. 705-732.

YAVUZ, Bülent ve Mahmut Bülbül, “Çift Meclis Sistemi ve Türkiye”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: XVI, Sayı: 1,2012, s.217-260.

YILDIZ, Burcu Değirmencioğlu, “John Lock’te Doğa Durumu ve Direnme Hakkı”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: XX, Sayı:3, 2016. s. 375-410.

YILMAZ Erdal, “Türk Siyasi Tarihinde Askeri Müdahalelere Bir Örnek: Demokrat Partililere Siyasi Haklarının İadesi Meselesi ve 14-21 Mayıs 1969 Buhranı”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Cilt: 16, Sayı: 32, 2017, s. 21-64.

D. Süreli Yayınlar

Milliyet Gazetesi, “147’ler İçin Karar Kurucu Meclise Kaldı”, 07 Ocak 1961, s.1 ve 5.

Milliyet Gazetesi, “147’ler Konusu Hallediliyor”, 27.12.1960, s.1 ve 5.

Milliyet Gazetesi, “147’ler Konusu Yine Ele Alındı”, 26.11.1960, s.1 ve 5.

Milliyet Gazetesi, “147’ler Tasarısı Meclise Verildi”, 18 Mart 1962, s.1 ve7.

Milliyet Gazetesi, “2. Cumhuriyetin İlk Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel”, 27 Ekim 1961, s.1.

Milliyet Gazetesi, “27 Mayıs Senato da Kabul Edildi”, 10 Nisan 1963, s.7.

Milliyet Gazetesi, “27 Mayıs Törenlerle Kutlandı”, 28 Mayıs 1960, s.1.

Milliyet Gazetesi, “Anlaşmaya Varıldı”, 25 Ekim 1961, s. 1.

Milliyet Gazetesi, “AP Genel İdare Kurulundan 12 Kişi İstifa Etti”, 29 Mart 1963, s.1.

Milliyet Gazetesi, “AP Genel Merkezi Dün Tahrip Edildi”, 28 Mart 1963, s.1.

Milliyet Gazetesi, “Askeri Bir Birliğin Müdahalesi Feci Bir Çatışmayı Önledi”, 27 Mart 1963, s.1.

Milliyet Gazetesi, “Basının Beyannamesi”, 02 Haziran 1960, s.1.

Milliyet Gazetesi, “Basınla İlgili İki Kanun Dün Çıktı”, 08 Ocak 1961, s. 1 ve 5.

Milliyet Gazetesi, “Bayar Hastaneye Alındı”, 28 Mart 1963, s.1.

Milliyet Gazetesi, “Bayar Muayene İçin Ankara’ya Getirilecek”, 07 Mart 1963, s.1.

Milliyet Gazetesi, “Bayar’ın 6 Ay İçin Tahliyesi Kararlaştı”, 13 Mart 1963, s.1.

Milliyet Gazetesi, “Bayar’ın Tutumu ve Üzücü Olaylar”, 26 Mart 1963, s.1.

Milliyet Gazetesi, “CHP, Af Konusunda Israr Ediyor”, 20 Mayıs 1969, s.1.

Milliyet Gazetesi, “Eminsu Derneği Dün Kapatıldı”, 07 Eylül 1961, s. 1.

Milliyet Gazetesi, “Eski Rektörler Tekrar Seçildi”, 05 Kasım 1960, s.1.

Milliyet Gazetesi, “Gazetemizi 3 gün Kapatıyoruz”, 10 Ocak 1961, s.1.

Milliyet Gazetesi, “Geniş Yetkili İnkılap Mahkemeleri Kuruluyor”, 4 Ağustos 1960, s. 1.

Milliyet Gazetesi, “Hükümet Kuruldu”, 29 Mayıs 1960, s.1.

Milliyet Gazetesi, “İktisadi Planlama Dairesi Kuruluyor”, 16 Haziran 1960, s.1.

Milliyet Gazetesi, “İlim ve Hukuk Heyeti İlk Tebliği Yayımladı”, 29 Mayıs 1960, s.7.

Milliyet Gazetesi, “İlim ve Hukuk Heyeti Kuruldu”, 28 Mayıs 1960, s.1.

Milliyet Gazetesi, “İnönü-Bayar Dargınlığı Sona Erdi Barıştılar”, 15 Mayıs 1969, s. 1.

Milliyet Gazetesi, “Karar Günü, 15 Eylül 1961”, s. 1.

Milliyet Gazetesi, “Komite 12 İdamı Hapse Çevirdi”,16 Eylül 1961, s. 1.

Milliyet Gazetesi, “Kumandanlar Anayasayı Korumak İçin Gerekli Her Tedbirin Alınacağını Belirtti”, 18 Mayıs 1969, s.1.

Milliyet Gazetesi, “MBK Dün Bir Tebliğ Neşretti 147’lerle İlgili Kanunlar Aynen Tatbik Edilecek”, 14 Nisan 1961, s. 1 ve 5.

Milliyet Gazetesi, “Milli Anlaşma İmzalandı”, 06 Eylül 1961, s. 1.

Milliyet Gazetesi, “Muhalefet Cephesi Dün Bir Taahütname İmzaladı”, 05 Eylül 1957, s.1 ve 5.

Milliyet Gazetesi, “Nümayişler Devam Ediyor, Bazı Gazeteler ve AP Yine Taşlandı”, 26 Mart 1963, s.1.

Milliyet Gazetesi, “Ordu Affa Karşı”, 17 Mayıs 1969, s.1.

Milliyet Gazetesi, “Ordu Gençleşti”, 4 Ağustos 2019, s.1 ve 5.

Milliyet Gazetesi, “Ordu Yardımlaşma Kurumu Teşkil Edildi”, 06.01.1961, s.1 ve 5.

Milliyet Gazetesi, “Ordu, Duruma Müdahale Ediyor”, 24 Ekim 1961, s.1.

Milliyet Gazetesi, “Siyasi Faaliyet Başladı”, 14 Ocak 1961, s. 1.

Milliyet Gazetesi, “Sunay Affa Karşı Çıkıyor”, 19 Mayıs 1969, s.1.

Milliyet Gazetesi, “Tahliye Edildi”, 23 Mart 1963, s.1.

Milliyet Gazetesi, “Türk Basın Andlaşması İmzalandı”, 07 Eylül 1961, s.1.

Milliyet Gazetesi, “Üniversiteler Kanunu ve Tasfiyeyi Tekrar Gözden Geçirmek Üzere İnceleme Heyeti Haftaya Kuruluyor”, 02 Kasım 1960, s.1.

Milliyet Gazetesi, “Yuvarlak Masa Hazırlık Toplantısı Dün Başladı”, 01 Eylül 1961, s. 1 ve 5.

Milliyet Gazetesi, “Yüksek Askeri Şura Tedbir Alınmasını İstedi”, 24 Mart 1961, s.1.

Milliyet Gazetesi, 147’lerle İlgili Tasarı Kanunlaştı, 13 Nisan 1962, s. 1 ve 5.

Milliyet Gazetesi, “CHP Kurultayı Taahhüde Girdi”, 15 Ocak 1959, s. 1 ve 5.

Resmi Gazete, 09 Ocak 1961, S. 10702.

Resmi Gazete, 11 Şubat 2017, Sayı: 29976, ss.1-11.

Resmi Gazete, 14 Haziran 1960, Sayı: 10525, s. 1533-1534

Resmi Gazete, 17 Nisan 2012, S. 28267.

Resmi Gazete, 18 Nisan 1962, Sayı: 11086, s. 7149; Alkan, “147’ler Olayı...”, s. 60.

Resmi Gazete, 22 Ağustos 1960, Ssayı: 10584, S.162-163

Resmi Gazete, 28.10.1960, Sayı: 10641, s.266-267.

Resmi Gazete, 30 Mayıs 1960, Sayı: 10515, s. 1451

Resmi Gazete, 9 Ocak 1961, Sayı: 10702, s.2991-2995.

E. Tezler

CİHANGİR, Derya, *Ragıp Gümüşpala'nın Siyasi Hayatı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum 2011.

KAYA, Halit, *Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala*, Yayınlanmamış Doktora Tez, Ankara 2014.

KIYANÇ, Sinan, *ABD Arşiv Belgelerine Göre Türkiye’de Askeri Darbeler (1960-1980)*, Yayınlanmamış Doktora Tez, Muğla 2018.

Yılmaz, Aslı, *Türkiye’de Planlama Politikası ve Yönetimi, Planlamanın Siyasal İktisadi ve Yönetimsel Kuruluşu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 2012.

F. Raporlar

EMİNSU’nun Yuvaya Dönüş Davası, Tarih Belirtilmemiş.

Freedom House Report, Freedom in the World 2019.

TBMM Tutanak Müdürlüğü, Darbe Araştırmaları Komisyonu, 27 Mayıs Alt Komisyonu, 26.06.2012.

TBMM, *Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Büyük Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu*, C. I ve II, Elektronik Kitap, Ankara-2012.

G. Elektronik Kaynaklar

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.205.pdf> (Erişim Tarihi: 11.02.2019).

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.211.pdf> (Erişim Tarihi: 12.12.2018).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c8b460e3cdd90.92064369 (Erişim Tarihi: 10.09.2018)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c94cb0bd60453.20307732 (Erişim Tarihi: 22.03.2019)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c94cb168ed556.23612182 (Erişim Tarihi: 22.03.2019)

<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/12-eylulun-uzerinden-38-yil-gecti/1251789> (Erişim Tarihi: 17.02.2019).

<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mahkeme/tarihi/2/> (Erişim Tarihi: 11.02.2019).

<https://www.bik.gov.tr/kurumsal/hakkimizda> (Erişim Tarihi: 06.03.2019).

<https://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/hakkimizda> (Erişim Tarihi: 13.01.2019)

<https://www.oyak.com.tr/kurumsal/hakkimizda/rakamlarla-oyak> (Erişim Tarihi: 12.11.2018).

<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> (Erişim Tarihi: 12.11.2018).

<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> (Erişim Tarihi: 12.11.2018).

<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> (Erişim Tarihi: 12.12.2018).

<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm/> (Erişim Tarihi: 12.02.2019).

<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm/> (Erişim Tarihi: 13.03.2019).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1957 (Erişim Tarihi: 11.02.2019).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1965/ (Erişim Tarihi: 12.03.2019).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1961/ (Erişim Tarihi: 11.02.2019).

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Sinan KIYANÇ

Doğum Yeri: Kars

Doğum Tarihi: 06/06/1984

Medeni Hali: Evli

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lisans (2000-2005)

Atatürk Üniversitesi

Yüksek Lisans (2010-2014)

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

MESLEKİ BİLGİLER

Bilgisayar İşletmeni (2014-...) Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi